

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce
sv. Alžbety

Združenie občianskych poradní na Slovensku

Asociácia občanských poraden v ČR

Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce

Občianske poradenstvo – účinná pomoc spoločnosti (súčasný stav – nevyhnutnosť – perspektívy)

Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie

Milan Schavel (eds.)

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Bratislava

2014

**Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Združenie občianskych poradní na Slovensku
Asociácia občanských poraden v ČR
Spoločnosť pre rozvoj sociálnej práce**

**Občianske poradenstvo – účinná pomoc spoločnosti
(súčasný stav – nevyhnutnosť – perspektívy)**

**Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie
konanej v Bratislave dňa 13.3.2014**

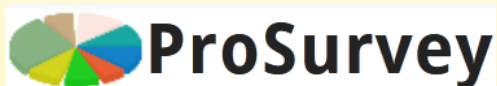
Milan Schavel (eds.)

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety
Bratislava
2014

Prohuman

Vedecko-odborný internetový časopis - sociálna práca, psychológia, pedagogika, sociálna politika, zdravotníctvo, ošetrovatelstvo, rozvojová pomoc

Viac informácií: www.prohuman.sk

Online výskumy, prieskumy a štatistické spracovanie výsledkov

Zrealizujeme Váš výskum

Ponúkame spracovanie online dotazníka podľa dodanej predlohy. Oslovíme vybraných respondentov, vyhodnotíme odpovede. Pošleme Vám hotové výsledky, v ktorých sú tabuľky a grafy. Odbremeníme Vás tak od práce a vyhodnocovania dotazníkov, technického spracovania a tvorby grafov.

Naše zameranie

1. Prieskumy ku študentským záverečným prácam.
2. Prieskumy verejnej mienky, komerčne prieskumy a anketové sondáže.
3. Vedecké štúdie (elektronické spracovanie štandardizovaných dotazníkov, testov a dotazníkov vlastnej proveniencie).

Obráťte sa na nás a pomôžeme vám ich zrealizovať.

Viac informácií: www.prosurvey.sk

Názov zborníka :

**Občianske poradenstvo – účinná pomoc spoločnosti
(súčasný stav – nevyhnutnosť – perspektívy)
Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie konanej
v Bratislave dňa 13.3.2014**

Editor zborníka :

prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

Zborník neprešiel jazykovou korektúrou.

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú jednotliví autori príspevkov
Vydavateľ : Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava

Recenzenti :

doc. PhDr. Andrej Mátel, PhD., m.prof.

doc. PhDr. Mária Dávideková, PhD.

Náklad: 100 kusov v CD verzii

Rok vydania: 2014

Vydanie: 1. vydanie

Počet strán: 100

Grafická úprava a spracovanie textu: Mgr. Peter Senko, Prohuman

Tlač: Business Intelligence Club, o.z.

ISBN: 978-80-8132-117-7

OBSAH

Predhovor (<i>Milan Schavel</i>)	6
Občanské poradně v České Republice (<i>Hynek Kalvoda</i>)	8
Občianske poradenstvo – účinná pomoc spoločnosti (súčasný stav – nevyhnutnosť – perspektívy) (<i>Jana Špániková</i>)	13
Občianske poradne – občianske poradenstvo, ako perspektíva v riešení nepriaznivej sociálnej situácie občanov (<i>Milan Schavel</i>)	22
Súčasná situácia a riešenie problémov obyvateľov v nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácii (<i>Nadežda Šebová</i>)	27
Zvládanie sociálnych problémov dneška (<i>Miloslav Hetteš</i>)	33
Garantované sociálne minimum: Nový prístup k sociálnej ochrane v Európe (<i>Miloslav Hetteš</i>)	42
Otázky kolem finanční gramotnosti u starší populace (<i>Jaroslava Pavelková, Monika Stojáková, Miroslav Doležal</i>)	55
Ekonomická gramotnosť osôb s mentálnym postihnutím (<i>Doc. Mgr. Ján Hučík, PhD - PhDr. Alena Hučíková</i>)	87
Miesto poradenských služieb v rámci nízkoprahových zariadení pre deti a mládež (<i>Lucia Bednárová</i>)	96

PREDHOVOR

Vedecká medzinárodná konferencia pod názvom „Občianske poradenstvo – účinná pomoc spoločnosti (súčasný stav – nevyhnutnosť – perspektívy)“ sa uskutočnila ako priamy dôsledok absentovania poradenského systému na Slovensku najmä pre sociálne odkázaných občanov.

Na Slovensku doposiaľ nemáme vybudovaný poradenský systém, sprostredkujúci komplexné riešenie akútnych sociálnych problémov obyvateľov. Chýbajú nám poradenské služby pre široký okruh obyvateľstva s cieľom viesť občana k poznávaniu a uplatňovaniu svojich práv a povinností vo všetkých oblastiach jeho života.

Napriek existencii a činnosti subjektov štátnej správy a neziskových organizácií, absentuje na Slovensku koncepčná (systémová) poradenská činnosť občianskych poradní rozvinutá aj v okolitých krajinách. Osobná neschopnosť a následne dlhodobé neriešenie existenčných problémov občanov častokrát spôsobuje ich hmotnú núdzu spojenú so sociálnym vylúčením. Prináša kumuláciu ďalších zložitých sociálnych kolízií ako sú zadlženie, rozpad rodiny a niektoré nežiaduce sociálno–patologické javy.

Chýba nám spoločenská snaha podporiť občana v jeho úsilí samostatne riešiť svoj problém, napriek tomu, že máme dostatok odborných predpokladov i skúseností.

Možnosti riešenia tohto nepriaznivého stavu sú práve vo vybudovaní siete občianskych poradní za podpory politických rozhodnutí a legislatívnych predpokladov.

Konferencia sa konala pod záštitou rektora Vysokej školy zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety a Ministra práce sociálnych vecí a rodiny SR. V úvodných vystúpeniach sa prezentovala Mgr. Zuzana Jentschke Stöcklová náměstkyně ministryně práce a sociálních věcí v ČR, ktorá vo svojom vystúpení poukázala na dôležitosť a význam občianskych poradní v Českej republike práve v oblasti pomoci občanom v nepriaznivých sociálnych situáciách. Štátny tajomník Ministerstva práce, sociálnych vecí

a rodiny SR Ing. Jozef Burian poukázal na absentovanie uceleného poradenského systému na Slovensku a zároveň prejavil záujem podporiť iniciatívu v rámci kreovania občianskych poradní prostredníctvom legislatívneho procesu a podporou z prostriedkov Európskeho sociálneho fondu.

V ďalšej časti odborných príspevkov boli obsahy koncentrované na význam občianskeho poradenstva, systém fungovania občianskych poradní v Českej republike a genézu vývoja občianskeho poradenstva na Slovensku spolu s komentárom k súčasnému nepriaznivému stavu. Aktívni účastníci potom prezentovali možnosti podpory odborného potenciálu pre zabezpečenie činnosti občianskych poradní a v ďalšej časti boli v jednotlivých sekciách predstavené príspevky ktoré poukazovali na súčasné problémy v spoločnosti spojené s nezamestnanosťou, zadlžovaním, chudobou a celkovou nepriaznivou situáciou niektorých skupín obyvateľstva. V zborníku je prezentovaná aj pomerne rozsiahla časť venovaná seniorom, ako ohrozenej skupine obyvateľstva v kontexte zníženej úrovne finančnej gramotnosti a vplyvom možného ohrozenia ich kvality života.

Konferencia vytvorila predpoklad pre riešenie aktuálneho problému, ktorým je absentovanie poradenského systému dostupného pre každého, kto sa ocitne v nepriaznivej sociálnej alebo sociálno – ekonomickej situácii. Dôležité bude analyzovať súčasný stav poradenstva pre tieto cieľové skupiny na Slovensku, diskutovať o možnostiach riešenia a inšpirovať sa aj skúsenosťami s činnosťou občianskych poradní v zahraničí.

13.3.2014

Milan Schavel

OBČANSKÉ PORADNĚ V ČESKEJ REPUBLIKE

CITIZENS ADVICE CENTRES IN THE CZECH REPUBLIC

Hynek Kalvoda

Abstrakt: Tento článek je základním souhrnem informací o kořenech a inspiracích pro občanské poradenství v České Republice. V následujícím textu je zmíněno také mezinárodní uspořádání sítě občanských poraden. A v další části je představeno rovněž legislativní uspořádání občanského poradenství v ČR. Stať si všímá toho, jak je občanské poradenství organizováno v České Republice prostřednictvím sítě občanských poraden. V článku jsou vyzdvihnuty některé klíčové projekty české sítě občanských poraden (Asociace občanských poraden).

Klíčová slova: Asociace občanských poraden, Citizens Advice, Citizens Advice international, občanské poradenství, odborné sociální poradenství, zákon o sociálních službách.

Abstract: This article is the ground summary information about roots and inspiration for citizens advising in the Czech Republic. In following text the international ordering of citizens advice network is mentioned. In the next part the legislative moorage oc citizens advising in the Czech legislation. The text notes that citizens advising is organised through network of citizens advice centers. In the article some key projects of Czech network of citizens advice centres (Association of Citizens Advice Centres) are accentuated.

Keywords: Association of Citizens advice centres, Citizens Advice, Citizens Advice International, citizens advising, skilled social advising, law about social services

Asociace občanských poraden je nezisková organizace, která působí (respektive její předchůdce *Sdružení pro vybudování sítě občanských poraden v ČR*) od roku 1997. Od počátku se zakladatelé tohoto sdružení a občanských poraden v čele s Petrou Francovou inspirovali britským vzorem, a to zejména v anglických občanských poradnách. V Anglii v tom období působili dvě velké sítě občanských poraden – National Association of Citizens Advice Bureaux (NACAB), nyní je tato organizace známá jako Citizens Advice a FIAC (Federation of independent advice centres) – v současné době tato organizace pracuje pod jménem Advice UK. Ve světě najdeme také další sítě občanských poraden či samostatně pracující

občanské poradny, a to vedle Velké Británie (v Anglii, Skotsku, Walesu, Severním Irsku) také v Polsku, Rumunsku, na Gibraltaru, na Novém Zélandu. Asociace občanských poraden je za účelem rozvoje vzájemných společných aktivit, hájení společných zájmů a propagace občanského poradenství také členem mezinárodní sítě občanského poradenství Citizens Advice International (CAI). CAI sdružuje sítě občanských poraden či občanské poradny ve výše zmíněných zemích. Ve vedení CAI jsou nyní zastoupeny: Gibraltarská občanská poradna (Gibraltar citizens advice bureau), rumunská asociace občanských poraden (National Association of Citizens Advice Bureaux Romania) a česká asociace.

Asociace občanských poraden je také spoluzakladatelem Asociace sociálního poradenství (ASP). Posláním ASP je hájit a propagovat odborné sociální poradenství, dále působit ve prospěch svých členů a vzdělávat zaměstnance členů ASP nebo členské občanské poradny ASP. ASP sdružuje klíčové sítě odborného sociálního poradenství (sítě, jejichž členové poskytují dle zákona č. 108/2006 Sb. v platném znění odborné sociální poradenství). ASP sdružuje Asociaci poraden pro zdravotně postižené, sdružení VIDA, Národní rada osob se zdravotním postižením v ČR, Českou asociaci pečovatelské služby, Centrum sociálně zdravotních služeb v Praze-Řepích, Asociaci občanských poraden. Asociace občanských poraden je také jedním ze spoluzakladatelů Aliance proti dluhům – volného sdružení právnických a fyzických osob, které mají za cíl navrhovat kroky zaměřené proti boji s nekalými praktikami v předlužování obyvatelstva nebo proti nastavením legislativy, které nejsou nakloněny lidem z nižších a nižších středních vrstev, kteří jsou ohroženi předlužením.

V prvním roce své činnosti (1997) občanské poradny Asociace občanských poraden (dále jen AOP) obsloužily první čtyři občanské poradny (tyto poradny působily ve městech: Brno, Děčín, Havířov a v Praze na Jižním městě) 179 klientů a zodpověděly jim 321 dotazů. Za poslední skončený rok své činnosti obsloužilo 38 občanských poraden 43 500 klientů a řešilo 73 448 dotazů. AOP působí jako zastřešující organizace pro své členy. AOP jim zároveň poskytuje služby, jejichž výběr občanské poradny pravidelně schvalují na valné hromadě, a to v oblastech: vzdělávání občanských poradkyň/občanských poradců v tématech, ve kterých občanské poradny poskytují lidem své služby, infomační databáze (zvýhodněná licence databáze právních informací ASPI, výkladové databáze některých oblastí práva, ve kterých radí občanské poradny, statistický nástroj), PR služby a služby zaměřené na fundraising ve prospěch členských občanských poraden a Asociace občanských poraden.

K 31.3. 2014 pracovaly občanské poradny AOP prostřednictvím svých mateřských pracovišť, odloučených pracovišť v 73 místech třinácti krajů České Republiky. Občanská poradna ze čtrnáctého kraje, tedy z Karlovarského kraje se připravuje na vstup v tomto roce (2014). Občanské poradny jsou v ČR zřizovány nestátními neziskovými organizacemi (a to nejčastěji ústavy, podle starého Občanského zákoníku občanskými sdruženími, obecně prospěšnými společnostmi a účelovými zařízeními církve – diakoniemi a charitami). Občanské poradny se řídí čtyřmi základními principy: nestrannosti, nezávislosti, diskrétnosti a bezplatnosti. Nestrannost je definována tak, že v případě sporu nestrání ani jedné straně konfliktu a klientovi se snaží rozebrat situaci jeho nepříznivou situaci maximálně objektivně. Princip nezávislosti vychází z toho, že nejsou závislé na žádném jiném ekonomickém subjektu, ani politické straně. Princip diskrétnosti je založen na tom, že klientovi jsou služby občanské poradny nabízeny v pro něj bezpečném prostředí bez svědků a konzultace probíhá pouze mezi poradcem a klientem. Princip bezplatnosti znamená, že poradny nabízejí své služby lidem bezplatně a lidé tak získávají informace a rady, aniž by za ně platili.

Občanské poradny v ČR kladou zvláštní důraz na zpřístupnění svých služeb občanům, jejichž zdravotní, sociální a kulturní situace limituje jejich postavení ve společnosti. Jelikož občanské poradny jsou v ČR počítány mezi sociální služby, jsou zmíněny v zákoně o sociálních službách. Své služby poskytují na základě zákona o sociálních službách č. 108/2006 Sb., ve znění pozdějších novelizací (občanské poradenství je uvedeno v paragrafu č. 37 tohoto zákona).

Občanské poradny jsou v ČR financovány vícezdrojově: většinu jejich rozpočtu – až 70 % tvoří dotace Ministerstva práce a sociálních věcí ČR (MPSV ČR). Zbytek jejich příjmů zajišťují granty z ESF, ERDF či financované těmito fondy, dotace krajů, ve kterých působí či granty měst, kde mají sídlo. Některé poradny jsou úspěšné v získání grantů z finančních mechanismů Evropského hospodářského prostoru. Další zdroje občanských poraden pochází z darů od právnických či fyzických osob. Posledním systémovým zdrojem pro financování občanských poraden jsou příjmy z vlastní činnosti, např. ze vzdělávání či z konzultační činnosti pro města, jiné neziskové organizace či další subjekty (např. v nastavení procesních záležitostí organizace, v zavádění standardů kvality do organizace, v konzultacích ke vznikajícím dokumentům důležitým pro aplikaci komunitního plánování sociálních služeb).

Občanské poradny či AOP realizují kromě své běžné činnosti specializované projekty, které jsou úzce zaměřené na určité cílové skupiny (např. nezaměstnané lidi nad 50 let věku, lidi předlužené nebo lidi

ohrožené výrazně předlužením, lidi v pozicích obětí trestných činů atd.). V současné době AOP realizuje ve spolupráci a za finanční podpory ČSOB, a.s. a Ery projekt *Dluhové poradenství*, který je zaměřený na poskytování specializovaného dluhového poradenství (v minulém roce – 2013 šlo o přibližně 24 000 dotazů k dluhové problematice). Nejčastěji občanské poradny v dluhové problematice radí lidem v oblastech: exekuce, oddlužení, Občanský soudní řád). Další aktivity projektu souvisí s cílenou propagací projektu, realizací seminářů pro odbornou veřejnost (jde přibližně o 5 seminářů) i pro lidi předlužené a ohrožené dluhy (ročně se jedná o přibližně 80 seminářů takto zaměřených).

Jiným realizovaným projektem Asociace občanských poraden podpořeným z prostředků Evropského sociálního fondu a státního rozpočtu ČR je projekt *Otevřené dveře trhu práce*, který se snaží analyzovat a řešit situaci studentů, absolventů sociálně orientovaných škol, jejichž znalosti a dovednosti mnohdy nereagují na potřeby zaměstnavatelů v sociálních službách. Hlavním cílem projektu je vypracovat metodiku práce s mladými absolventy sociálně orientovaných škol při využití principů ze zahraničí. Dalším plánovaným výstupem je pak nalezení ideálního možného propojení vzdělavatelů se zaměstnavateli v sociálních službách v ČR. Projekt by měl zároveň napomoci spolupráci relevantních organizací a propojování subjektů různého typu k řešení problémů mladých absolventů sociálně orientovaných škol. Projekt byl realizován od prosince 2012 do 31.5. 2014.

Poslední ze systémových projektů s názvem *Proč zrovna já* je podpořen z prostředků ESF a státního rozpočtu ČR. AOP na tomto projektu spolupracuje jako jeden z vybraných dodavatelů Probační a mediační služby ČR, který je příjemcem finanční podpory. Projekt se zaměřuje na pomoc obětem trestných činů a jejich rodinným příslušníkům. Aktivity projektu míří na komplexní pomoc členům cílových skupin (poradenství, poskytování informací, doprovázení, komunikace o dané problematice s orgány Policie ČR, obvodními lékaři, soudy atd.). Ročně očekáváme, že v tomto projektu nabídneme služby pro několik tisíc klientů. I když AOP spolupracuje s PMS ČR cca osm let, tento nový projekt se naplno rozvinul až v roce 2014, tudíž jsou počty klientů pouze odhadované.

Mezi další projekty realizované AOP patří také aktivity specializované na zvyšování finanční gramotnosti u lidí duševně nemocných nebo u lidí zdravotně postižených, zaměstnávání a pracovní podporu pro lidi nad padesát let věku financovaných z ESF a ze státního rozpočtu ČR. Další projekty se soustředí na specializované poradenství lidem v oblasti nájemních, podnájemních či družstevních vztahů. Další projekt – financovaný Ministerstvem průmyslu a obchodu pomáhá spotřebitelům

lépe se vyznat v problematice spotřebitelských smluv, předváděcích zájezdů, záručních lhůt, možnostech reklamace zboží a služeb, stručně v právech a povinnostech spotřebitelů.

Kontakt :

Mgr. Hynek Kalvoda

prezident Asociace občanských poraden ČR

mail : hynek.kalvoda@obcanskeporadny.cz

OBČIANSKE PORADENSTVO – ÚČINNÁ POMOC SPOLOČNOSTI (SÚČASNÝ STAV – NEVYHNUTNOSŤ – PERSPEKTÍVY)

CITIZENS ADVICE - EFFECTIVE AID TO EFFECTIVE ASSISTANCE TO THE SOCIETY (CURRENT STATUS - NECESSITY - PERSPECTIVE)

Jana Špániková

Abstrakt: Úvodný príspevok konferencie objasňujúce vznik, činnosť a súčasný stav občianskeho poradenstva na Slovensku. Zameriava sa na dôležitosť zvyšovania právneho vedomia občanov a potreby štátnej podpory tejto bezplatnej poradenskej služby. Poskytnuté sú možnosti spolupráce Združenia občianskych poradní pri systémovom obnovení tejto poradenskej služby.

Kľúčové slová: zámer konferencie, československá spolupráca, poradenstvo pre manželstvo a rodinu, občianske poradenstvo, právne vedomie, nepriaznivá sociálna situácia

Abstract: Initial contribution conferences illustrating the formation, operation and state of civil advice in Slovakia. It focuses on the importance of raising the legal awareness of citizens and the need for state support of this free consulting services. Given the possibility of cooperation of the Association of Citizens Advice in systemic renewal of consulting services.

Keywords: purpose of the conference, Czechoslovak cooperation, counseling for marriage and family, advice for citizens, legal awareness, unfavorable social situation

*"Nikdy nepochybujte o tom, že malá skupina pozorných a angažovaných občanov dokáže zmeniť svet. Je to vlastne jediný spôsob, akým sa to kedy v histórii podarilo."
Margaret Meadow*

História súčasný stav občianskych poradní na Slovensku

V roku 2012 som sa za základe spolupráce s Českou asociáciou občianskych poradní s zapojila do projektu: „Otvorené dvere“ na trhu práce v oboru sociálnych služieb a táto príležitosť otvorila našu spoluprácu

Vysokou školou zdravotníctva, sociálnej práce sv. Alžbety v Bratislave. Vďaka ústretovosti a prejavenej dôvere pána prof. Milana Schavela, ožila skoro zhasnutá nádej dobudovať občianske poradenstvo a obnoviť sieť poradní na Slovensku.

Hovorí sa, že jasný zámer v živote nás privedie tam, kam sa chceme dostať. Tak je to aj s prvotnou myšlienkou našej konferencie, naším zámerom bola a stále je obnova bezplatného poradenstva pre slovenského občana. Usilujeme sa zabrániť tomu, aby občania netrpeli neznalosťou svojich práv a tiež povinností, aby sa vyznali v spleti úradov, inštitúcií a služieb. Znovu vybudované občianske poradne môžu pomáhať pri riešení každodenných problémov a najmä v nepriaznivých životných situácií a to každému z nás, tomu kto to potrebuje.

Konferencia je síce medzinárodná, ale dnes naše vzťahy s Českou republikou sú skôr rovnoprávne, blízke a priateľské. Nie sú cudzie a ani nikdy neboli. Naše poradenské organizácie niekoľko rokov aktívne spolupracujú oblasti sociálneho - občianskeho poradenstva a dnešná konferencia je vlastne len pokračovaním predchádzajúcej československej spolupráce v tejto oblasti.

Dovoľte mi, aby som sa na tomto mieste vrátila do spoločnej histórie a si spomenúť, v rámci vtedajšieho dobového kontextu, *na československú spolupatričnosť* v oblasti manželského a rodinného poradenstva . Manželské a predmanželské poradne v Československu začali vznikať v začiatkoch sedemdesiatych rokoch minulého storočia. Tieto poradne vtedy predstavovali jednu z foriem podporného inštitucionálneho systému pre rodinu a boli aj účelovými zariadeniami sociálnej starostlivosti o rodinu a deti. Sama som bola aktívna pri zakladaní jednej z prvých poradní na Slovensku, konkrétne v Žiline (v roku 1975). V začiatkoch vzniku a pri budovaní týchto poradenských pracovísk na Slovensku a formovaní profesie manželského a rodinného poradcu sme spoločne opierali hlavne o zahraničné informačné zdroje a vzájomnú súčinnosť v rámci nášho spoločného štátu. Naše nadšenie, ochota byť profesionálne nápomocní a celkové intelektuálne vzopätie tých čias bolo popravde „československé“ (teda české, moravské a slovenské). V tejto, aj dnešnej, súvislosti si pripomínam naše spoločné československé odborné stretnutia, konferencie, pracovné stáže a výmenu často samizdatovo získaných a preložených odborných materiálov. Získavali sme tak nielen odborné rady, informácie a aj rozhodovacie pracovné postupy. Táto naša vzájomná československá súčinnosť bola veľmi nápomocná aj pre osobnú vnútornú istotu každého začínajúceho poradcu či rodinného terapeuta. Napriek totalitnému režimu sme mali osobnú odvahu a dokázali sme nájsť „slepé miesta“ aj v predchádzajúcej ideologickej manipulácii.

Bolo to skôr prirodzené a nie výnimočné, keď nás pod osobnou supervíziou sprevádzali a či dokonca sme boli aj prizývaní k pracovnej spoluúčasti významnými československými odborníkmi z oblasti matrimonológie, rodinnej výchovy a rodičovstva či psychoterapie, rodinnej terapie.

Na tomto mieste si s láskou a rešpektom spomínam na významného propagátora manželského a rodinného poradenstva, na pána doktora Plzáka. V čase rozsiahlej inštitucionálnej starostlivosti o deti presadzoval nezastupiteľnú úlohu rodiny, svetovo uznávaný detský psychológ, pán profesor Matejíček, ktorý s nesmiernou láskavosťou nám odovzdával svoje skúsenosti, usmernenia a svoje poznatky z praxe. Ľudské porozumenie, výnimočný odborný rozhľad nám poskytoval náš popredný priekopník československej psychoterapie a manželskej terapie, pán profesora Stanislav Kratochvíl, ktorý je náš špičkový klinický psychológ ešte stále pôsobiaci na známom „Oddělení 9“ v Psychiatrickej nemocnici v Kroměříži. Mohla by som spomenúť aj mnohých ďalších kolegov a špičkových odborníkov, ktorí nás sprevádzali a boli nám nápomocní, ale to nie je téma dnešnej konferencie to sú len spomienky ako to bolo vtedy. Dnes už len s nostalgiou spomíname na tie krásne a zmysluplné časy keď sme spolu začínali.

Súčasnú slovenskú podobu tejto formy podpory rodinám predstavuje Referát poradensko-psychologických služieb, kde poskytujú poradensko-psychologické služby pre dieťa, plnoletú fyzickú osobu a rodinu, individuálne, párové, rodinné a skupinové psychologické poradenstvo a psychoterapiu. Vykonávajú odborné činnosti podľa zákona č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele. Tieto pracoviská sú súčasťou Oddelení sociálno-právnej ochrany a sociálnej kurately Úradov práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) ako Referáty poradensko-psychologických služieb, ktoré pracujú o pri jednotlivých ÚPSVaR.

V Českej republike na tradíciu manželských a rodinných poradní nadviazali Poradne pre rodinu, manželství a mezilidské vztahy, ktoré sa transformovali podľa Zákona o sociálných službách č.108/2006 Zb.z.. Poradne sú poskytovateľmi odborného sociálneho poradenstva. Poskytujú služby jednotlivcom, párom a rodinám v závažných životných situáciách. Tento môj spomienkový úvod chcem ukončiť s nádejou a osobným priáním, aby naďalej pokračovala zmysluplná spolupráca partnerské učenie aj naďalej inšpirovala a napomáhala robiť život všetkým nám lepším.

V mojom nasledujúcom príspevku chcem sa venovať týmto oblastiam:

1. *Začiatky vzniku občianskeho poradenstva na Slovensku*
2. *Bratislavská občianska poradňa, nezisková organizácia a jej poradenská činnosť a jej iné aktivity*
3. *Z zdôvodnení potrebnosti tejto služby pre občanov.*
4. *Ponúknutá pomoc - čo môže Združenie občianskych poradní ešte ponúknuť pre obnovu občianskeho poradenstva na Slovensku*

1. Na Slovensku prvé občianske poradne začali vznikať v roku 2002 v rámci dvojročného projektu financovaného vládou Veľkej Británie pod názvom : „*Rozvoj občianskeho poradenstva a informačných služieb*“. Hneď v začiatku bolo na Slovensku založených sedem poradní (**Martin, Košice, Lučenec, Trenčín, Banská Bystrica, Nitra a Bratislava**).

Poradenský pracovníci a manažéri poradní boli v priebehu dvoch rokov veľmi profesionálne oboznámení a zároveň aj zaškolení do poradenského modelu v rámci britskej metodiky poradenského prístupu pre občianske poradne s modifikáciou na sociálno právnu problematiku Slovenska.

Žiaľ, potom, čo Slovensko ako kandidátska krajina podpísala Zmluvu o pristúpení k Európskej únii len po 2 rokoch (na rozdiel od Českých občianskych poradní kde táto podpora bola skôr využívaná a bola neporovnateľne dlhšia) *prestala činnosť poradní podporovaná z pôvodného zdroja - prostriedkov britskej vlády a na Slovensku nenašli pre fungovanie občianskych poradní finančné zdroje*. Následkom čoho, začiatkom roku 2004, došlo až k likvidačnému obratu. Niektoré už vybudované a rozbehnuté občianske poradne boli nútené svoju činnosť prispôbiť iným obsahom a formám poradenstva, ktoré boli finančne dotované. Ostatné boli nútené úplne zastaviť svoje pôsobenie.

Najdlhšiu existenciu zo všetkých slovenských poradní v pôvodnom „britskom modeli“ vykázala len naša *Bratislavská občianska poradňa* (založená ako nezisková organizácia), ktorá poskytovala bezplatné sociálne a právne poradenstvo občanom hlavného mesta od roku 2002 do roku 2012.

V úvode je vzniku bola poradňa zastrešená občianskym združením *Pomoc obetiam násilia* a v priebehu roku 2002 uz vznikla ako samostatná nezisková organizácia. Poradňa mala sídlo území *Mestskej časti Bratislava – Staré Mesto*, ale vďaka dobrej spolupráce s Magistrátom hlavného mesta Bratislavy sme do roku 2006 poskytovali 3 x týždenne aj poradenstvo priamo na *Magistráte HMSR* vo vyhranených priestoroch. V roku 2007 sme sa rozhodli rozšíriť svoje služby a ísť za občanom aj do ostatných mestských častí Bratislavy. Jednou z prvých otvorených poradenských kancelárii bola *Petržalská občianska poradňa* a v roku 2008 *poradňa*

v Mestskej časti Bratislava Karlova Ves. Tieto mestské časti vytvorili materiálne technické a priestorové podmienky pre našu činnosť.

Na prelome rokov 2006/2007 sa nám podarilo splniť podmienky vstupu do medzinárodnej siete občianskych poradní **Cititen Advice International**.

Pre narastajúci záujem o tuto formu sociálneho poradenstva zo strany občanov (nielen Bratislavy) bolo naším zámerom postupne rozširovať sieť občianskych poradní aj mimo Bratislavu a preto sme za týmto účelom v roku 2008 sme založili **Združenie občianskych poradní**. Úlohou vzniknutého združenia sme chceli tento zámer zrealizovať. Napomáhať, metodicky viesť a usmerňovať novovzniknuté poradne.

Avšak v roku 2010 na základe s uplatňovania zákona č.448 Z.z. /2008 nám bola zamietnutá Bratislavským samosprávnym krajom pravidelná dotácia na prevádzku a činnosť a tak v priebehu spomínaného roku bola poradňa nútená (a to napriek veľkému záujmu zo strany verejnosti) zatvoriť pracoviská v Petržalke a v Karlovej Vsi. Pre pokračujúce finančné problémy v závere roka 2011 sa zatvorili posledné poradenské pracovisko v Mestskej časti Bratislava Staré Mesto.

Od roku 2011 poskytuje poradenstvo už len formou emailovej komunikácie cez web stránku www.obciankaporadna.sk na emailovej adrese kontakt@obciankaporadna.sk

Bratislavská občianska poradňa ukončila svoju činnosť v roku 2012 a všetky aktivity poradne prevzalo občianske združenia - Združenie občianskych poradní.

2. Počas svojho pôsobenia Bratislavská občianska poradňa, nezisková organizácia poskytovala bezplatné sociálne a právne poradenstvo v 12 problémových oblastiach, a to sociálne dávky, sociálna pomoc, poisťný systém (sociálne a zdravotné poistenie), bývanie, pracovnoprávna oblasť, ľudské práva, rodinnoprávne vzťahy, majetkovoprávne vzťahy, právna ochrana, občianske spolunažívanie a ostatné problémy. Neriešia sa trestnoprávne otázky ani obchodnoprávne záležitosti. Nezastupovali sme klientov v súdnom konaní.

Klientom našej poradne sa mohol stať každý, kto prejavil záujem o naše služby. Klientovi bola poskytnutá základná informácia, odborná rada alebo aktívna pomoc, resp. asistencia to v závislosti od zložitosti jeho problému.

Poradňa prísne dodržiavala zásady občianskeho poradenstva stanovené britským štandardom, a to bezplatnosť, nestrannosť, nezávislosť a dôvernosť. Zastávame aj naďalej názor, že občianske poradenstvo musí byť nezávislé od štátu a akýchkoľvek záujmových

či názorových skupín alebo ideológií. A vo všeobecnosti musí byť poskytované rovnako všetkým bez rozdielu.

Druhá rovina činnosti občianskej poradne je aj v tom, že upozorňuje zákonodarne orgány, orgány miestnej samosprávy, príslušné orgány štátnej správy na nedostatky legislatívy a to na základe analýzy otázok občanov.

Poradne môžu informovať subjekty poskytujúce sociálne služby na neriešené problémy občanov, a tým prispievať k rozvoju a zlepšeniu služieb a činnosti úradov na miestnej, regionálnej a celoštátnej úrovni.

Aj napriek naším snahám sa žiaľ vzhľadom na situáciu na Slovensku (chýbajúci efektívny dialóg a spolupráca v tretom sektore) sa nám túto druhú rovinu nepodarilo doteraz uviesť do praxe.

3. Pri poskytovaní tejto formy poradenstva pre občana, vychádzame z toho, že každý občan má právo na bezplatnú právnu pomoc. Toto právo je zakotvené ako v našich tak aj v medzinárodných právnych predpisoch. Ústava a iné zákony garantujú práva občana. Ak sú jeho práva ohrozené môže sa ich ochrany domáhať či už na súde alebo pred iným príslušným orgánom. To platí za predpokladu, že občan pozná svoje práva: *ale je tomu tak?*

Vieme aké má slovenský občan právne vedomie? Má ho minimálne, skôr trpí právnou nevedomosťou. Máme síce právny štát, ale nemáme právne vedomie. Naša poradenská skúsenosť a hlavne dlhoročná prax ukázala, že neznalosť svojich práv a spôsobu ich ochrany je jedným z vážnych problémov slovenskej spoločnosti. Tak ako máme trhovú ekonomiku, ale našim občanom chýba finančnú gramotnosť a tak zadlženia domácností už aj na Slovensku začína byť vážnym problémom. Práve v týchto súvislostiach je kľúčové postavenie tejto formy poradenstva. Práve občianska poradňa môže prirodzene informovať občanov o ich právach a možnosti ich ochrany a zároveň ich upozorňuje na dodržiavanie ich povinností. Toto predstavuje súčasť poradenského procesu pri konkrétnom riešení problému, ale aj preventívne, formou sprevádzajúceho vzdelávania či poučenia.

Súhlasíme, že je dôležité riešiť nepriaznivú sociálnu situáciu ale rovnako dôležité je aj predchádzať jej vzniku. Našou snahou je súčinnosť v úsilí aktivovať a motivovať občana aby riešil svoje problémy predovšetkým včas a aby sa ich naučil riešiť sám, aby prevzal zodpovednosť za svoj život aj za pomoci odborného poradenského sprevádzania, ktoré bude mať prirodzene k dispozícii.

4. *Reálne možnosti Združenia občianskych poradní pre obnovu občianskeho poradenstva :*

- Predovšetkým kontinuálna skúsenosť (aj keď čiastočnou zmenou formy poradenstva)12 ročná prax s prevádzkovaním občianskej poradne v Bratislave ale aj inde na Slovensku – skúsenosti, odbornosť, zabehnutá metodika a systém práce.
- Občianske poradenstvo, môže poskytnúť komplexnú starostlivosť o klienta – sociálne, právne a sociálno psychologické poradenstvo, rodinné či manželské intervenčné stretnutia, rodinnú mediáciu.
- Občianska poradňa sa nešpecializuje na jednu skupinu obyvateľstva, ale klientom je občan – ktorý sa nemôže obrátiť o pomoc na platenú službu – zásada nediskriminácie (nemáme majetkové obmedzenie na majetkovú núdzu).
- venujeme sa nielen problémovým životným situáciám klienta cez poskytnuté individuálne poradenstva ale aj prevencii formou vzdelávania cez preventívno vzdelávacie akcie :
- (realizovali sme semináre pre dôchodcov zamerané na témy, ktoré ich najviac trápia, aby sa tak predišlo zneužívaniu ich nevedomosti).
- Získali sme akreditáciu na vzdelávací program (Poradenstvo pre občana a mediácia pre rodinu), cz ktorý je možné vyškoliť nových pracovníkov či dobrovoľníkov nových občianskych poradní.
- Poradňa predstavuje možnosť získať prax študentom – máme naviazanú dobrú spoluprácu s bratislavskými univerzitami. Vyzdvihnem v minulosti dobrú spoluprácu s Právnickou fakultou UK. Táto prax študentom uľahčila uplatniť sa na trhu práce po skončení štúdia.
- Občianske poradne vo všeobecnosti môžu odľahčiť orgány štátnej správy - nasmerujú občana na kompetentný orgán. Tým sa ušetrí čas v prípadoch, keď občan a jeho žiadosť doslova koluje od jedného orgánu k druhému z neznalosti systému.
- Poradne vedú podrobné štatistiky a disponujeme prehľadom spoločenských problémoch v nadväznosti na určité kategórie obyvateľstva – podľa veku, vzdelania, zdroja príjmu čo môže slúžiť ako dopadová štúdia.

Záverom chcem vyjadriť naše presvedčenie, že dôležité riešiť nepriaznivú sociálnu situáciu človeka, ale rovnako dôležité je aj predchádzať jej vzniku, pretože pomôcť predísť človeku pádu na dno spoločnosti je lacnejšie ako ho potom ťahať z dna.

Moja účasť na tejto vedeckej konferencii mi dala príležitosť oživiť skoro zabudnú snahu a preto sa chcem úprimne poďakovať za podporu

nášho odborného podujatia dobrú doterajšiu spoluprácu Českej asociácií občianskych poradni predovšetkým Mgr.Hynkom Kalvodovi a tiež Mgr.Stanislavovi Skalickému, s ktorými sme boli v kontakte, zaujímali sa o stave občianskeho poradenstva, podporovali nás a aktívne boli nám nápomocní. Moje ďakujem patrí naším vzácnym hosťom, ktorí tiež veria, že vzťah k nášmu Slovensku hranice neprerušili.

Z tohto miesta chcem moje poďakovanie poslať aj organizačnému tímu, zvlášť dievčatám zo Sekvoje, ktoré sa postarali o príjemnú pracovnú atmosféru, ale aj kuloárnu pohodu a občerstvenie. Zvlášť moje ocenenie patrí Katke Brichtovej za jej vzácny čas, zanietenie a profesionálnu podporu.

V neposlednom rade moja veľká vďaka patrí моjím spolupracovníckam a spolupracovníkom z Bratislavskej občianskej poradni, predovšetkým našej dlhoročnej spolupracovníčke, právničke Mgr.Martine Moyzesovej. Nášmu tímu poradcov, ktorý stále dôverovali myšlienke nadčasovosti občianskeho poradenstva systéme našich sociálnych služieb. Ďakujem aj všetkým tým naším klientom, ktorí ma udržiavali v nádeji, že občianske poradenstvo na Slovensku dostane opäť šancu,

Použitý právny predpis:

Slovenská republika:

Ústava Slovenskej republiky č. 460/1992 Zb.

Zbierka zákonov č. 305/2005, Zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele a o zmene a doplnení niektorých zákonov

Zbierka zákonov č.448/ 2008, Zákon o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov

Česká republika: Zákon č.108/2006 Zb.

Príloha : Sociálne poradenstvo v zákonoch (výňatok)

Slovenská republika

Zákon č.448/2008 Z.z.

§19 Sociálne poradenstvo

1) Sociálne poradenstvo je odborná činnosť zameraná na pomoc fyzickej osoby v nepriaznivej životnej situácii. Sociálne poradenstvo sa vykonáva na úrovni základného sociálneho poradenstva a špecializovaného poradenstva.

2) Základné sociálne poradenstvo je posúdenie problému fyzickej osoby, rodiny alebo komunity, poskytnutie základných informácií o možnostiach riešenia problému a podľa potreby aj odporúčanie a sprostredkovanie

dálšej odbornej pomoci. Základné sociálne poradenstvo je súčasťou každej sociálnej služby poskytovanej podľa tohto zákona.

3)Špecializované sociálne poradenstvo je zistenie príčin vzniku, charakteru a rozsahu problémov fyzickej osoby, rodiny alebo komunity a poskytnutie im konkrétnej odbornej pomoci.

Česká republika

Zákon č.108/2006 Zb.z.

§ 37 Základné a odborné sociálne poradenstvo

§ 37 ost.2 Základne sociálne poradenstvo sa poskytuje osobám potrebné informácie prispievajúce k riešeniu ich nepriaznivej sociálnej situácie. Sociálne poradenstvo je základnou činnosťou pri poskytovaní všetkých druhov sociálnych služieb – poskytovatelia sociálnych služieb sú vždy povinní túto činnosť zaistiť.

§37 odst.3

Odborné sociálne poradenstvo je poskytované so zameraním na potreby jednotlivých okruhov sociálnych skupín osôb v občianskych poradniach, manželských a rodinných poradniach, pre seniorov poradniach pre osoby so zdravotným postihnutím, poradiam pre obeť trestných činov a domáceho násilia, zahrňuje tiež prácu s osobami , ktorých spôsob života môže viesť ku konfliktu v spoločnosti...

Kontakt:

PaedDr. Jana Špániková, PhD.

SV UNICEF – Linka detskej istoty

mail: teraviva@teraviva.sk

OBČIANSKE PORADNE – OBČIANSKE PORADENSTVO, AKO PERSPEKTÍVA V RIEŠENÍ NEPRIAZNIVEJ SOCIÁLNEJ SITUÁCIE OBČANOV.

THE CITIZENS ADVICE SERVICES - CITIZENS COUNSELLING: PERSPECTIVE SOLUTION OF THE CITIZENS IN ADVERSE SOCIAL SITUATION.

Milan Schavel

Abstrakt : Problémy občanov, ktorí sa ocitnú v nepriaznivej sociálnej situácii sa neustále prehľbujú. Napriek existencii systému sociálneho zabezpečenia na Slovensku je potrebné konštatovať, že poradenský systém pre uvedenú cieľovú skupinu je buď nedostupný alebo obmedzený z rôznych dôvodov. V príspevku poukazujeme na nevyhnutnosť zriaďovania občianskych poradní a zabezpečeniu výkonu občianskeho poradenstva s vymedzením cieľových skupín a obsahu občianskeho poradenstva. Zároveň formulujeme niektoré princípy pri uplatňovaní občianskeho poradenstva.

Kľúčové slová : Občianke poradne, občianske poradenstvo, občan, nepriaznivá sociálna situácia, sociálny klient.

Abstact : Problems of the citizens in adverse social situation still deepen. Despite the existence of a social security system in Slovakia, it is important to realise that the advisory system for that target group is either unavailable or restricted for various reasons. The article points out the importance of the citizens advice services establishment and to enforce citizens advice service as well as a definition of the target groups and content of the citizens advice service. It also formulates some principles in the application of the citizens counselling.

Key words: Citizens Advice services, citizens counselling, citizen, adverse social situation, social client

Úvod

Na Slovensku doposiaľ nemáme vybudovaný poradenský systém, sprostredkujúci komplexné riešenie akútnych sociálnych problémov obyvateľov. Chýbajú nám poradenské služby pre široký okruh obyvateľstva s cieľom viesť občana k poznávaniu a uplatňovaniu svojich

práv a povinností, tak ľudských, ako i občianskych potrieb a možností ich inštitucionálneho uplatnenia.

Napriek existencii a činnosti subjektov štátnej správy a neziskových organizácií, absentuje na Slovensku koncepcná (systémová) poradenská činnosť občianskych poradní, ktorá je dlhodobo rozvinutá aj v okolitých krajinách.

Osobná neschopnosť a následne dlhodobé neriešenie existenčných problémov alebo neznalosť práv a povinností občanov častokrát ľuďom spôsobuje ich hmotnú núdzu spojenú so sociálnym vylúčením. Prináša kumuláciu ďalších zložitých sociálnych kolízií ako zadlženie, rozpad rodiny, bezdomovectvo, strata zamestnania a niektoré nežiaduce sociálno-patologické javy.

Chýba nám spoločenská snaha podporiť občana v jeho úsilí samostatne riešiť svoj problém, napriek tomu, že máme dostatok odborných predpokladov i skúseností.

Občianske poradne vs. občan

Možnosti riešenia tohto nepriaznivého stavu sú práve vo vybudovaní siete občianskych poradní za podpory politických rozhodnutí (aj v zmysle financovania pilotného projektu) a legislatívnych predpokladov.

Súčasná právna úprava zákona o sociálnych službách v oblasti sociálneho poradenstva dostatočne nepokrýva spektrum riešenia sociálnych problémov a to predovšetkým z nasledujúcich dôvodov :

- Jedinec, ktorý sa ocitne v nepriaznivej sociálnej situácii je považovaný skôr za objekt pôsobenia systému a nie za aktívneho činiteľa, ktorý môže najlepšie objektivizovať svoje potreby ako prejav vôle riešiť situáciu, pričom tento fakt by mal byť určujúci pre konkrétnu formu pomoci.
- V súčasnosti nie je zaistený jednotný systém objektívneho hodnotenia potrieb osôb, z ktorého by bolo možné vychádzať pri vytváraní ponuky možného riešenia sociálneho problému klienta, ktorý by zodpovedal jeho aktuálnym potrebám.
- Osoby, ktoré sú znevýhodnené z rôznych dôvodov pri presadzovaní svojich oprávnených záujmov a práv nie sú dostatočne chránené pred tým, aby ich individuálne potreby neboli poškodzované nesprávnym postupom orgánov verejnej správy alebo inými subjektmi zainteresovanými do riešenia sociálneho problému klienta.
- V súčasnosti nie je vytvorený právny rámec pre zamedzenie zhoršovania sociálneho postavenia klienta najmä z pohľadu akútneho preventívneho pôsobenia prostredníctvom poradenstva dostupného pre

každého kto sa ocitne v nepriaznivej sociálnej situácii alebo a to je dôležité je v ohrození nepriaznivou sociálnou situáciou.

- Doteraz nie sú dostatočne vyriešené vzájomné vzťahy a kompetencie na jednotlivých úrovniach verejnej správy v súvislosti s poskytovaním poradenstva pre občana v rámci jeho potrieb najmä z hľadiska preventívneho pôsobenia s cieľom zamedziť najmä vzniku alebo prehĺbovaniu sociálneho problému občana.
- Nie sú vytvorené podmienky k zavedeniu transparentnej informačnej základne o možnostiach ako predchádzať vzniku alebo prehĺbovaniu nepriaznivej sociálnej situácie občana. Z hľadiska obsahu poradenstva nie sú upravené niektoré poradenské činnosti, ktoré by sa zameriavali na ich prevencii.

Základné princípy poskytovania občianskeho poradenstva

Hlavným cieľom poskytovania občianskeho poradenstva je vytvorenie podmienok pre uspokojovanie oprávnených potrieb občanov, ktorí sú sociálne znevýhodnení a nie sú schopní riešiť si vzniknuté nepriaznivé sociálne situácie vlastným potenciálom. Pri poskytovaní občianskeho poradenstva je základným princípom solidarita spoločnosti s občanmi v nepriaznivej životnej situácie a podobne aj princíp rovnosti pre riešenie svojej situácie. Občianske poradenstvo je poskytované na základe bezplatne, poradenstvo nestranné, nezávislé a diskrétné. Cieľom poskytovania občianskeho poradenstva je zamedzenie sociálneho vylúčenia a podpora pri procese začleňovania do spoločnosti.

Pri uplatňovaní občianskeho poradenstva sa zabezpečia nasledovné princípy :

- Dostupnosť z hľadiska typu pomoci, z hľadiska územnej, informačnej a ekonomickej dostupnosti,
- Efektivita – bude zabezpečená prostredníctvom adresnosti pri riešení vzniknutej nepriaznivej sociálnej situácie, efektivita v zmysle orientácie na problém klienta tak, aby spôsob riešenia vyhovoval potrebám klienta (vychádzal z jeho vnútorných zdrojov a zodpovedal jeho možnostiam), nie potrebám systému,
- Kvalita – bude zabezpečovaná odborne zdatnými vyškolenými poradcami s vysokoškolským vzdelaním v odbore sociálna práca a právo v súlade so štandardmi kvality občianskeho poradenstva.
- Bezpečnosť – bude zabezpečená tak, aby neobmedzovala oprávnené práva a záujmy občana,
- Hospodárnosť – bude zabezpečovaná tak, aby náklady spojené s poskytnutím poradenstva pokrývali náklady podľa objektivizovaného rozsahu.

Postavenie občianskych poradní (formulovaný predpoklad)

Občianke poradne sú neziskové organizácie zriadené ako právnické osoby podľa zákona 83/1990 o združovaní občanov v znení neskorších predpisov. Úlohou štátu bude prostredníctvom Ministerstva práce, sociálnych vecí a rodiny podporovať samosprávne kraje a samosprávy miest a obcí v iniciatíve spolupodieľať sa na financovaní činnosti občianskych poradní. Financovanie občianskych poradí bude zabezpečené aj prostredníctvom finančných prostriedkov získaných zo zdrojov ESF na základe spracovaných projektov a prostredníctvom darov fyzických a právnických osôb. Samosprávne kraje a obce budú okrem finančných dotácií vytvárať aj podmienky pre poskytovanie občianskeho poradenstva (napr. poskytovanie priestorov pre občianske poradne)

Okruhy poradenských problémov občanov

Sociálne znevýhodnenie občanov je podmienené celým spektrom problémov, ktoré sa často kumulujú prostredníctvom viacerých iniciatív. Najčastejšie v súvislosti s nepriaznivou sociálnou situáciou hovoríme o **sociálno-ekonomických problémoch**, ktoré vznikajú vplyvom nezamestnanosti, zadlženia alebo chudoby ako takej. Reakciou na takúto nepriaznivú situáciu je prevalencia sekundárnych problémov, ako rozpad rodiny, závislosti, agresivita, zhoršujúce sa sociálne väzby v rodine a v širšom sociálnom prostredí, sprievodnými javmi sú taktiež rezignácia a depresie. Vyskytujú sa problémy s bývaním, výchovou detí v rodine, prítomné sú existenčné problémy, nie sú zabezpečené základné životné potreby, občania môžu mať ťažkosti v oblastiach ktoré súvisia s bývaním, sociálnymi dávkami, sociálnym zabezpečením, partnerskými vzťahmi (alebo právnymi vzťahmi, ktoré upravujú partnerské vzťahy), majetkoprávnou problematikou.. V prípade nezamestnanosti môžu byť poradenskými témami aj samotné okolnosti prepustenia zamestnancov, podpora pri sebaobhajovaní v súvislosti s neadekvátnymi postupmi zamestnávateľa.

Primárnou cieľovou skupinou občianskych poradní sú ľudia v nepriaznivej sociálnej situácii. Cieľovou skupinou občanov, ktorí si vyžadujú väčšiu pozornosť sú **starší ľudia**, ktorí sú často dezorientovaní vplyvom dnešnej doby, okrem zdravotných problémov sa pridružujú existenčné, často podmienené nízkym príjmom alebo manipuláciami zo strany najbližšej aj širšej rodiny, nepriaznivá je úroveň finančnej gramotnosti. Sprievodným javom týchto problémov je bezmocnosť a rezignácia.

Pomerne zložitá je oblasť práce s **osobami s ťažkým zdravotným postihnutím**, orientácia v možnostiach sociálnej pomoci je pre niektorých

občanov ťažko zvládnuteľná bez možnosti sprevádzania a podpory v komunikácii so subjektmi verejnej správy. Nárokovateľnosť alebo možnosti poberania sociálnej služby sú pre túto kategóriu občanov často neprehľadné, ťažko sa v spektre byrokratických postupov orientujú.

Ďalšou skupinou občanov sú **klienti, ktorí sú prepustení z výkonu trestu odňatia slobody**, na výskyt recidívy a problémy s páchaním opakovanej trestnej činnosti poukazujú najnovšie štatistické údaje. Občania, ktorí sú v procese resocializácie sa veľmi ťažko orientujú, rezignujú na administratívne činnosti a postupy a po krátkom čase sa znova dostávajú do ohrozenia v súvislosti s nepriaznivou sociálnou situáciou. Podobne by sme mohli zaradiť do tejto kategórie **občanov po liečbe drogovej závislosti a taktiež ďalšie marginalizované sociálne skupiny občanov (osamelí rodičia, matky samoživiteľky, nezamestnaní ľudia atd.)**. Početnosť problémov, ktoré by mohli byť obsahom poradenskej činnosti je pomerne vysoká (vieme, že v ČR si za uplynulý rok 2013 vyžiadalo pomoc občianskych poradní združených v Asociácii občianskych poraden apom jedenkrát okolo 45 000 ľudí).

Záver

Charakter činnosti občianskych poradní by sa mal orientovať najmä do preventívnej práce na všetkých úrovniach sociálnej prevencie s cieľom zamedziť vzniku nepriaznivej sociálnej situácie občana, sociálnemu vylúčeniu alebo zamedziť jej prehĺbovaniu a samotnej recidíve. Etablovanie občianskych poradní je možné jedine za podpory štátu a následne aj subjektov, ktorých sa vo významnej miere dotýka starostlivosť o občana. Zavedenie tohto poradenského systému, ktorý je niekoľko až desiatok rokov úspešne zabezpečovaný v rozvinutých krajinách je možný len vzájomnou kooperáciou a dobrou vôľou zainteresovaných. Všetci vieme, že najmä naši politici, štátni zamestnanci, zamestnanci obecnej samosprávy a samosprávnych krajov, poslanci na rôznych úrovniach majú v centre pozornosti predovšetkým dobro občana. Aj z tohto dôvodu veríme, že koncept zavedenia občianskych poradní podľa vzoru okolitých krajín bude na Slovensku úspešný.

Kontakt :

Prof. PaedDr. Milan Schavel, PhD.

vysokoškolský pedagóg

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

mail: mschavel@stonline.sk

SÚČASNÁ SITUÁCIA A RIEŠENIE PROBLÉMOV OBYVATEĽOV V NEPRIAZNIVEJ SOCIÁLNO-EKONOMICKEJ SITUÁCII

THE CURRENT SITUATION AND SOLUTION OF POPULATION PROBLEMS IN ADVERSE SOCIO-ECONOMIC SITUATION

Nadežda Šebová

Abstrakt: Príspevok si kladie za cieľ poskytnúť informácie o právnej úprave poradenstva v systéme sociálnych služieb v kontexte súčasnej situácie a riešenia problémov obyvateľov v nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácii.

Kľúčové slová: chudoba, sociálne dávky, sociálne služby, sociálnoprávna ochrana detí a sociálna kuratela, poradenstvo

Abstract: The aim of this paper is to provide information about legislation of counselling in the system of social services in the context of the current situation and solution of problems the population in an adverse socio-economic situation.

Keywords: Poverty, social benefit, social services, counselling

Úvod

Téma občianskeho poradenstva ako účinnej pomoci spoločnosti pri poskytovaní pomoci a podpory obyvateľom v nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácii je na Slovensku aktuálnou a do budúca zostáva otvorenou otázkou, ktorou sa bude treba zaoberať najmä z pohľadu či a ak áno, akým spôsobom vymedziť občianske poradenstvo v právnych predpisoch tak, aby bolo prostriedkom efektívnej, účinnej a najmä rýchlej pomoci jednotlivcom, rodinám alebo skupinám.

Poradenstvo ako nástroj podpory a pomoci obyvateľom v nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácii.

V sociálnej oblasti v uplynulom období došlo k viacerým významným zmenám v systémoch zameraných na zmierňovanie a odstraňovanie chudoby a sociálneho vylúčenia, ktoré sú tvorené širokým spektrom opatrení, a to od poskytovania finančných transferov pre zvýšenie príjmu (napr. pomoc v hmotnej núdzi, štátne sociálne dávky) cez zníženie výdavkov (dotácie pre dieťa, poskytovanie služieb starostlivosti – sociálne služby a sociálno-právna ochrana detí a sociálna kuratela a špeciálne sociálne programy podľa potrieb cieľových skupín) až po opatrenia

aktívnej inklúzie podporujúce prístup k zamestnaniu, vzdelávaniu a aktívnej participácii na spoločenskom živote. Tieto opatrenia sa prioritne sústreďujú na chudobu a vylúčenie najviac ohrozených jednotlivcov a skupín populácie, t.j. deti a mladých ľudí, rodiny s deťmi, nezamestnaných, a najmä dlhodobo nezamestnaných, marginalizované rómske komunity, ľudí so zdravotným postihnutím, bezdomovcov, prepustených z výkonu trestu a drogový a inak závislých.

Súbor týchto opatrení ako už bolo uvedené sa týka predovšetkým sociálnych dávok, ktoré pozostávajú zo štátnych sociálnych dávok, pomoci v hmotnej núdzi, peňažných príspevkov na kompenzáciu sociálnych dôsledkov zdravotného postihnutia, ale aj z dotačných programov, sociálnych štipendií ako aj daňových úľav napr. daňový bonus, či sociálnych služieb atď.

Slovenská republika si stanovila cieľ na zníženie rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia „Vymaniť najmenej 170 tis. ľudí z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia do roku 2020“. Národný cieľ sa meria na základe zoskupenia indikátorov, t.j. miery rizika chudoby¹, závažnej materiálnej deprivácie² a veľmi nízkej intenzity práce³, ktoré definujú skupinu ľudí žijúcich v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia, t.j. ľudí s nízkym príjmom a/alebo tých, ktorí si nemôžu dovoliť niektorú z nevyhnutných potrieb pre svoj život a/alebo žijúcich v domácnostiach, kde nikto nepracuje alebo pracuje iba príležitostne.

V roku 2013 bolo na Slovensku v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia 1 069 987 ľudí, čo predstavovalo 19,8% na celkovom počte obyvateľov.

Hlavné opatrenia na znižovanie chudoby alebo sociálneho vylúčenia, ktoré sa realizovali alebo plánujú realizovať sú zadefinované v národných programoch reforiem.

V tejto súvislosti je možné spomenúť, že Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky tiež pripravuje viacero strategických, koncepčných aj legislatívnych zmien zameraných na zlepšenie životnej situácie obyvateľstva, a to aj s využitím finančných prostriedkov Európskeho sociálneho fondu a účelnejším využívaním finančných prostriedkov štátneho rozpočtu.

1 Vyjadruje podiel ľudí žijúcich pod hranicou chudoby, t.j. pod 60% mediánu ekvivalentného disponibilného (po sociálnych transferoch) príjmu všetkých obyvateľov.

2 Vyjadruje podiel ľudí, ktorí čelia vynútenému nedostatku v aspoň 4 z 9 nasledovných položiek, ktoré si domácnosť nemôže finančne dovoliť: a) čeliť neočakávaným výdavkom, b) ísť raz za rok na jeden týždeň dovolenky mimo domu, c) uhrádzať nedoplatky spojené s hypotékou alebo nájomným, úhradou za energie alebo splácaním nákupov na splátky a iných pôžičiek, d) jesť jedlo s mäsom, kurčiatom, rybou alebo vegetariánskym ekvivalentom každý druhý deň, e) udržiavať doma primerané teplo, alebo nemôcť si finančne dovoliť, aj keď by domácnosť chcela: f) práčku, g) farebný televízor, h) telefón a i) auto.

3 Vyjadruje podiel ľudí vo veku 0-59 rokov žijúcich v domácnostiach, kde dospelí pracujú menej ako 20% z celkového času počas predchádzajúceho roka.

V roku 2013 bol prehodnotený systém dávok štátnej sociálnej podpory určenej rodinám s deťmi a pristúpilo sa k vypracovaniu nového zákona o pomoci v hmotnej núdzi tak, aby bol systém adresnejší, administratívne jednoduchší, aby prispel k príjmovej stabilite obyvateľov a aby viac motivoval najmä dlhodobo nezamestnaných k aktivizácii a snahe prekonať nepriaznivú životnú situáciu aj vlastným pričinením.

V súčasnosti sa aktívne pracuje na príprave nového programového obdobia na roky 2014 – 2020, kde sa uchádzame a finančné prostriedky Európskeho sociálneho fondu, ktorých použitie by bolo zamerané napr. aj na rozvoj služieb starostlivosti o deti, konkrétne na vytváranie zariadení služieb starostlivosti pre deti do troch rokov veku; na zabezpečenie dostupnosti a kvality sociálnych služieb napr. realizáciou opatrení Stratégie deinštitucionalizácie systému sociálnych služieb a náhradnej starostlivosti, vypracovaním nového zákona o sociálnej práci, o podmienkach výkonu sociálnej práce a o podmienkach výkonu odborných činností v oblasti sociálnych vecí a rodiny; na vytváranie širších predpokladov pre zlepšenie prístupu zraniteľných skupín ku školskému a predškolskému vzdelávaniu lepšej kvality, ako aj zlepšenie prístupu k bývaniu v previazaní na zamestnateľnosť, a tak posilnenie nástrojov aktívnej inklúzie.

Poskytovanie odborných poradenských služieb bolo a aj naďalej je neoddeliteľnou súčasťou uvedených opatrení, osobitne pri poskytovaní štátnych sociálnych dávok pre rodiny s deťmi, pomoci v hmotnej núdzi či sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately na úradoch práce, sociálnych vecí a rodiny a to aj vrátane povinnosti ich poskytovať.

Na Slovensku i v Českej republike bolo poradenstvo, či poradenské služby používanými pojmami už v právnych predpisoch v období spoločného štátu a ich poskytovanie na takomto základe historicky preukázalo ich opodstatnenosť v právnej úprave. Ako príklad možno uviesť zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a mládeže z roku 1952, ktorý používal pojmy ako poradenstvo, či sociálne pracovníčky. Preto prevzatie v právnych predpisoch používaných a úpravu nových pojmov patriacich do odboru sociálna práca v neskorších právnych predpisoch možno považovať za celkom prirodzené pokračovanie vývoja právnej úpravy v tých odvetviach (najmä v rodinnom práve, v práve sociálneho zabezpečenia a pod.), v ktorých sú metódy, techniky a postupy sociálnej práce súčasťou konkrétnych ustanovení právneho predpisu.

V novodobej histórii sa napr. sociálne poradenstvo, špecializované sociálne poradenstvo stali súčasťou právnych predpisov najmä v oblasti sociálnej pomoci (zákon č. 195/1998 Z. z. o sociálnej pomoci v znení neskorších predpisov) a neskôr v samostatných zákonoch upravujúcich

pomoc v hmotnej núdzi, sociálnoprávnu ochranu detí a sociálnu kuratelu, sociálne služby, či kompenzácie sociálnych dôsledkov ťažkého zdravotného postihnutia, ktoré zo zákona o sociálnej pomoci vychádzali, resp. sa z neho postupne až do roku 2008 vyčleňovali. Zákon o rodine (zákon č. 36/2005 Z. z.) obsahuje pojmy ako sociálne poradenstvo, či odborné poradenstvo, zákon o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele (zákon č. 305/2005 Z. z.) obsahuje rovnaké pojmy a v roku 2009 priniesol úpravu mediácie ako odbornej metódy na uľahčenie riešenia konfliktných situácií v rodine, zákon o pomoci v hmotnej núdzi (zákon č. 417/2013 Z. z.) obsahuje pojem poradenská činnosť a pod. Zavedenie týchto pojmov do právnych predpisov sprevádzala diskusia o jednoznačnosti ich interpretácie i aplikácie v praxi. Okrem zákona o sociálnych službách (zákon č.448/2008 Z. z.), ktorý priniesol výslovnú úpravu sociálneho poradenstva a špecializovaného sociálneho poradenstva sa ostatné právne predpisy opierajú o teóriu sociálnej práce a pojmy patriace spravidla do teórie sociálnej práce v právnom predpise nevymedzujú, čo časť odbornej verejnosti považuje za správne.

Vo vzťahu k úprave poradenstva v právnych predpisoch a jeho poskytovaní na tomto základe treba uviesť, že zákon o sociálnych službách upravuje aj poskytovanie špecializovaného sociálneho poradenstva, sociálnej rehabilitácie a stimulácie komplexného vývoja dieťaťa so zdravotným postihnutím, ktoré sa ako samostatné odborné činnosti vykonávajú na základe akreditácie na takéto odborné činnosti (§88 a nasl.), ktorú udeľuje Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny Slovenskej republiky. V súčasnosti na Slovensku pôsobí 67 akreditovaných subjektov (z toho 60 právnických a 7 fyzických osôb), ktoré možno rozdeliť podľa cieľových skupín, ktorým poskytujú špecializované sociálne poradenstvo a to osobám so sluchovým postihnutím, osobám so špecifickými druhmi postihnutia, týraným matkám, mladistvým, závislým osobám, osobám po výkone trestu odňatia slobody, žiadateľom o azyl, osobám so zdravotným postihnutím a ich rodinám, osobám v sociálnej núdzi. V tejto súvislosti treba uviesť, že v systéme sociálnych služieb sa využíva sociálne poradenstvo ako doposiaľ jedna z najúčinnjších metód sociálnej práce. Sociálne služby ako také sa zameriavajú na individuálne potreby svojich klientov, ktorí sa aktívne spolu s poskytovateľom sociálnej služby podieľajú na optimalizácii a zlepšení ich sociálnej situácie.

Tento prístup posilňuje funkciu sociálneho poradenstva, ktoré sa zameriava na pomoc človeku a je vykonávané na úrovni základného a špecializovaného sociálneho poradenstva. Základné sociálne poradenstvo poskytuje občanovi nielen základné informácie o možnostiach riešenia problému, ale aj odporúčanie a sprostredkovanie ďalšej odbornej

pomoci a je súčasťou každej poskytovanej sociálnej služby. Špecializované sociálne poradenstvo sa zameriava na zistenie samotných príčin vzniku, charakteru a rozsahu problémov jednotlivca, rodiny alebo komunity a poskytuje im konkrétnu odbornú pomoc. Využíva pritom multidisciplinárne poznatky z psychológie, sociológie, pedagogiky, medicíny, práva, filozofie, etiky a mnohých ďalších, ale najmä o poznatky z oblasti sociálnej práce.

Napriek tomu, že poradenstvo sa stalo súčasťou viacerých právnych predpisov v rozsahu potrebnom na plnenie úloh, ktoré zákon zveruje štátnej správe, samospráve, akreditovaným subjektom, zariadeniam sociálnych služieb, zariadeniam sociálnoprávnej ochrany detí a sociálnej kurately, zostáva stále otvorenou otázkou, či je potrebné a ak áno v akom rozsahu upravovať/vymedzovať metódy, techniky a postupy sociálnej práce, prípadne iné formy/spôsobu intervencie, ktoré patria do teórie iného vedného či študijného odboru v právnych predpisoch. Časť odbornej verejnosti ako už bolo uvedené zastáva názor, že predmetom právnej úpravy nemá byť to, zjednodušene povedané, čo patrí do teórie, časť odbornej verejnosti naopak zastáva názor, že je potrebné definovať/vymedziť pojmy aj obsah pojmov, ktoré právny predpis používa, pre jeho účely.

Pre úplnosť informácií týkajúcich sa poradenstva nemožno opomenúť tiež poskytovanie poradenských služieb/poradenstva subjektmi doposiaľ pôsobiacimi bez zákonnej opory, napr. rodinám s maloletými deťmi, ktoré poskytujú materské a rodinné centrá. Tieto sú medzi rodičmi veľmi obľúbené a ich sieť je rozšírená po celom území Slovenska. Rodičia si sami organizujú rôzne aktivity a podujatia, pričom ich súčasťou sú aj laické poradenstvá medzi rodičmi navzájom, ale aj rôzne odborné podujatia, na ktoré si pozývajú odborníkov z rôznych oblastí podľa záujmu rodičov – psychológov, lekárov, zástupcov štátnej správy a iných. Je to jeden z príkladov poradenstva, ktoré vzniklo spontánne ako reakcia na potreby rodičov, pričom súčasťou ich aktivít je aj zapojenie sa do legislatívneho procesu pri zmenách, doplneniach či príprave úplne nových právnych predpisov, ktoré sa bezprostredne dotýkajú rodín s nezaopatrenými deťmi.

Samostatnou otázkou, ktorú treba zodpovedať je otázka financovania poradenstva/poradenských služieb, táto je rovnako aktuálna tak pre samosprávu ako aj pre štátnu správu a to podľa kompetencií upravených právnymi predpismi. Na tomto mieste treba uviesť, že ide o pomerne zložitý systém, ktorý okrem iného nesie v sebe dedičstvo decentralizácie sociálnych služieb na Slovensku, ktorou sa preniesli kompetencie zo štátu na samosprávu a opakovane je systém financovania sociálnych služieb

diskutovaný pri návrhoch na novelizáciu zákona o sociálnych službách, počas pracovných stretnutí, seminárov, konferencií a inak tomu nie je ani dnes. Prirodzene ide o úplne opodstatnenú otázku i tému, ktorou je treba sa dôsledne zaoberať a inšpiráciou môže byť pre Slovensko v prípade občianskeho poradenstva aj Česká republika.

Záver

Z vyššie uvedeného možno celkom jednoznačne vyvodiť záver, že poradenstvo/poradenské služby majú nespochybniteľne svoje miesto v systémoch pomoci, podpory a ochrany práv a právom chránených záujmov jednotlivcov, rodín, skupín, či komunity. V súvislosti s občianskym poradenstvom ako jednou z možných foriem účinnej pomoci spoločnosti obyvateľom v nepriaznivej sociálno-ekonomickej situácii je aktuálnou výzvou otázka jeho právnej úpravy, ktorá v súčasnosti patrí medzi často kladené otázky zo strany odbornej i laickej verejnosti a jej zodpovedanie možno pričleniť k úlohám, ktorých riešenie čaká Slovensko v blízkej budúcnosti.

Literatúra:

Zákon č. 448/2008 Z.z. o sociálnych službách v znení neskorších predpisov

Zákon č. 305/2005 Z.z. o sociálnoprávnej ochrane detí a o sociálnej kuratele v znení neskorších predpisov

Zákon č. 36/2005 Z.z. o rodine v znení neskorších predpisov

Zákon č. 417/2013 Z.z. o pomoci v hmotnej núdzi

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR 2014

Národný program reforiem Slovenskej republiky 2014

Kontakt:

JUDr. Nadežda Šebová

Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR

Špitálska 4-8, Bratislava

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Palackého 1, Bratislava

nadezda.sebova@employment.gov.sk

nada.sebova@azet.sk

ZVLÁDANIE SOCIÁLNYCH PROBLÉMOV DNEŠKA

SOCIAL PROBLEMS OF TODAY GETTING UNDER CONTROL

Miloslav HETTESĚ

Abstrakt: Spoločnosť je zasiahnutá rozsiahlou a rýchlou premenou spôsobenou pokrokom, globalizáciou a europeizáciou. Menia sa hodnoty a štruktúra spoločnosti. Istoty sa zmenili na neistoty. Ľudia nie sú plne pripravený na konfrontáciu s realitou. Rýchly ekonomický rast a otvorenosť Slovenska priniesla neznáme výzvy v podobe nárastu nesúdržnosti. Potrebná je aktívna pomoc aj pomocou občianskeho poradenstva. Ohrozená je budúcnosť trvalo udržateľného dôstojného života pre každého.

Kľúčové slová: Dnešné Slovensko nesúdržnosť, premena spoločnosti, slovenská spoločnosť, sociálna ekonomika a sociálne investovanie.

Abstract: Broad and rapid transformation of the society is made by the progress, globalization and Europeanization. Values and structure of society are changing. Safety has been replaced by common unsafety. People are not prepared fully to this new reality. Rapid economic growth and openness of the Slovak society brought new challenges in form of incohesion growth. Necessary is active aid either in the form of citizens consulting and advice. Sustainable decent life for all is threatened.

Keywords: Current Slovakia, incohesion, society transformation, Slovak society, social economy and social investment.

Premena spoločnosti

Dnešný život je poznačený rýchlymi premenami, v rozsahu, ktorý nemá zrejme precedens v minulosti. Mnohé generácie boli vedené k životu v národnom štáte. Myšlienka národného štátu bola predstavovaná ako najvyššia hodnota, hodná aj obeti životom. Národné štáty mali svoju vlastnú a relatívne stabilnú legislatívu a štruktúru. Normálna bola slabá medzinárodná výmena ľudí, tovaru, myšlienok a podobne. Podoba rodiny bola stanovená miestnou kultúrou a jej podoba sa dlhodobo nemenila. Akceptovaný bol model muža ako žiteľa a ženy, ktorá zostávala v domácnosti. Tomu zodpovedali akceptované predstavy, hodnoty a formálny systém spoločnosti a štátu. Odhliadnuc od cyklických kríz a s nimi prepojenou nezamestnanosťou, bolo zamestnanie relatívne isté a pokladané ako norma. Pracovalo sa na plný úväzok a menenie zamestnávateľa bolo neobvyklé. Daný spôsob života bol doplnený istotou

vzdelania, ktoré bolo získavané jednorazovo a na celý život. Spoločnosť bola vedená k predstave, že ak sa jej člen dostal do problémov (choroba, strata práce...), bola mu daná možnosť požiadať o pomoc. Túto pomoc si však musel zaslúžiť (trebárs prácou v chudobincoch) a bola často spojená s odsudzovaním a vytláčaním z väčšinovej „správnej“ spoločnosti. Vysoký podiel detí a postupné zlepšovanie zdravotnej situácie tvorilo základ pre neexistenciu „problému“ starnutia. Systém bol udržateľný.

V priebehu života dnešných generácií prebieha fundamentálna premena zažívaných hodnôt a tradičného relatívne stabilného spôsobu života. Svet sa zjednocuje pomocou globalizácie v stále viac uniformnejšiu verziu pomocou globalizácie. Jej regionálnou obdobou je regionálne sceľovanie pomocou europeizácie. Ostatné svetové regióny uplatňujú svoje vlastné regionálne formy zjednocovania. To spôsobuje nebývalé obmedzovanie významu národných štátov v prospech nadnárodných celkov. Štáty sa čiastočne vzdali časti svojej zodpovednosti, presunutím kompetencií na iné subnárodné subjekty. Demografická globálna revolúcia spôsobujúca znižovanie pôrodnosti a prevažujúci model dvoch detí (ak vôbec) spustila proces „starnutia“. Problém staroby je nový. Strata detí znamená neistotu medzigeneračného súžitia a žiadna privatizácia zodpovednosti za príjmy v starobe nie sú riešením. Voľný pohyb osôb prináša aj negatíva v podobe rasovej nenávisť. Starnutie vyvolalo medzigeneračné napätie a vzájomnú nenávisť. Štát a spoločnosť je nútená preberať cudzie vzory, hodnoty a legislatívu na ktorú nie je často pripravená. Napr. pozitívna diskriminácia voči menšinám nebola slovenskou realitou akceptovateľná, ale v európskom meradle je uznávaná. Voľný pohyb ľudí znamená aj prílev cudzích hodnôt, čo spôsobuje napätie v nepripravenej spoločnosti. Rodina prestala byť v realite najvyššou hodnotou. Spoločnosť predala často plnú zodpovednosť za ňu na konkrétne osoby bez saturovania jej potrieb, čo ešte viacej vedie k strate v pôrodnosti. Neoliberálna doktrína pôsobí zhubne proti prirodzenej recyklácii, sebazáchovy spoločnosti. Životné náklady vyvolávajú tlak na nutnosť zamestnania obidvoch rodičov. Slobodné rozhodnutie byť zamestnaným by bolo isto pozitívum. Pokrok vo výrobe znižuje potrebu množstva pracovnej sily, čo je najzásadnejší problém, pokiaľ budeme oceňovať iba prácu, ktorá je komerčne predajná. Pokrok znamená aj skracovanie doby zamestnania u toho istého zamestnávateľa a prináša flexibilitu v pracovnoprávných vzťahoch. Nezamestnanosť sa stáva- „štandardná“ situácia. Na nezamestnaných nemožno nazerať ako na tých, ktorí si nehládajú usilovne prácu. Nie sú to zneužívatelia sociálneho systému. Nezamestnanosť nebude nikdy vyriešená, pokiaľ nebude spoločnosť vyžadovať spoločensky potrebnú prácu namiesto práce,

ktorá sa dá speňažiť (takou môže byť aj sociálne škodlivá činnosť). Pohľad na vzdelávanie sa zmenil. Nie je hanbou chodiť do školy aj opakovane. Celoživotné vzdelávanie je zrazu presadzované. To všetko vyvoláva napätie a nové výzvy v bežnom živote, nepoznanom inými generáciami. Došlo k revolučnej zmene možnosti nároku na sociálne zabezpečenie na právo v roku 2012. Medzinárodná rada pre sociálny rozvoj (ICSW) žiada aby v Európe to bola hranica 50% mediánu príjmu ako garantovateľná univerzálna nepodmienená hranica (autor je prezident ICSW Europe). Nie každý to chápe, nie každý to akceptuje aj z dôvodu presadzovanej nesolidarity a nespravodlivo usporiadanej slovenská spoločnosti. Napr. podmieňovanie základnej sociálnej dávky akoukoľvek prácou odporuje medzinárodnému právu a napriek tomu je presadzované aj podporované ľudovou väčšinou.

Slovenská spoločnosť

Nespravodlivosť usporiadania slovenskej spoločnosti demonštruje aj jej ekonomická úspešnosť meraná rastom hrubého domáceho produktu na obyvateľa, alebo kúpyschopnosťou. Slovensko patrí vo svetovom meradle medzi vyspelé krajiny i keď nie medzi úplnú špičku. Vnútroštátne je nesúdržne rozdelené na bohaté a chudobné regióny. Z pohľadu „geografie chudoby“ máme okresy kde poberatelia dávky v hmotnej núdzi tvoria 25% obyvateľov. „Sýty hladnému neverí“ väčšinová kultúra (sú okresy prakticky bez cudoby) spôsobuje podporovaný náhľad na oprávnenosť takéhoto obrazu z dôvodu jeho zásluhovosti, čo nie je obhájiteľné. Spoločnosť má dostatok prostriedkov pre odstránenie chudoby a pre implementáciu odporúčania Medzinárodnej organizácie práce č.202 z roku 2012 v podobe požadovanou ICSW.

Vnútorne napätia podporuje trend zániku strednej triedy a posilňovania moci a majetku vládnucej menšiny. Vznikli akoby dve „Slovenská“. Jedno, ktoré je súčasťou vyspelej Európa a druhé blížiac sa k rozvojovému svetu. Tieto dve Slovenská existujú popri sebe akoby v podobe novodobého apartheidu, ktorý už raz svetová spoločnosť odsudzovala. Namiesto rasového, máme majetkový apartheid, rovnako podporovaný legislatívou, tak ako sa to realizovalo v juhoafrickej pôvodnej forme.

Sociálne investovanie a sociálna politika

V Melbourne v roku 2014 bola Medzinárodnou federáciou sociálnych pracovníkov prijatá nová podoba medzinárodnej definície sociálnej práce, ktorá priamo využíva pojem sociálny rozvoj. Slovensko napriek mnohým desaťročiam skúmania a uplatňovania sociálneho rozvoja nevie čo to je a nepoznajú ho ani samotní sociálni pracovníci. Jeden z jeho nástrojov je

sociálne investovanie. Príprava spoločnosti, pomocou sociálneho investovania predstavuje cestu na predchádzanie sociálnych ťažkostí a je aj podmienkou jej ekonomického rastu. Prostriedky určené na sociálny rozvoj, nie sú luxusom (nie sú „premrhané“), sú to prostriedky na ďalší hospodársky rozvoj a preto sú dobre investované. Neustále konsolidovanie (šetrnenie) nie je riešením, nie je cestou rozvoja, ale „pílenie konára, na ktorom sedíme“, tak bolo konštatované aj samotnou Európskou komisiou.

Sociálna politika musí poskytnúť istoty počas života, keď vznikajú sociálne udalosti a riziká s ktorými sme konfrontovaní (napr. chudoba) alebo ktoré sú nevyhnutné pre rozvoj spoločnosti (rodenie novej generácie), ktoré sú prirodzené (ako to že starneme) a pod. Ľudstvo prežíva a rozvíja sa iba vďaka svojej spoločenskej podstate. Inak by sme už dávno vyhynuli z dôvodu relatívnej ľudskej telesnej slabosti, alebo z dôvodu prílišného individualizmu (napr. prílišnej chamtivosti). Súkromný majetok je v zmysle zákona nedotknuteľný. Ale čo robiť v prípade, ak všetku obrábateľnú pôdu bude vlastníť jedna egoistická osoba? Je legálne, že všetci ostatní zomrú od hladu? Asi áno, ale nie je to sociálne spravodlivé. Takýto majiteľ však nevyhnutne zahynie, pretože ako jednotlivec neprežije, a preto si zavedie nespravodlivú napr. novo-otrokársku spoločnosť dneška. Spoločnosť si vytvára svoje vlastné sociálne pravidlá a normy, ktoré nám pomáhajú žiť primerane.

Sociálna politika má 3 dôležité funkcie: investovanie, sociálna ochrana a hospodárska stabilizácia. Počas dnešnej krízy narastá umelý tlak na tzv. fiškálnu „konsolidáciu“ teda na ďalšie úspory. Zdroje sociálnej ochrany majú v tomto čase svoje krajné limity. Preto je potrebné podporovať dimenziu sociálneho investovania. Sociálna politika totiž výrazne znižuje a zamedzuje negatívnym dopadom krízy. Sociálne investovanie je finančne výhodnejšie ako iba následné riešenia z dôvodu morálnej nutnosti, alebo z obavy zo sociálnych nepokojov. Aj aktívne politiky zamestnanosti sú investíciou pre zvýšenie kapacity zamestnateľnosti a pre prevenciu budúcich problémov. Aktuálne Slovensko však nedáva na aktívnu politiku zamestnanosti primerane z vlastných zdrojov a dokonca „nie sú“ ľudia na úradoch práce. Takáto situácia potvrdzuje konštatovanie o krátkozrakosti realizovanej politiky zameranej iba na falošné krátkodobé výhody.

Môžeme predpokladať, že hlavná obava ľudí v súčasnosti v živote ľudí na Slovensku vyplýva z hrozby nezamestnania, straty príjmov a životnej úrovne a až neskôr to je ohrozenie zdravia. Úroveň sociálneho investovania (podiel na celkovom HDP) vplyva na vývoj zamestnanosti. Úplná väčšina nových pracovných možností je podložená sociálnym investovaním. Pokiaľ Slovensko patrí ku krajinám s najnižším sociálnym investovaním, potiaľ aj bude patriť medzi štáty s najnižšou

zamestnanosťou. Zamestnanosť v oblasti zdravia a sociálnych služieb má vysokú kapacitu s možnosťou riešenia nezamestnanosti na Slovensku. Príliš vysoké percento nezamestnaných patrí medzi aktívne nespolupracujúcich z titulu straty nádeje návratu na trh práce. Títo ľudia potrebujú vonkajšiu pomoc na obnovu pracovných návykov. Obrovský nevyužitý potenciál je v prehliadanej skupine obyvateľstva nad 55 rokov. Ich „vyhnanie“ z trhu práce nevytvára pracovné príležitosti pre mladých. Navyše vzniká kolotoč ich potrieb, ktoré musia byť saturované zvýšeným daňovým zaťažením nateraz pracujúcich. Súkromné dôchodkové systémy to neriešia a nevedia vyriešiť. Zanedbávané investovanie do Európskou úniou preferovaných predškolských zariadení, núti ženy zostať doma. Rodiny s deťmi sú viac ohrozené chudobou ako tie čom sú bez detí. To vytvára otázku, aké má naša spoločnosť priority.

Nesúdržnosť

Starobné dôchodky by mali chrániť a stabilizovať situáciu penzistov. Sú aj investíciou do budúcnosti. Umožňujú im byť dlhšie nezávislým a menej odkázaným na vonkajšiu finančnú pomoc. Finančná udržateľnosť nemôže ísť iba cestou neustáleho znižovania miery náhrady (až 45%), pretože je to napr. porušenie medzinárodných záväzkov Slovenska. Starobné dôchodkové zabezpečenie musí byť garantovateľné, predvídateľné a primerané, inak ním nie je. V súčasnosti nie je už zrejme racionálny dôvod byť platiacim členom slovenského systému sociálneho (ne)zabezpečenia.

Prudko sa narušuje základ ľudského bytia – súdržnosť. Zaniká stredná trieda, ktorá sa prepadá. Vedie sa diskusia o miere a účele minimálnej mzdy, skôr je oprávnená diskusia o maximálne oprávnenom príjme. Každý 4. človek v Európe je dnes v riziku chudoby. Každý 5. občan Slovenska si nemôže dovoliť riadnu stravu, napriek prebytkom. Väčšina rodín má ťažkosti s plnením základných finančných povinností.

Ak nie je reálny záujem o riešenie nezamestnanosti, nemožno očakávať dobrú budúcnosť. Mladí ľudia, ktorí nepracujú, alebo sa neučia, nemôžu byť zdrojom udržateľného života. Iba zdroje z EÚ nemôžu byť jediným zdrojom na aktívnu politiku zamestnanosti. Chýba udržateľnosť zamestnania po ukončení rozmanitých programov a grantov. Toto je podporované diskrimináciou na základe veku, nenávisťou medzi generáciami a otupením vzájomných vzťahov, narastá vyšší podiel psychopatov/deprivantov. Napriek výraznému úsiliu o podporu práv inak sexuálne orientovaných, sa nevenuje pozornosť rodovej diskriminácii v kariére a v odmeňovaní. Táto téma je skôr tabuizovaná ako tá prvá. Ženy majú v priemere vyššie vzdelanie a napriek tomu sú medzi nadpriemerne

zarábajúcimi menšinou, alebo tam vôbec nie sú. Mnohé rodiny nemôžu existovať bez príjmu ženy, ktorá je navyše často diskriminovaná za to, že je matkou. Podpora rodiny musí byť založená na pozitívnej diskriminácii rodičov.

Polarizácia v spoločnosti neustále rastie, čo podtína jej rozvojové možnosti. Nerovnomerne rozdeľované národné bohatstvo nie je v súčasnosti spravodlivo zdaňované. Slovensko patri ku krajinám, ktoré sa vydali cestou obmedzovania sociálneho štátu znižovaním zdaňovania zisku a dividend. Obavy spoločnosti musia byť riešené rovnakou mierou všetkými zložkami spoločnosti, primerane ich možnostiam. Existujúce hrozby vyčleňujú veľkú časť populácie z možnosti podieľať sa na rozvoji spoločnosti. Doterajšie prístupy, ktoré odmietajú nazerať na túto časť politiky ako na investovanie, zákonite vedú k názoru o prebytku ľudí, čo nie je vlastné ľudskej spoločnosti a hodnotám zdedeným po predkoch.

Mnohí slušní ľudia strácajú dobrovoľne prácu, následne sa stávajú obeťami podvodníkov (napr. „šmejdi“), dostávajú sa do dlhov (legálne fungujúca úžera), prichádzajú o bývanie (neregulované exekúcie), dostanú sa na ulicu a strácajú možnosť návratu. Nemáme primerané sociálne bývanie a akoby spoločnosť nemala záujem o bytovú politiku bývanie pre každého. Podporované je súkromné vlastníctvo bývania, ktoré spojením s hypotékou, dostáva ľudí do neľudských podmienok neistoty. Nesmierne je rozvinutá epidémia herní, záložní, „pôžičkární“ pre chudobných, namiesto reálnej pomoci.

Tieto rýchle a fatálne zmeny zanechali občana v neistote a v stave bez možnosti pomoci. Ťaživá situácia je hlavne medzi staršími. Aktívne starnutie by malo znamenať aj ekonomickú účasť na živote spoločnosti. Aktívne starnutie by malo priniesť vyššiu pracovnú účasť a neskorší odchod do dôchodku. Preto je nevyhnutné odstrániť vekovú diskrimináciu. Každé dobrovoľné penzionovanie býva spojené s ľudskou tragédiou, stratou a niekedy je dokonca sprevádzané aj samovraždou. Jedna z ciest riešenia budúceho nedostatku pracovných síl venujúca sa rastúcemu podielu starších je dobrovoľníctvo. Podpora nezávislého života už v období prípravy na starobu je vhodnou sociálnou investíciou.

Pozrime sa do Poľska, kde fungujú občianske poradne venujúce sa aj problémom starších, ktorí potrebujú pomôcť a poradiť. Konajú tak v oblasti občianskych konaní (napr. dedenie), bývania, finančnej gramotnosti, pomáhajú v oblasti aktívneho starnutia, ako nebyť opusteným, vo vzťahu k rodine, zdravia, občianskeho súžitia, konania na úradoch a pod. Nielen starší sa často stratia v súčasnom spoločenskom systéme.

Narastá rozdiel v zdravotnej situácii bohatých a chudobných ľudí spôsobený aj z dôvodu zlého nastavenia zdravotníctva orientovaného na zisk. Mnohí ľudia podporujú privatizáciu zdravia. Súkromné zdravotníctvo je v protiklade s jeho podstatou a s európskou praxou. Investovanie do zdravia a systému jeho ochrany predsa pomáha riešiť budúce finančné problémy spoločnosti. Zlepšenia zdravia vedie k celospoločenskému prospechu. Podľa OECD každý jeden rok navyše v očakávanej dĺžke dožitia zvyšuje mieru HDP o 4%. Vlády však často sledujú cestu znižovania nákladov na zdravotníctvo, čo je vyslovene nebezpečný prístup. Slovensko ponúka jednu z najkratších životných trajektórií. Deťom narodeným v roku 2013 sme dali veľmi krátky čas dožitia.

Obchádzanie sociálnej ekonomiky (zdravie, školy, voda, kanalizácia...) postavenej na sociálnom investovaní je z dlhodobého hľadiska nebezpečné. Otázka profitu v nej je dôležitá, ale nie prvoradá. Dokazuje sa tak možnosť prepojenia trhu a sociálnych cieľov. Vyjadruje ľudskú podstatu spolupráce. Hlavným účelom nie je zisk pre svojich majiteľov alebo akcionárov, ale poskytovanie služieb a tovaru, buď svojim členom, alebo aj komunite. V súčasnosti sú to organizácie, ktoré sledujú skôr sociálny účel ako zisk pre majiteľov a akcionárov. V Európe máme približne 2 milióny takýchto sociálnych podnikov a ich zamestnanci tvoria 6 % zamestnanosti. Na Slovensku to narušuje súťaž na trhu. Ziskovosť v školách, v domovoch dôchodcov, nemocniciach, v odvoze komunálneho odpadu je systémový nezmysel.

Dnešné Slovensko

Slovensko je v súčasnosti podľa Eurostat-u, štát s vyšším príjmom na obyvateľa ako Česko, Poľsko či Maďarsku. Teraz sme predbehli v HDP na obyvateľa naše dovolenkové destinácie Grécko a Portugalsko. Patríme medzi bohaté štáty sveta. Môžeme byť šťastní? Slovensko má ekonomickú silu viac ako 76 % priemeru EÚ, ale mzdy dosahujú ani nie tretinu priemeru v EÚ. Úroveň miezd tomu nezodpovedá. Zrovnateľný produkt vyrobený na Slovensku za zlomok výrobných nákladov v porovnaní so zahraničím sa predáva vo svete za svetovú cenu a prináša zrejmy neprímeraný zisk. Sociálny dumping patrí medzi najhoršie nešváry súčasného globalizujúceho sveta. Nazad Slovensko zo zahraničia dostáva v podstate zlomok v podobe eurofondov. Niečo podobné ako v Afrike, kde daňové úľavy zahraničných investorov vysoko prevyšujú všetku humanitárnu pomoc, čo tento kontinent dostáva. Zisk odchádza preč na úkor zdravia a budúcnosti Slovenska, čo nie je samozrejme dlhodobo udržateľné. Bratislavský samosprávny kraj je už na 5. mieste čo sa týka ekonomickej sily v EÚ. Chýba nám však oblastné plánovanie, vyrovnaný

regionálny rozvoj a solidarita. Bratislavský samosprávny kraj prebehol okrem iného také významné metropoly ako sú Viedeň a Štokholm. Máme vysokú nezamestnanosť. Fakt, ktorý je v zásade umelý. Práca je naopak dosť, pretože je zanedbané zdravotníctvo, potravinová bezpečnosť, výživa, služby a pod. Slabá je kúpna sila ľudí bez práce a tá nevytvorí potrebu vyrábať. Nezamestnanosť je sprevádzaná rozpadom rodín, kriminalitou i samovraždami. Ľudia sa boja byť nezamestnaní, preto robia aj za smiešnu mzdu. Máme minimálnu mzdu, ktorá je v rozpore s medzinárodnými záväzkami Slovenska. Ani dvojnásobné zvýšenie plátov by neodstránilo diskrimináciu. Zvýšil by sa však dopyt po službách, po tovare, po nových pracovníkoch. Konečne by sa oplatilo pracovať, po čom tak falošne volali bývalé vlády.

Trvalo udržateľný dôstojný život na Slovensku je pre terajšie obyvateľstvo problematický. Nemáme novú generáciu, veď deti sa nerodia. Pôrodnosť je ako v čase 2. svetovej vojny. Ženy odkladajú pôrod až na čas, keď si to budú môcť finančne dovoliť. Čakajú, až to býva neskoro. Prorodinná politika tu zlyhala, ani nie tak pre jej nedômyselnosť ako pre jej podfinancovanie. Slovensko začína vymierať. Kto sa postará o dnešnú generáciu, keď pôjde do dôchodku? Kto o ďalšiu, ak sa nenarodila? Načo jej budú úspory, keď nebude mať kto napiecť chlieb? Keď sa narodili predošlé generácie, menila im plienky mama ale keď bude odchádzať z tohto sveta a bude odkázaná na cudziu pomoc, kto jej ich vymení, keď tu nikto nebude? Niet zamestnanie pre mladých. 30 – 40 % absolventov škôl nepracuje. Máme záujem o nich? Čo z nich vyrastie?

Zhrnutie

Nemáme - **solidaritu** medzi bohatými a chudobnými ľuďmi, medzi regiónmi. Pestuje sa - **nenávisť** medzi generáciami, vymierame. Rodiny sú - **trestané** za to, že majú deti. Kde je - **budúcnosť**? Trvalo udržateľný „dôstojný“ život? **Treba zmeniť doterajší prístup.**

Literatúra

HETTEŠ, M., 2013: Sociálna súdržnosť a istota v sociálnej práci, Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Fakulta sociálnych vied a zdravotníctva, Nitra, 198 s., ISBN 978-80-558-0256-5

HETTEŠ, M. 2013: Zamestnanosť a sociálna práca, Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety, Bratislava, 130 s., 2011, ISBN 978-80-8132-089-7

HETTEŠ, M.: Sociálne investovanie (na Slovensku?). In: *Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie Sociálne investovanie*. Bratislava, SKTS, 2014, s. 29-47. ISBN 978-80-971606-0-9

Social policies. Social Europe Guide/Volume 5, Brussels, European Commission, 2013, 84 s. ISBN 978-92-79-31257-1

Kontakt:

Doc. RNDr. Miloslav Hetteš, CSc.

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety

Palackého č. 1, P.O. Box 104, 810 00 Bratislava

mhettes@gmail.com

GARANTOVANÉ SOCIÁLNE MINIMUM: NOVÝ PRÍSTUP K SOCIÁLNEJ OCHRANE V EURÓPE

Miloslav HETTEŠ

Abstrakt: Článok predstavuje názor Medzinárodnej rady pre sociálny rozvoj na sociálnu situáciu v Európe. Poskytuje názor na realizáciu Odporúčania Medzinárodnej organizácie práce č. 202 z roku 2012 v podmienkách krajín Európskej únie. Odporúčanie je zamerané na garantovanie sociálneho minima pre všetkých, tzv. Social Protection Floor.

Kľúčové slová: Garantované sociálne minimum, Medzinárodná organizácia práce, Medzinárodná rada pre sociálny rozvoj

Abstract: Article presents opinion of the International Council on Social Welfare Europe. It gives idea on realization of the International Labour Organization Recommendation 202 from the year 2012, in conditions of European Union countries. Recommendation is oriented on guaranteeing of social minimum for all, aka Social Protection Floor.

Key words: Guaranteed social minimum, International Labour Organization, International Council on Social Welfare.

Úvod

Vo francúzskom meste Rennes sa 25. marca 2014 zišli európski predstavitelia Medzinárodnej rady pre sociálny rozvoj (ICSW Europe) aby spolu posúdili možnosti občianskej spoločnosti a hlavných aktérov v Európskej únii v oblasti garantovaného sociálneho minima (tzv. Social Protection Floor). Odporúčanie číslo 202 (O 202) prijaté Medzinárodnou organizáciou práce (MOP) v roku 2012 dáva štátom za úlohu poskytnúť ich občanom garantované sociálne minimum. Je však potrebné sa dohodnúť spoločne, čo to znamená v podmienkach členských krajín EÚ, kde predsa už existujú rozmanité systémy sociálnej ochrany.

Medzinárodná rada pre sociálny rozvoj (ICSW) združuje celosvetovo organizácie a občanov, ktorí usilujú o sociálny rozvoj a sociálny mier. ICSW (International Council on Social Welfare) je mimovládna organizácia zastupujúca medzinárodné, národné a miestne organizácie venujúce sa sociálnemu rozvoju, sociálnemu zabezpečeniu a sociálnej spravodlivosti. UCSW bola založená v roku 1928 v Paríži. Svoje ústredie má v Kampale v Ugande. Jej európska organizácia bude mať svoje sídlo od júna 2014 v Bratislave. ICSW pomáha svojim členským organizáciám

informáciami, konzultáciami, lobuje u miestnych a národných vládach, organizuje a účastní sa medzinárodných stretnutí a koordinuje svoju činnosť s inými medzinárodnými organizáciami. Vydáva množstvo publikácií, vrátane Global Social Policy Journal a International Social Work. ICSW má poradné postavenie pri OSN. ICSW je riadená výborom zloženým so zástupcov deviatich regiónov: Stredná a Západná Afrika, Východná a Južná Afrika, Južná Ázia, Juhovýchodná Ázia a Tichomorie, Severovýchodná Ázia, Európa, Blízky východ a Severná Afrika, Severná Amerika a Latinská Amerika a Karibik. Prezident a výkonný aparát je volený spomedzi členov správnej rady. ICSW je financovaná pomocou členských príspevkov a z grantov. Medzi najväčších prispievateľov v súčasnosti patria Fínsko, Nórsko a Švédsko.

Na definovanie toho čo v Európe znamená zabezpečenie minima sociálnej ochrany potrebujeme poznať lepšie dané odporúčanie (O 202(2012)), poznať jeho vývoj a podstatu. Následne je dobré si zopakovať situáciu sociálnej ochrany v Európe. Potom sa zameriame na nedostatky medzi štandardami MOP a realitou než môžeme poskytnúť závery a odporúčania na odstránenie nedostatkov v tejto oblasti.

Iniciatíva MOP a medzinárodný význam stanovenia sociálneho minima

V júni roku 2012 sa v Ženeve počas Medzinárodnej konferencie práce prijalo Odporúčania č. 202 k minimálnej sociálnej ochrane (aj s podporou Slovenska). Tento nový medzinárodný nástroj je výsledkom mnohých rokov diskusií a návrhov medzi vládami a sociálnymi partnermi v rámci MOP. Moment zmeny pre ochotu dohody predstavovala globálna recesia začatá v roku 2008 ako dôsledok finančnej krízy a jej dopadu na zhoršenie sociálnej situácie všade.

Sociálne zabezpečenie je základným ľudským právom a ekonomickou hodnotou

Už predtým v správe o sociálnej dimenzii globalizácie (správa komisie MOP, 2004) poukázala na nerovnosti, nespravodlivosti v príjmoch a v bohatstve vo svete a na potrebu zlepšiť sociálnu bezpečnosť pre všetkých.

Medzi ciele sociálneho zabezpečenia patrí poskytnutie príjmovej istoty, zabezpečenie zdravotnej starostlivosti a zníženie chudoby. Sociálne zabezpečenie je tiež ekonomickou nevyhnutnosťou. Pretože podporuje produktivitu, spotrebu a ekonomický rozvoj.

Napriek existencii systémov, legislatívy a štruktúr, MOP odhaduje že približne 80 % svetovej populácie žije bez primeranej príjmovej istoty,

alebo bez prístupu k zdravotnej starostlivosti. Okrem toho iba 49 štátov (prevažne európskych) ratifikovalo dohovor MOP č. 102 o minimálnych sociálnych štandardoch.

Väčšina krajín rozvojového sveta bola neochotných z dôvodu svojich ekonomických možností prijať záväzky dohovoru 102. Zároveň však sociálni partneri a mimovládne organizácie boli neochotní navrhnúť znížené štandardy, ktoré by sa ľahšie naplňali väčšinou krajín.

Prepuknutie krízy v roku 2008 zamiešalo názormi a postojmi medzinárodnej komunity vo vzťahu k sociálnym istotám.

Zmenený postoj medzinárodnej komunity smerom ku garantovanému sociálnemu minimu a k odporúčaniam z dôvodu krízy po roku 2008

V apríli 2009 sa výkonní činitelia medzinárodných agentúr dohodli na sérii iniciatív, medzi ktoré zahrnuli aj potrebu sociálneho minima.

Medzi závermi Medzinárodnej konferencie práce v júni 2011 sa nachádza aj potreba rozšírenia sociálneho zabezpečenia pomocou nielen ratifikácie dohovoru o minimálnych sociálnych štandardoch č. 102, ale aj pomocou vytvorenia nového odporúčania, ktoré by dalo členským krajinám návod na vznik systému sociálneho minima za účelom poskytnutia istoty základného príjmu a prístupu k sociálnej starostlivosti pre všetkých. Navrhlo spôsob preklenutia nedostatkom pokrytia pomocou národných stratégií, ktoré rešpektujú národné priority a možnosti. Tieto národné stratégie majú dosiahnuť univerzálne personálne pokrytie populácie minimálnou úrovňou ochrany (horizontálna dimenzia) a progresívne zabezpečovať vyššie úrovne ochrany pomocou sociálnych štandardov MOP (vertikálna dimenzia). Toto dvojdimenzionálne rozširovanie pokrytia je v súlade s potrebou postupného zosúladzovania podmienok s požiadavkami dohovoru o minimálnych sociálnych štandardoch č. 102. V októbri 2011 poradná skupina pre sociálne minimum, ktorú vytvorila Medzinárodným úradom práce a Svetovou zdravotníckou organizáciou s cieľom zlepšiť medzinárodnú podporu pre tieto iniciatívy a ktorú viedla pani Bacheletová, niekdajšia vedúca skupiny OSN pre otázky žien a prezidentka Čile, predložila svoju správu: „Sociálne minimum pre spravodlivú a inklúзивnú globalizáciu“. Správa vyzývala po implementácii systému sociálneho minima za účelom stimulovať hospodársky rast a nárast sociálnej súdržnosti v súvislosti s hospodárskou krízou a na urýchlenie pokroku smerom k dosiahnutiu miléniových rozvojových cieľov OSN.

V Cannes v novembri 2011 lídri skupiny G20 akceptovali význam istého sociálneho minima v každej ich krajine, v súlade s národnými

možnosťami a podporili závery ich ministrov zamestnanosti zo septembra 2011. Ministri sa vtedy zaviazali uskutočňovať postupnú zmenu smerom k implementácii národných sociálnych miním. Na to dali súhlas s vyčlenením potrebnej administratívnej kapacity a zdrojov na ich využitie pre tento účel. Zaviazali rozšíriť sociálnu ochranu na celú populáciu, osobitne na marginalizované skupiny.

Medzinárodné úsilie viedlo k prijatiu odporúčania v roku 2012 so zámerom vytvoriť systém miním sociálneho zabezpečenia

Táto koncepcia minima sociálneho zabezpečenia znamená stratégiu rozširovania sociálneho zabezpečenia, obsahujúceho základné sociálne záruky pre všetkých a postupnú implementáciu vyšších štandardov. Je na každej vláde aby si určila podstatu systému minimálneho sociálneho zabezpečenia a tempo jeho implementácie v súlade s národnými prioritami a v rámci širších sociálnych, ekonomických a zamestnaneckých stratégií. Osobitne je významné aby sa našli prostriedky na to v rozvojových krajinách. Národné systémy minimálneho sociálneho zabezpečenia musia obsahovať aspoň nasledovné sociálne záruky definované podľa národných možností:

1. Prístup k základnej zdravotnej starostlivosti, vrátane materskej starostlivosti.
2. Istota základného príjmu pre deti, dostupnosť výživy, vzdelania, starostlivosti a iných potrebných tovarov a služieb.
3. Základná príjmová zábezpeka pre osoby v ekonomicky aktívnom veku, ktorí nie sú si schopní zabezpečiť dostatočný príjem, osobitne v prípadoch choroby, nezamestnanosti, materstva a pracovnej nespôsobilosti.
4. Istota príjmu pre staršie osoby.

Odporúčanie priznáva primárnu zodpovednosť štátov za sfunkčnenie systému sociálneho minima a uvádza niekoľko základných zásad, ktoré je nutné plniť: univerzalita ochrany založenej na solidarite, nároky na dávky musia byť zo zákona, primeranosť a predpovedateľnosť, nediskriminácia, pokrytie aj osôb v neformálnom sektore, uznanie už nadobudnutých práv v zmysle iných záruk, progresivita implementácie, solidarita pri financovaní, transparentnosť správy, finančná udržateľnosť, koherencia s inými sociálnymi politikami, kvalita poskytovaných služieb, dostupnosť a možnosť odvolania, sťažnosti, pravidelné monitorovanie, rešpektovanie kolektívneho vyjednávania, participácia a konzultácia v tripartite a s dotknutými organizáciami.

Koncepciu zaručeného minima sociálneho zabezpečenia je potrebné posúdiť v súvislosti so súčasnou situáciou v EÚ aby sme pochopili

problémy s jej zavádzaním nielen ako jednoduchého minima, ale skôr ako prostriedku na posilnenie a obohatenie existujúcich systémov.

Súčasný trendy v sociálnej Európe

Na popísanie súčasných sociálnych zmien v Európe, môžeme poukázať na dlhodobé trendy podľa zistení Európskej komisie v súvislosti so sociálnym investovaním (*Evidence on Demographic and Social Trends, 2013*):

1. Narastá podiel nepracujúcich na jedného ekonomicky aktívneho.
2. Vzniká potreba po viacej ekonomicky aktívnej spoločnosti s vyššou pracovnou účasťou žien a predovšetkým je to potreba vyššej pracovnej aktivity starších.
3. Narastajú regionálne disproporcie (dopĺňané emigráciou mladých a vzdelaných ľudí z východnej a južnej Európy do bohatších krajín).
4. Narastajú rozdiely v populácii, v pracujúcich a v spôsobe života (za posledných 5 rokov dve tretiny nárastu obyvateľstva je len vďaka príchodu občanov z tretích krajín (z mimo EÚ)).
5. Zmeny v štruktúre rodiny (viacej neúplných rodín a rodín vytvorených členmi z rozpadnutých predošlých zväzkov)
6. Rozvoj informačných a komunikačných technológií, ktoré prinášajú nové pracovné možnosti, ale aj nové riziká a nebezpečenstva exklúzie.

Premena sociálneho štátu

Poznáme množstvo rozsiahlych porovnávacích štúdií európskeho systému sociálneho zabezpečenia (napr. môžeme uviesť klasickú prácu Gøsta Esping-Andersena). Predchádzajúce hodnotenia z deväťdesiatych rokov hovorili o posilňovaní sociálneho systému. Opačne však o desať rokov neskôr sa už uvádza nárast hybridizácie a zásadných zmien v inštitucionalizácii (napr. privatizovanie, znižovanie solidarity a pod.).

Priemerné výdavky na sociálnu oblasť zostali v Európe na vysokej úrovni v porovnaní s ostatnými členskými krajinami OECD: tieto narástli z 26,5% HDP v roku 2000 na približne 30% v roku 2009 (dve hlavné zložky boli starobné dôchodky -11% a zdravotná starostlivosť - 8%). Ale existujú veľmi veľké rozdiely medzi európskymi krajinami. Pokiaľ ide o výdavky na sociálne zabezpečenie, štátne výdavky mali významnejší význam za posledných 15 rokov ako z iných zdrojov.

Rozdielne európske systémy majú veľkú pravdepodobnosť zjednocovania z dôvodov finančných obmedzení a postupov odporúčaných medzinárodnými organizáciami ako je Európska únia v súvislosti s paktom stability. Medzi spoločné trendy pre všetky členské krajiny môžeme uviesť komercializáciu hlavných častí sociálnej ochrany. V bývalých

socialistických krajinách bol veľmi zjavný presun zdravotného a sociálneho systému do súkromných rúk. V mnohých krajinách, aj v tých najbohatších, sa stal dostup k zdravotnej starostlivosti oveľa viac zložitým (osobitne problematické je to v dopravne zle dostupných regiónoch).

Je problematické posudzovať Európsku úniu v oblasti sociálnej ochrany bez hodnotenia jej odporúčaní a legislatívy, ktorá je často protichodná. Možno uznať že úsilie o sociálnu Európu je často uvádzané v základných dokumentoch a stratégiách, ale nástroje liberálnej politiky nadobudli a nadobúdajú rozhodujúcu silu v práve EÚ.

Sociálny dopad ekonomickej krízy

Vplyv krízy na sociálnu situáciu spôsobuje veľké rozdiely v spoločnosti a medzi štátmi navzájom. Podľa vlastných slov Európskej komisie môžeme uviesť niektoré fakty.

V rokoch 2008 až 2011 poklesol podiel zamestnanej populácie o 2%; priemerná miera nezamestnanosti je dnes viac ako 10%. Koncom roku 2012 bolo 25 miliónov Európanov bez platenej práce. Ale táto miera nezamestnanosti je výrazne rozdielna v jednotlivých veľkých regiónoch Európy (v roku 2011 od 7% do 14,5%).

Veľkú sociálnu nerovnosť možno demonštrovať vo väčšine krajín niektorými základnými faktami. Pretože nezamestnanosť je o veľa vyššia ako pred krízou u niektorých špecifických skupín: u mladých ľudí to je 20% vo vekovej skupine 15-24 rokov, cudzinci, menej kvalifikovaní pracujúci a iní. Recesia posilnila mzdovú polarizáciu, ktorá bola už dávnejšie zistená (nové pracovné miesta boli prevažne nízko platené, alebo naopak vysoko honorované v rokoch 1998 and 2007).

Nárast chudoby je ďalší dopad súčasnej krízy. Možno použiť rozmanité indikátory na určenie miery chudoby. Podľa priloženej tabuľky založenej na tzv. miere populácie v riziku chudoby a vylúčenia (AROPE), miera chudoby klesala pred rokom 2009 a teraz narastá zrejme z dôvodu ekonomického úpadku:

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
25,6 %	25,2 %	24,4 %	23,5 %	23,1 %	23,4 %	24,2 %

Podiel populácie v riziku chudoby (AROPE), ktorá má menej ako 60% mediánu príjmu po transfere (príjme) sociálnych dávok bol stabilizovaný pred rokom 2009 a následne začal narastať:

2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
16,4%	16,5%	16,5%	16,4%	16,3%	16,4%	16,9%

Podiel populácie, ktorá je v ťažkej hmotnej núdzi narástol z 9% v roku 2008 na 10% v roku 2011.

Medzi rokmi 2007 a 2009 automatické stabilizačné nástroje a stimuly

prispievali k vyrovnaným rozpočtom domácností vo väčšine krajín. Medzi rokmi 2009 a 2011 však príjmy domácností poklesli v mnohých krajinách, zvlášť v krajinách, kde recesia trvá dlhšie; to sa dá vysvetliť iba tým, že pomocné programy boli ukončené a ľudia stratili na ne nárok (sprísnené až zamedzujúce spôsoby nárokovateľnosti).

Urobiť dávky viacej účinné a nárast prispievania

Reformy, ktoré boli vykonané v posledných dvoch dekádach výrazne oddelili, osobitne vo Francúzsku, Nemecku a v Taliansku, systémy zamestnaneckej solidarity od systémov národnej solidarity. V západnej Európe patria zamestnanecké systémy do tzv. druhého piliera zabezpečenia a sú významné vo východnej Európe sú prakticky neznáme a boli tu podsunuté súkromné rizikové systémy, ktorí však nemajú nič spoločné so zabezpečením). Zmeny nastali v zamestnaneckých systémoch napr. starobných dôchodkov vo Švédsku a v dávkach v nezamestnanosti vo Francúzsku. Ich účelom malo byť zaviesť viacej aktuaristicky neutrálne systémy (bez vplyvu demografie) a zaviesť dávkové práva postavené na čisto iba na tom čo bolo na účte a len to je možné vyplatiť. Toto viedlo všeobecne k odstráneniu, alebo k zníženiu „nezaslúžených“ dôb a práv, ktoré však boli jeden z hlavných nástrojov sociálnej politiky dovtedy. Tento prístup zhoršil napr. aj rodovú nerovnosť. Napr. náhradné doby poistenia za opatrovanie, výchovu, prípravu na povolanie sa dostali medzi spoločensky nepotrebné a teda neuznané za účelom sociálneho poistenia. Zároveň tieto reštrikcie v sociálnej ochrane boli sprevádzané privatizáciou systému a posilňovaním sporivých individuálnych systémov.

Tieto „nové“ prístupy ohrozujú solidaritu národných sociálnych systémov v prípade subjektov, ktoré nie sú trhovo „zaujímavé“ (nízko príjmoví jedinci, pracujúci chudobní, dôchodcovia na minimálnom dôchodku, chronicky chorí, zdravotne postihnutí). Kdekoľvek je to možné sú títo jedinci podrobení procedúram zisťovania oprávnenosti (často nehumánne), sú na nich ukladané ďalšie povinnosti (často až charakteru nútených prác), alebo až ponižujúce nekonečné kontroly toho, či boli prostriedky primerane použité.

„Pracovať sa musí oplatiť“ je často jedno z hlavných zaklínadiel sociálnej politiky v mnohých krajinách, ktoré má zabezpečiť zabrániť pasciam chudoby a vzniku závislosti na sociálnych dávkach. Toto však nerieši otázku nárastu pracujúcej chudoby v Európe (venoval sa tomuto aj seminár ICSW v Kodani v októbri v roku 2012): 8,6% zamestnaných ľudí dostáva menej než 60% mediánu príjmu. Podiel chudobných zamestnaných osôb výrazne narastá v posledných rokoch Európe a to

vrátane najbohatších ako je Nemecko, alebo Holandsko. Je to spôsobené z dôvodu reforiem na trhu práce a hospodárskej recesia a nezamestnanosti.

Jednotný trh v Európe spôsobuje nárast konkurencie, čo je vhodné, ale vplýva tak aj na zdravotné a sociálne služby. Toto spôsobuje širokú prax sociálneho dumpingu. Smernica Európskej komisie o vysielaní robotníkov 96/71 mala za cieľ poskytnúť zahraničným pracovníkom rovnaké pracovné podmienky ako domácim. Z dôvodu nedostatku kolektívnych zmlúv a pre nárast nezákonných situácií sa realita stávala neudržateľnou. Rada EÚ nedávno rozhodla podporiť kontrolu, inšpekcie a zvýšiť transparentnosť.

Zvykne sa hovoriť o troch roliach sociálnej ochrany: chrániť ľudí pred ťažkosťami, keď sa objaví riziko, byť stabilizujúcim prvkom ekonomických cyklov a je dôležitá pre sociálne investície. V súčasnosti vodcovia EÚ začali propagovať predovšetkým sociálne investovanie. Podľa Európskej komisie z okolo 29% z HDP 27 krajín EÚ (bez Chorvátska) čo sa dáva na sociálne výdavky, iba 7,5% je investične orientovaných. Investovanie do detí je kľúčový faktor na zlepšenie situácií: je silná väzba a existuje jasný dôkaz o význame predškolskej starostlivosti. Boj s detskou chudobou je najlepšou cestou ako odstrániť množstvo sociálnych nerovnosti terajších, ale hlavne budúcich, preto je to investíciou. Odporúčam sa bližšie oboznámiť s výsledkami spoločnej konferencie ICSW o sociálnom investovaní v Bratislave v tomto roku (<http://prohuman.sk/socialna-praca/konferencia-socialne-investovanie-2014>).

Ako môžu byť riešené nedostatky

Na základe poznania súčasnej situácii v Európe a vzhľadom na to čo by bolo potrebné dosiahnuť v zmysle aj slovenského záväzku obsiahnutého v Odporúčaní MOP č. 202/2012 mali by sme sa sústrediť na niektoré základné problémy a nedostatky.

Rozdiely v miere dostupnosti základných služieb určených pre všetkých a konkrétna situácia dopadá predovšetkým na určité sociálne skupiny. Ukazovateľ miery rizikovosti a chudoby je vyšší u žien než u mužov (25,5% oproti 23%), alebo v niektorých krajinách. Najťažšie formy sociálnej exklúzie sa týkajú troch skupín: bezdomovci, Rómov (indikátor až 80%) a migrantov (indikátor 37,8% pre rezidentov narodených v zahraničí).

Migrujúci pracovníci sú hlavnými v tejto kategórii. Okolo 35,4 miliónov cudzincov bolo v roku 2010 v EÚ; viac ako tretina (12,3 milióna) sú európski občania, ktorí žijú v inej členskej krajine EÚ a 20,1 miliónov sú občania tretích krajín. Narastá počet migrantov členských krajín EÚ

z dôvodu voľného pohybu osôb a teraz aj z príčiny krízy. Ich práva sú však z dôvodu nestability porušované a bývajú aj uplatňované diskriminačné pravidlá, osobitne voči Rómom. Dostupnosť práv pre imigrantov z nečlenských krajín je niekedy obmedzená z dôvodu kultúrnych prekážok. Nelegálna imigrácia vytvára humanitárne a právne problémy. Toto je úplne v rozpore skutočnosti, že podľa Odporúčania MOP 202/2012 všetci obyvatelia musia mať prístup k základnej sociálnej ochrane.

Je nutné venovať pozornosť osobitnej skupine nazvanej „NEET“ (nevzdelaní, nezamestnaní a neškolení): sú to mladí ľudia, ktorí zamrzli v „šedej“ zóne medzi školou a prácou. Predstavujú okolo 13% z populácie vo veku medzi 15 a 24 rokmi, ale navyše ich podiel ďalej narastá (na Slovensku asi 14%). Nezamestnanosť mladých je osobitne vysoká (viac ako 50% z pracovnej sily tejto vekovej skupiny v Španielsku a v Grécku, na Slovensku „iba“ 37,8%) a predstavuje hlavný dôvod existencie skupiny „NEET“. Výraz veľmi podobný ruskej odpovedi či im dáme budúcnosť („net“). Existuje aj vážny problém s predčasným ukončením školskej dochádzky a štúdia v Európe (tomuto sa venovala ICSW v septembri 2013), ktorý je vážny osobitne u niektorých skupín, napr. Rómovia. Napriek istému pokroku, ktoré bolo pozorované, v južných krajinách ako sú Španielsko a Portugalsko je ich vyše 20%; v 12 krajinách (severná a stredná Európa) je táto miera pod 10%. Pochopiteľne, že títo ľudia sú spravidla bez zabezpečenia sociálneho minima.

Posúdime teraz ďalšiu kategóriu, ktorá žije v prechode medzi prácou a penzionovaním. Sú pri konci ich pracovnej kariéry, namiesto aby rozdávali svoje znalosti sú príliš starí aby boli zamestnaní ak sú prepustení, ale sú príliš mladí na poberanie starobného dôchodku. Sú spravidla obeť ageizmu. Ich nerobenie iba sťažuje situáciu aj mladých, pretože poberajú akokoľvek malú sociálnu podporu na základe daňovej solidarity.

Starnúca populácia v Európe prináša nový zdroj ochudobňovania, osobitne z dôvodu rozpočtových ťažkostí. Bez existencie schém minimálnych dôchodkov a pri neexistencii primeraného systému služieb sociálnej pomoci pre odkázané osoby, sa môže stať, že dosiahnuť minimálnu sociálnu zábezpeku je mimo rozsahu možností u mnohých ľudí. Miera náhrady príjmu sa neustále znižuje a potreby starších odkázaných osôb sa nenapĺňajú. Vyplácané dôchodky sa výrazne vzdávajú dole od pôvodného príjmu, až do narušenia racionality dôchodkovej zábezpeky ako inštitucionalizovaného systému.

Zatiaľ čo vo väčšine krajín EÚ zostáva úroveň sociálnych práv vysoká

(napriek nedávnomu zaznamenanému poklesu), môžeme napriek tomu pozorovať varujúci jav, že tieto práva nie sú využívané. Narastá rozdiel medzi teóriou, právnym stavom a skutočnou situáciou, niektorí ľudia nič nevedia o svojich právach a preto ani ich nemôžu požadovať; iní síce o nich vedia, ale obávajú sa, neodvážia sa ich pýtať z dôvodu stigmatizácie, alebo pretože finančné nároky sú na to príliš obtiažne; iní o ne požiadajú, ale aj tak ich nedostanú z dôvodu zle fungujúceho riadenia, alebo jednoducho pre nedostatok zdrojov. Poznanie by mohli zlepšiť občianske poradne, ktoré ale na Slovensku nemáme. Byť nezamestnaným je žiaľ štandardná situácia a byť chudobným sa stáva väčšinou situáciou. Podiel tých čo „nekonajú, nežiadajú“ (tzv. skupina non-take-up (NTU)) môže niekedy dosiahnuť až mieru ponad 50% (Hamel, Warin, 2010). Rovnaký prístup k sociálnym právam, preto zostáva iba na papieri. Táto situácia odráža situáciu kde je veľmi zložitá legislatíva – ktorá odráža náš komplikovaný život – realita ktorá sa usiluje o zohľadnenie individuálnych situácií a potrieb a je to často dôsledok nárast adresnosti v sociálnych schémach, čo zhoršuje vecný a personálny rozsah univerzality.

Na základe zistení, predkladáme tieto nasledovné návrhy

1. Tri dimenzie podmieňujú dlhodobú politiku sociálneho rozvoja. Obvykle sa dáva dôraz na ekonomický rast, ale je nutné vziať v úvahu aj sociálnu súdržnosť a príjmovú distribúciu, ako aj ochranu životného prostredia. Tieto tri dimenzie: ekonomická, sociálna a ekologická musia byť spolu zohľadnené, ak chceme dosiahnuť sociálne trvalo udržateľný rozvoj.
2. Prijatie Odporúčania 202/2012 všetkými delegáciami (vlády a sociálni partneri) z pomedzi EÚ počas Medzinárodnej konferencie práce je plne pochopiteľným z dôvodu sociálnej situácie v Európe, obzvlášť preto že je tu kríza a nie všetci Európania majú možnosť užívať možnosť definovaného sociálneho minima.
3. EÚ orgány musia tiež vedené k tomu aby upozornili členské krajiny, že majú záväzok udržiavať garantované sociálne minimum, s obsahom, rozsahom a úrovňou, ktorá je definovaná danou krajinou. Aj keď je sociálna ochrana je spoločná zdieľaná kompetencia podľa Lisabonskej zmluvy, vplyv jednotného trhu a paktu stability spôsobuje, že Európska rada a Európska komisia nadobudla oveľa väčšie práva v tejto oblasti ako predtým mala. Avšak orgány EÚ sa domnievajú, že garantované sociálne minimum je skôr niečo ako záchranná sieť, ktorá napráva marginálne nerovnosti hlavného prúdu (mainstreamu) sociálnej ochrany orientovaného predovšetkým trhovu. Chápať to iba ako najnižší spoločný menovateľ je neakceptovateľné. Mali by sme si uvedomiť, že Lisabonská

zmluva určuje že národné, regionálne a miestne orgány majú oprávnenie organizovať a spravovať sociálne služby v súlade s ich sociálnou politikou. Táto sociálna politika musí byť postavená skôr na základoch solidarity a neziskovosti poskytujúcich inštitúcií než na trhových zásadách. Takýto prístup plne odmieta privatizáciu staroby (nie súkromným penzijným systémom), privatizáciu choroby (nie privatizácii nemocníc) a chudoby ako biznisu.

4. Zriadenie národných systémov garantovaných sociálnych miním nesmie byť videné v EÚ úzko ako finančný nástroj, keďže je potrebné uvažovať v kategóriách hlavných cieľov Agendy 2020 z oblasti zamestnanosti a bojovania s chudobou. Garantované sociálne minimá musia byť založené na inkluzívnej politike rastu (rastu pre všetkých). Cieľ môže byť dosiahnutý zmenou existujúcich systémov, tak aby finančné úsilie nenarušilo globálnu ekonomickú rovnováhu. Niektoré štáty môžu potrebovať na to pomoc z európskych fondov.

5. Napriek kríze, Európa zostáva územím kde sociálne práva vo všeobecnosti boli podporované na vysokej úrovni počas mnohých desaťročí. Narastá však vážny problém, že ľudia nie sú si vedomí o svojich právach a preto ani si nežiadajú svoje nároky. Pochopiteľne aj zneužívanie sociálneho systému musí byť prísne trestané, aj podvody zo strany poskytovateľov služieb a strata na daniach z dôvodu nelegálnej práce, pomocou lepšie spravovaného systému. Ale veľmi málo sa venuje pozornosť tomu, že služby neprídu k potrebným a oprávneným osobám, napriek veľkému množstvu vyložených prostriedkov (napr. v prípadoch kedy je chudoba pre niekoho biznis). Pomocou obavy zo stigmatizácie, zastrášovania od poskytovateľov a správcov systému, alebo jednoduchou ignoráciou, viacej a viacej Európanov nemá prístup k svojim právam. Musíme konať! Premiéra adresnosti, príliš veľa zisťovaní, príliš veľa podmienok, zbytočné dôkazy, nefungujúce oprávnenia a pod. končí nefunkčnosťou aj tých najsofistikovanejších systémov. Úrady musia byť bližšie k občanom a sociálni pracovníci musia zostať trvalo v ich kontakte.

6. Univerzálne sociálne pokrytie je základným prvkom garantovaného sociálneho minima. Nie všetci občania EÚ majú prístup k nemu a niektorí ho už dlho nemajú, dokonca aj čiastočná finančná participácia často odkladá riešenie mnohých ťažkých situácií aj ich často plne znemožňuje riešiť, alebo bráni ľuďom vyhľadať profesionálnu pomoc. Navyše môže existovať aj kultúrna aj jazyková bariéra. Niektoré regióny v rámci EÚ nemajú zdravotnú starostlivosť v primeranej dostupnosti. Poskytovanie zdravotnej starostlivosti musí byť základom pre regionálne rozvojové politiky. Z ohľadom na nerovnosti v poskytovaní zdravotnej starostlivosti, musíme udržiavať a posilňovať mechanizmus solidarity, ako pomocou

služieb ktoré sú k dispozícii skutočne pre každého, tak aj pomocou zákonného pokrytia všetkých osôb.

7. Ďalšie komponenty garantovaného sociálneho minima sa týkajú mechanizmov zaručeného príjmu.

7.1. Príjem zo zamestnania už mnohým Európanom neumožňuje, dokonca ani v najbohatších, žiť dôstojný život. Jav „pracujúci chudobní“ je dobre známy a zdokumentovaný. S ohľadom na toto nemáme inú možnosť než žiadať zaviesť v každej EÚ krajine medzi profesionálnu minimálnu mzdu s ohľadom na miestne ekonomické faktory. 7.2. Pre osoby v ekonomicky aktívnom veku, ktoré nemôžu pracovať z dôvodu zdravotného postihnutia, alebo pretože sú nezamestnaní, je potrebný tiež systém garantujúci minimálny príjem. Reštriktívne podmienky v dávkach v nezamestnanosti niekedy spôsobujú stratu nároku. Tieto dávky sú často poskytované skôr ako zo systému poistenia pre stratu príjmu než dávky určené pre zabezpečenie minimálnej životnej úrovni.

7.3. Ak u starších občanov starobný systém nie je viacej primeraný pre zaručenie dôstojných životných podmienok, každá krajina musí založiť a udržiavať primeraný dôchodkový systém. Narastajúca dĺžka očakávaného dožitia si vyžaduje zriadiť nové služby pre dlhovekých.

7.4. Každá členská krajina EÚ by mala zaviesť garantovaný minimálny príjem na úrovni polovice mediánu príjmu danej krajiny.

8. Podkladom pre myšlienku garantovaného sociálneho minima je existencia univerzálne prístupných služieb. Avšak podstata sociálnej kohézie musí byť proaktívna (pozitívna diskriminácia), s cieľom dať prioritu ohrozeným skupinám potrebujúcim pomoc a podporu.

8.1. Jeden z takýchto príkladov je „NEET, čo sú mladí ľudia, ktorí odišli zo školy, ktorí nenašli prácu a ktorí sa ani na ňu neškolia. Títo ľudia musia dostať pomoc keď vstupujú na trh práce pomocou prostriedkov, ktoré sa zatiaľ neplne nevyužívajú a ani nie sú plne kreované.

8.2. Predškolská príprava a zdravotná starostlivosť detí musí byť tiež pokladaná za hlavnú sociálnu investíciu.

8.3. Migranti sú ďalšia skupina.

8.3.1. Zahrňujú občanov EÚ, ktorí využívajú slobodu pohybu. Musí byť venovaná pozornosť aby sa nestali obeťami sociálneho dumpingu, čo je častým prípadom. Pokiaľ ide o Rómov, ich situácia si vyžaduje viacej pozornosti než iba finančná podpora.

8.3.2. Pokiaľ ide o migrantov, ktorí nie sú občanmi EÚ, musí sa tiež uplatňovať garantované sociálne minimum na nich rovnaké ako na rezidentov. Avšak mnohokrát sa stretávajú s prekážkami predtým než majú úžitok zo sociálnych systémov na ktoré majú nárok

a takéto bariéry je potrebné odstrániť. Pokiaľ ide o nelegálnych imigrantov, ktorí a priori nemajú žiadne práva v národných sociálnych systémoch, ich prístup k sociálnej ochrane musí vychádzať z humanitárnych príčin.

Záver

Tento príspevok odráža súčasné poznanie a úsilie Medzinárodnej rady pre sociálny rozvoj o zavedenie garantovaného sociálneho minima pre všetkých v podmienkach Európy. Nemal za cieľ analyzovať výlučne situáciu na Slovensku a mal ambíciu podať európsky pohľad.

Literatúra

Evidence on Demographic and Social Trends. Social Policies' Contribution to Inclusion, Employment and the Economy, European Commission, Brussels, 20.2.2013 SWD(2013) 38 final I/II, 49 s.

Evidence on Demographic and Social Trends Social Policies' Contribution to Inclusion, Employment and the Economy, European Commission, Brussels, 20.2.2013 SWD(2013) 38 final II/II, 45 s.

HETTEŠ, M.: Sociálne investovanie (na Slovensku?). In: *Zborník z medzinárodnej vedecko-odbornej konferencie Sociálne investovanie*. Bratislava, SKTS, 2014, s. 29-47. ISBN 978-80-971606-0-9

WARIN, P, HAMEL, M.-P. (2010): Access to social rights: criteria for evaluating public sector reforms, Event: New and growing inequalities: a challenge for the social, economic and democratic development of the European Union? Insights from Socio-Economics Sciences and Humanities for the EU 2020 strategy for inclusive growth., 11 November 2010, 23 s.

Kontakt:

Doc. RNDr. Miloslav Hetteš, CSc.

Prezident Medzinárodnej rady pre sociálny rozvoj (ICSW Europe)

Rajská 15, 811 08 Bratislava

hettes.ba@skts.sk

OTÁZKY KOLEM FINANČNÍ GRAMOTNOSTI U STARŠÍ POPULACE

QUESTIONS AROUND THE FINANCIAL LITERACY OF THE OLDER POPULATION

Jaroslava Pavelková, Monika Stojáková, Miroslav Doležal

Abstrakt : Příspěvek je věnován problematice vzdělávání ve finanční gramotnosti u cílové skupiny starších spoluobčanů. V současném komplikovaném světě, v kterém je pro dospělou populaci složité se orientovat, se nejvíce zaskočenou jeví starší generace. V současné době se senioři na základě jejich hmotného zabezpečení v důchodu (starobní důchod) dostávají do kategorie socioekonomicky znevýhodněných sociálních skupin. Nutné se tedy jeví vzdělávání seniorů v oblasti finančního povědomí. Smyslem cílených aktivit je zvýšit šance starší populace získat a udržet si socioekonomické kompetence, v tomto případě finanční gramotnost, včetně dalších sociálních znalostí a dovedností tak, aby si zajistili důstojné stáří; naučit se čelit novým sociálním rizikům individuálně, s pomocí prostředků, které mohou snadno ovlivnit a efektivně je redukovat (např. výdaje, půjčky, aj.).

Klíčová slova : Vzdělávání, socioekonomické kompetence, finanční gramotnost, starší populace, sociální práce

Abstract : The article is dedicated to the issue of education in financial literacy for the target group of older citizens. In the current complicated world in which the adult population is difficult to navigate, with most of the surprised seems to be an older generation. The seniors on the basis of their material security in retirement (old age pension) are currently getting into the category of socio-economically disadvantaged social groups. It is needed to educate seniors in the area of socio-economic competences. The purpose of the targeted activities to increase the chances of the older population to obtain and maintain socio-economic knowledge and skills, in this case, financial literacy, including other social skills, so as to secure a dignified old age; Learn to face up to new social risks individually, using the resources that can be easily and efficiently reduce (e.g. financial expenses, loans, etc.).

Key words : Education, socio-economic competitions, financial literacy, senior, social work

Úvod

V současné době se stále častěji do popředí běžného života jedince i jeho rodiny dostávají ekonomické problémy. Vzniklá finanční nestabilita, která je způsobená např. prací za minimální mzdu, ztrátou zaměstnání, odchodem do důchodu, ztrátou partnera, ztrátou bydlení, ale i významně nízkou znalostí finanční gramotnosti, či lehkovážnou důvěrou v neznámé produkty nebankovních i bankovních subjektů, může vést k dluhovému labyrintu, k vysoké úvěrové zadluženosti, která může přivést člověka i jeho blízké až za hranici chudoby. Opatrné přístupy a postoje k úsporám a výdajům se postupně změnil s tendencí růstu rychlé spotřeby zboží a následné ochoty zadlužit se. Nezanedbatelné je také následné vymáhání dluhů. Je to lukrativní obchod, o jehož velikosti svědčí zvětšující se počet návrhů na osobní bankrot. Je tedy zřejmé, že lidem schází základní porozumění finančním problémům a jak je v různých životních situacích řešit, tzv. **Finanční gramotnost**.

1 Finanční gramotnost

Lidé, žijící v současné postmoderní době, jsou závislí na mnohem větším počtu dodavatelů a nákupních zdrojů, než tomu bylo v tradiční historické společnosti. Kupní vztahy se stále více mění na odosobněné finanční operace. Ale občanům často chybí základní znalosti, dovednosti a hodnotové postoje k hospodaření s financemi, které jsou nezbytné k tomu, aby jedinec zabezpečil sebe i své blízké. Souhrnně je tato schopnost nazývána **finanční gramotnost**.⁴ Proti jednotlivci – zejména finančně negramotnému občanovi – stojí profesionální skupiny, vybavené všemi moderními znalostmi marketingu, reklamy, psychologie atd., jež jsou spolu s právními specialisty a obrovskými finančními zdroji připraveny nezalého člověka zbavit nejen peněz, ale mnohdy absolutně všeho. O této skutečnosti se opakovaně každoročně přesvědčujeme stále např. o vánočních svátcích či době letních dovolených, kdy lidé, i když nemají dostatečné finanční zázemí, přesto podléhají nabídkám, reklamám a svým emocím a jsou ochotni utracet více peněz než je pro ně únosné. Problémy mají hlavně chudší lidé, kteří si půjčují menší obnosy peněz; poté je očekává pouze splácení půjček nebo úvěrů a úroky věřitelům.⁵ Jak je uvedeno na zmíněném internetovém zdroji se zpravidla jedná o půjčky na dárky, většinou vycházející z tlaku okolí, dětí, rodiny, ale i školy. Rodiče, prarodiče nechtějí, aby jejich potomci stáli stranou v módních trendech,

⁴) KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2011. 448 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

⁵) http://ekonomika.idnes.cz/lide-si-pujcuji-pred-vanoci-mene-ale-vetsi-obnosy-f6v/ekonomika.aspx?c=A140107_212245_ekonomika_brm

protože to často může vést k vyčlenění dítěte mimo skupinu, a tak tomuto tlaku většinou podlehnou, i když na to nemají peníze. Košíky se před koncem roku více než kdy jindy plní i postradatelným zbožím, ale jejich přínos v praktickém životě je často sporný a jejich předpokládaná doba použitelnosti může být i kratší než doba splácení, uvedl ředitel Poradny při finanční tísni, David Šmejkal.⁶ Podle informací od většiny finančních institucí meziročně vzrostl objem půjček před Vánocemi 2013 o 30 %, uvedl O. Šmakal ze společnosti *Profi Credit*.⁷ Svou roli mohl sehrát i strach ze zdražování po listopadovém oslabení české koruny (lidé si však půjčovali i větší částky v průměru 15 tisíc korun). V poslední době se ukazuje i rozdíl v půjčkách od nebankovních firem a bankovních úvěrů. Od státního sektoru si totiž zákazníci často půjčují větší obnosy v řádu desetitisíců korun a jejich podpis na úvěrové smlouvě je uváženější (není ovšem výjimkou, že se někteří klienti snaží získat úvěry za každou cenu a přinesou zfalšované výplatní pásky i další doklady, aby ji mohli uzavřít).⁸ Jen finančně gramotný člověk se orientuje v problematice peněz a cen, což neznamena jen umět počítat. Za jeden z indikátorů úrovně společnosti je dnes považována míra funkční gramotnosti. Jak uvádí M. Dobrovská (2001) z Ústavu informačních studií a knihovnictví Karlovy Univerzity v Praze, lze funkční gramotnost definovat jako schopnost aktivně participovat na světě informací.⁹

Funkční gramotnost zahrnuje tedy nejen znalost čtení, psaní a počítání, ale i schopnost aktivně participovat na světě informací (Lidské zdroje 1999, 88). Úroveň funkční gramotnosti se nemusí nutně krýt s dosaženým vzděláním. Vzdělávací proces nemusí funkční gramotnost podporovat, může také člověka zahltnout množstvím zcela nepotřebné faktografie.

V zemích Evropské unie má téměř čtvrtina populace dobrou úroveň funkční gramotnosti; v České republice je to méně než desetina, přičemž mezi lidmi s nízkou úrovní funkční gramotnosti patří také 6 % vysokoškolsky vzdělaných, oproti 1 % v Evropské unii (České vzdělání 1999, 35). Ve výzkumech IALS/SIAL je funkční gramotnost dále rozčleněna do tří složek: gramotnost literární (schopnost nalézt a porozumět informaci z textu), gramotnost dokumentová (schopnost vyhledat a využít přesně definovanou informaci) a numerická gramotnost, jako dovednost manipulovat s čísly (Lidské zdroje 1999, 89). Důležitou součástí funkční gramotnosti je také schopnost dorozumět se v cizím jazyce, a to

⁶) <http://www.financnitisen.cz>

⁷) <http://www.proficredit.cz/>

⁸) http://budejovice.idnes.cz/osobni-bankroty-jihocechu-dcm-/budejovice-zpravy.aspx?c=A131222_165912_budejovice-zpravy_khr

⁹) <http://www.inforum.cz/archiv/inforum2002/prednaska37.htm>

především angličtině, která je „*lingua franca*“ současné informační společnosti.

Termínem finanční gramotnost rozumíme tedy schopnost vhodně nakládat s finančními prostředky, která vychází ze základů numerické gramotnosti, jako dovednosti manipulovat s čísly (vychází ze souboru základních kompetencí manipulace s financemi). Více než dvě třetiny občanů dle zjištění agentury STEM pro Ministerstvo financí České republiky v roce 2007 (in Slabikář finanční gramotnosti 2011)¹⁰ si vůbec nestavují osobní nebo rodinný rozpočet a nemá představu o aktuálním stavu svých financí, o snadné cestě k zadlužení, pořízení nevhodných finančních produktů, nebezpečí sociálního vyloučení a těžkého vymanění se z vniklých závazků. Všechny tyto informace jednoznačně dokládají nutnost vzdělávání celé společnosti v České republice v otázkách finanční gramotnosti. Ohrožena je především mladá generace, protože je obecně méně konzervativní a více náchylná k riziku. Problém se ale nevyhýbá ani seniorům. V České republice přibývá bohužel právě lidí, kteří mají exekuci na důchod. Česká správa sociálního zabezpečení evidovala v září 2013 přes 64 300 takových případů, tedy o 3500 více, než koncem loňského roku (ČTK, 28. 8. 2013). Agentura přesně udává, že celkem tak v prvním pololetí dlužníkům strhla více než 741,6 milionů korun. V polovině roku 2014 je již registrováno přes 70 tisíc exekucí na jedince, kteří pobírající starobní důchod.¹¹

Otázkám finanční gramotnosti je věnovaná velká pozornost i na Slovensku. Podle průzkumu agentury *Focus*, který byl realizován v roce 2012, je finanční gramotnost na Slovensku nízká. Průměrná úroveň finanční gramotnosti Slováků je 62,5 %. Více než polovina Slováků neví v praxi zhodnotit výhodnost úvěrů podle výpočtu úroků a roční procentuální míry nákladů. Výsledky průzkumu agentury *Focus* ukazují, že 44 % Slováků na splátky úvěrů přijde o třetinu příjmu, 35% ztratí na splátkách úvěrů do jedné třetiny příjmu, 9 % více jako třetinu. Nepříznivá sociální situace se na Slovensku odrazila v posledních letech i demografickým vývojem společnosti (jedná se ovšem o celosvětový jev). Stárnutí společnosti a zvyšování počtu seniorů žijících v chudobě, která je často způsobená též sníženou finanční gramotností, se projevuje nárůstem exekučních procesů u této cílové sociální skupiny v podobě exekucí stejně dramaticky, jak bylo zmíněno u české populace.

Finanční gramotnost úzce souvisí s determinantami vzniku sociálně-ekonomických problémů rodiny. Nedostatek finančních problémů ve spojitosti s finanční gramotností je závažným problémem, od kterého se odvíjí další sociální problémy rodiny. Důležitými faktory, ovlivňujícími

¹⁰) KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha: COFET, 2011. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

¹¹) <http://www.podnikatel.cz/clanky/exekuci-na-duchod-pribyva-jak-vysoka-je-obvykla-srazka/>

úroveň těchto problémů je i dlouhodobá nezaměstnanost, nízké vzdělání, sociální vyloučení, neplánovaný přírůstek v rodině, neúplná rodina, ztráta partnera, rozvod, aj.

Z výše uvedených skutečností vyplývá nutnost poskytovat všem sociálním skupinám v současné společnosti informace v podobě finančního poradenství a systematicky je vychovávat a vzdělávat k efektivnímu, nerizikovému ekonomickému chování. Vlastní finanční gramotnost umožňuje člověku racionálně reagovat na finanční produkty a situace, které mají dopad na jeho materiální pozici.

1.1 Gramotnost

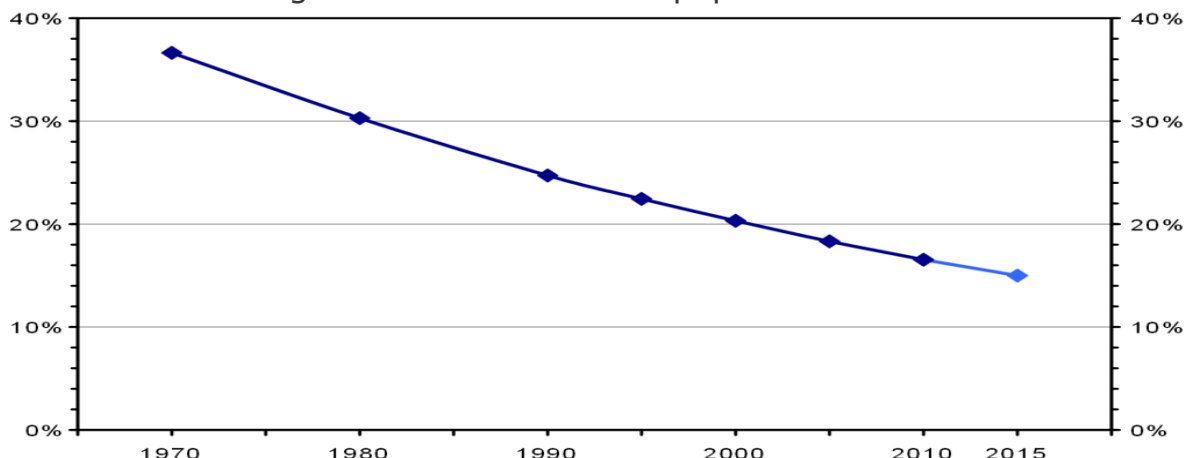
Vše, co člověk umí a ovládá, používá k dalšímu učení a ovládání nových činností (Šamlotová 2013, 9). V moderní společnosti jedinec využívá schopnost nabytých znalostí a zkušeností, neboli gramotnost, k dosažení svých cílů. Obecně gramotnost znamená schopnost číst, psát a počítat, jak již bylo zmíněno výše. Její součástí je i oblast politická, ekonomická, či sociální. Gramotnost se vyvíjí a mění spolu s kulturou a společností. Dnes je míra gramotnosti považována za důležitý ukazatel kulturní úrovně společnosti.

Institut pro statistiku při organizaci UNESCO¹² pravidelně aktualizuje a rozšiřuje odhady gramotnosti pro více než 100 zemí světa, jakož i pro svět jako celek, skupiny zemí (např. E9), méně rozvinuté země, atd. Tyto odhady jsou k dispozici podle pohlaví a věkových skupin pro jednotlivé roky, od roku 1970 až do roku 2015. Odhady jsou v podstatě založeny na statistických údajích shromážděných během sčítání obyvatel v jednotlivých státech. Poskytují základní informace o počtu a procentech dospělých (15 let a starší) a mládeže (15 let až 24 let), kteří jsou gramotní a negramotní. V letech 1970 až 2005 klesla míra negramotnosti na světě o polovinu (viz Graf 1).¹³

¹²) <http://www.unesco.org>

¹³) <http://seminarky.cz/Funkcni-negramotnost-22662>

Graf 1 Míra ngramotnosti ve světě – populace nad 15 let věku

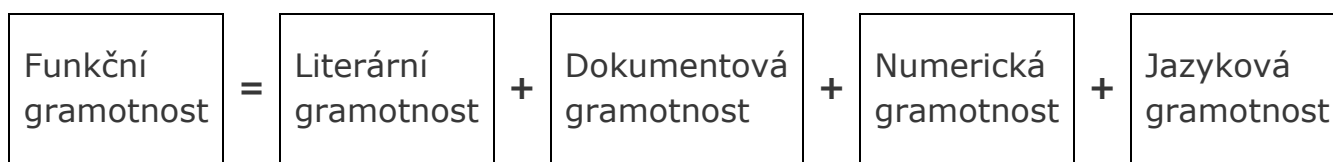
Zdroj: UNESCO Institute for Statistics 2010

1.2 Funkční gramotnost

Zásluhou organizace UNESCO vznikají při získávání informací o úrovni gramotnosti nové pojmy (Šamlotová 2013, 10). Hlavní z indikátorů úrovně společnosti je dnes považována míra funkční gramotnosti. Pojem funkční gramotnost prošel neméně klikatým vývojem jako gramotnost samotná a i její definování v sobě obnášela nemalá rizika. Přestože se se snahou o její definování setkáváme již od 50. let minulého století, uspokojivá definice přichází až s organizací UNESCO. Navržená definice funkční gramotnosti, která by mohla být akceptovatelná i mezinárodně zní takto: „Funkčně gramotný člověk je takový, který může být zapojen do všech aktivit, v nichž je pro efektivní fungování v jeho skupině a komunitě vyžadována gramotnost, a také které mu umožňují pokračovat ve využívání čtení, psaní a počítání v zájmu jeho vlastního a komunitního rozvoje“. Tato definice je zásadní i tím, že zde poprvé bylo do gramotnosti zařazeno i počítání a byla přijata na 20. zasedání Valného shromáždění UNESCO v roce 1978. Funkční gramotnost přitom byla ještě v roce 1997 definována Mezinárodním výzkumem gramotnosti dospělých jako soubor numerické, dokumentové a literární gramotnosti.¹⁴ Důležitou součástí funkční gramotnosti v dnešní společnosti je také schopnost dorozumět se v cizím jazyce, a to především angličtině, která je v současné informační společnosti jazykem určujícím.

¹⁴) http://www.inflow.cz/informacni-gramotnost#_ftn6

Funkční gramotnost lze znázornit rovnicí:

Zdroj: Šamlotová 2013

- **Literární gramotnost** (*prose literacy*): představuje vědomosti a dovednosti potřebné k porozumění a využívání informací v souvislých textech jako jsou úvodníky novin, zprávy, komentáře a jiné podobné texty
- **Dokumentová gramotnost** (*document literacy*): zahrnuje vědomosti a dovednosti potřebné pro vyhledávání a používání informací v různých typech nesouvislých nebo krátkých, ale bohatě strukturovaných textech, např. formulářích, jízdních řádech, mapách, nálepkách na výrobcích, pokynech, návodech, oznámeních, diagramech, schématech či reklamních prospektech
- **Numerická gramotnost** (*numeracy*): reprezentují ji vědomosti a dovednosti potřebné na uskutečnění operací s číselnými údaji, které jsou v textu a v dokumentech, např. v tabulkách, grafech, účtech, bankovních formulářích, objednávkách zboží podle katalogu, oznámeních banky o úrocích z vkladu a podobně
- **Jazyková gramotnost**: schopnost dorozumět se v cizím jazyce¹⁵

Funkční gramotnost je označení určitého způsobu chování, jmenovitě schopnost rozumět tištěným informacím a využívat je v každodenních činnostech, v osobním životě, v zaměstnání a v komunitě tomu, aby jednotlivec dosáhl svých cílů, rozvinul svoje znalosti a potenciál.¹⁶ V zemích Evropské unie má téměř čtvrtina populace dobrou úroveň funkční gramotnosti; v České republice je to méně než desetina, přičemž mezi občany s nízkou úrovní funkční gramotnosti patří také 6 % vysokoškolsky vzdělaných osob, oproti 1 % v Evropské unii (České vzdělání 1999, 35).

1.3 Finanční gramotnost

V dnešní moderní společnosti je obtížné orientovat se ve světě financí. Stejně jako znalost číst a psát se stala pro běžný život stále více nezbytná finanční gramotnost (Šamlotová 2013, 12). Finanční gramotnost je soubor znalostí, dovedností a hodnotových postojů občana nezbytných k tomu,

¹⁵) http://www.inflow.cz/informacni-gramotnost#_ftn6

¹⁶) <http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/funkcni-gramotnost>

aby finančně zabezpečil sebe a svou rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb. Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen. Je schopen odpovědně spravovat osobní nebo rodinný rozpočet, včetně správy finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situace. Finanční gramotnost je specializovanou součástí širší ekonomické gramotnosti, která navíc zahrnuje např. schopnost zajistit si příjem, zvažovat důsledky osobních rozhodnutí na současný a budoucí příjem, orientaci na trhu pracovních příležitostí, schopnost rozhodovat o výdajích apod.

Nedílnou součástí finanční gramotnosti jsou také nezbytné makroekonomické aspekty a oblast daňová, a to zejména vzhledem k tomu, že se významně podílí na finančních zdrojích jednotlivců i domácností a má tedy významný vliv na peněžní toky v soukromých financích. Finanční gramotnost jako součást ekonomické gramotnosti formuje znalosti, dovednosti a hodnotové postoje, které by měl občan mít, aby se dokázal uplatnit v současné společnosti. S finanční gramotností se dále pojí zvláště gramotnost numerická (z hlediska gramotnosti finanční se to týká především využití matematického aparátu k řešení numerických úloh se vztahem k financím), gramotnost informační (jako schopnost vyhledat, použít a vyhodnotit relevantní informace v kontextu) a gramotnost právní (jako orientace v právním systému, přehled o právech a povinnostech a také možnostech, kam se obrátit o pomoc). Rozvoj těchto gramotností je současně prostředkem k vytváření a posilování ekonomického, právního a politického myšlení občanů.¹⁷

Finanční gramotnost jako správa osobních nebo rodinných financí zahrnuje tři složky: peněžní, cenovou a rozpočtovou. Peněžní gramotnost představují kompetence nezbytné pro správu hotovostních a bezhotovostních peněz a transakcí s nimi a dále správu nástrojů k tomu určených (např. běžný účet, platební nástroje apod.).¹⁸

2 Ekonomicko-sociálně nestabilní cílové sociální skupiny

Mnoho hledisek lidského života je ovlivňováno postavením člověka v socioekonomické hierarchii. Ekonomické rozdíly jsou mimo jiné vytvářeny tím, že skupiny, žijící v méně příznivých podmínkách přistupují rozdílně ke vzdělání, kvalitě bydlení, stravování, trávení volného času.

Za znevýhodněné skupiny obyvatelstva můžeme považovat skupiny, které jsou vytěsňeny mimo běžný život společnosti. Proces postupného oddělování jedinců či skupin od hlavního proudu společnosti lze chápat

¹⁷⁾ http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf

¹⁸⁾ http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzdelavani_MF2010.pdf

jako sociální vylučování (socio-ekonomický propad). K základním zdrojům společnosti patří zaměstnání, vzdělání, bydlení, zdravotní péče a sociální ochrana (Hunyadiová 2010). Proces, v jehož rámci je jedinci či celé skupině obyvatelstva znesnadněn či zcela zamezen přístup ke zdrojům, pozicím a příležitostem, které umožňují zapojení do sociálních, ekonomických a politických aktivit majoritní společnosti, lze označit termínem sociální vyloučení (Schavel a kol. 2012). K těmto skupinám patří:

- Dlouhodobě nezaměstnaní
- Zaměstnaní za minimální mzdu
- Příslušníci etnických menšin
- Osoby se zdravotním postižením
- Osoby předlužené
- Migranti
- Osoby s nízkou kvalifikací
- Osoby, pro které se stal život „na sociálních dávkách“ běžným životním stylem
- Osoby s různými druhy závislostí
- Děti, které žijí v ohrožených rodinách, tj. v rodinách nefunkčních, chudých, mnohopočetných, s nezaměstnanými rodiči a v rodinách, ve kterých dochází k násilí (tyto děti mají často nižší vzdělání, zhoršené zdraví a mají méně příležitostí a podnětů k tomu, aby se náležitě sociálně vyvíjely)
- Osoby, které žijí ve znevýhodněných oblastech s vysokou nezaměstnaností, nízkou kvalitou bytového fondu, se špatnou dopravní obsluhovaností apod. (Vybíhal a kol. 2011)
- Osoby propuštěné z výkonu trestu
- Matky na mateřské dovolené
- Matky s malými dětmi,
- Senioři

Riziko sociálního vyloučení se zvyšuje u jedince, u něhož dochází ke kumulaci výše uvedených znevýhodnění, např. jedinec dlouhodobě nezaměstnaný, s nízkou kvalifikací, žijící ve znevýhodněné oblasti (Mátl, Schavel a kol. 2011). Finanční problémy s následným předlužením akcelerují jeho vylučování z běžného života společnosti na její okraj s obtížným návratem zpět.¹⁹

Sociálním vyloučením jsou ohroženy ty skupiny obyvatel, které mají oslabenou vazbu minimálně k jedné ze tří ucelených integračních rovin (Matel, Schavel 2011). Na základě průzkumu o rozsahu a průběhu sociálního vyloučení v Evropě se prokázalo, že v české společnosti jsou

19) PAVELKOVÁ, J. Finanční gramotnost. Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu, 2014, vol. 1, no 1, p. 37-52. ISSN 1339-5637.

ohroženy sociálním vyloučením tytéž skupiny obyvatelstva jako v celé Evropě: etnické menšiny, zdravotně postižení, migranti, izolovaní jedinci. Etnická příslušnost a obecně rasa jsou v evropské populaci významným rysem struktury chudoby a nerovnosti. Chudoba je mezi příslušníky etnických skupin četnější než mezi majoritní populací. Neprojevuje se jen jako nejistota zaměstnání a nízký příjem, respektive nezaměstnanost. Má povahu širších nevýhod: snížených životních šancí a zúžené kvality života, nerovnosti v přístupu k lékařské péči, ke vzdělání aj. (Mareš 1999, 55).

2.1 Starší věkové skupiny spoluobčanů

V kontextu dnešního komplikovaného světa, v kterém je pro dospělou populaci složité se vyznat, se nejvíce zaskočenou jeví starší generace občanů – **seniorů**. Demokracie a nově vzniklý pocit svobody, ve skutečnosti život pod tlakem konzumní společnosti, sebou přináší naléhavé krize v osobním životě, kdy právě pro tuto věkovou kategorii je obtížné, v důsledku snížení schopností, vlastními silami zvládnout. V obecné rovině, podle Hany Janečkové (in Matoušek a kol. 2005, 163), bývá starý člověk charakterizován svou příslušností k věkové skupině definované dosažením 60, resp. 65 let. Je spojován se sociálním statutem důchodce; je považován za neaktivního či neproduktivního a předpokládány jsou i zdravotní charakteristiky spojené s involucí – ztrátou funkčních schopností, morbiditou a postupnou ztrátou soběstačnosti. Podle lékařů je staří individuální pojem a multifaktoriální jev, který závisí na zdravotním stavu, vzdělání, sociálním prostředí, životním stylu atd.,“ potvrzuje přední česká expertka na problematiku stárnutí Tamara Tošnerová (2009).

I když je stáří zjevně objektivní realitou, jak uvádí ve své publikaci Sociální gerontologie R. Čevela s kolektivem (2012, 17), jsou jeho vymezení a pojetí, stejně jako nastavení parametrů života ve stáří, včetně parametrů penzionování a penzijního pojištění, pojetí očekávaných potřeb, práv a povinností starších lidí proměnlivým společenským konstruktem, který je výsledkem permanentního přetváření a vyjednávání mezi různými sociálními aktéry a reagování na závažné společenské změny, k nimž v současnosti patří především demografické změny, zlepšování zdravotního i funkčního stavu seniorů a civilizační vývoj s nástupem informační společnosti a převratně nových technologií (život ve stáří může být ve 21. století delší, zdatnější, svobodnější a osobně i sociálně ekonomicky produktivnější než v minulosti).

Pokud se budeme zabývat otázkami spojenými se vzděláváním v oblasti finanční gramotnosti u starší populace, je zde potřeba v této souvislosti být dokonale seznámen s poslední vývojovou etapou ontogeneze, která

uzavírá a završuje lidský život, tedy stárí. Již ve výše citované publikaci (Čevela a kol. 2012, 19) je uvedeno, že se jedná o projev a důsledek involučních změn funkčních i morfologických, probíhající druhově specifickou rychlostí s výraznou interindividuální variabilitou, vedoucí k typickému obrazu označovanému jako **fenotyp stárí** (je modifikován vlivy prostředí, zdravotním stavem, životním stylem, vlivy sociálně-ekonomickými i psychickými).

Detailní a důležité informace z dostupné odborné literatury na dokreslení sledovaného fenoménu stárí a stárnutí setavila také autorka příspěvku M. Stojáková.

3 Stárnutie a staroba (PhDr. Monika Stojáková)

Starnutie je chápané ako nezvratný biologický proces, univerzálny pre celú prírodu, ktorý začína dňom narodenia. Trvanie života je podmienené geneticky, pričom sa hovorí, že na procese starnutia sa podieľa viacero faktorov súčasne. Proces starnutia prebieha po celý život ako sústavné odumieranie buniek a spomaľovanie metabolizmu, klinicky sa však prejavuje až vo vyššom veku.

Staroba, to je boj človeka s nežičlivosťou času. Môže však byť pekná, slnečná, úsmevná, naplnená energiou, elánom a radosťou zo života. Človek tieto túžby môže premeniť na skutočnosť, ale veľké ciele sa však nedosahujú bez boja a ani úsilie o dlhovekosť nemôže byť výnimkou. Človek môže ovplyvňovať a racionálne usmerňovať mnoho stránok svojho života. Ak však chce dosiahnuť vysoký vek v relatívnom zdraví a pohode, racionálne regulovanie života musí prebiehať od kolísky až po hrob.

Pre seniora a pre spoločnosť podľa B. Balogovej (2005) je dôležité, aby sa spoločnosť pripravila na dôsledky, ktoré starnutie a staroba so sebou prinášajú. Najčastejšie ide o ekonomické, sociálno-zdravotné a psychosociálne dôsledky. Ekonomické dôsledky vyplývajú z rastúceho počtu obyvateľstva v populácii. Rast počtu osôb v postproduktívnom veku vedie k nutnosti tvoriť vyšší národný dôchodok osobami ekonomicky aktívnymi. Významnou záležitosťou je pre seniorov pracovná aktivita. Väčšina ľudí sa aj po dosiahnutí hranice dôchodkového veku nachádza v dobrom telesnom a duševnom stave, ktorý in dovoľuje aj naďalej pracovať. No na Slovensku nie je spoločnosť na to pripravená.

Sociálno-zdravotné dôsledky sú dané vyššou chorobnosťou a zvýšenou potrebou rôznych foriem sociálnej a zdravotnej starostlivosti. Práve v tejto oblasti sa pripravujú zo strany ministerstiev Slovenskej republiky najväčšie zmeny. Vzniká tu široká možnosť uplatňovania rôznych subjektov, ktoré zabezpečujú služby pre seniorov, či už je to štátny, súkromný alebo verejný sektor. Psychosociálne dôsledky sa dotýkajú

úlohy starších ľudí v spoločnosti, zabezpečovania ich práv a potrieb, ich postavenia v súčasnej rodine a riešenie rôznych problémov seniorov. Ciest k spokojnej starobe vedie mnoho, no do cieľa sa dostane len ten, kto nepodľahne smútku zo strát a zmieri sa s obmedzeniami, ktoré sú nezvratné. Vyrovnáť sa so starobou musí každý človek sám a zhoršené adaptačné procesy sprevádzajúce psychosociálne starnutie mu túto skutočnosť nijak neľahčujú. Výsledkom celosvetového riešenia týchto závažných otázok bolo II. Svetové zhromaždenie Organizácie spojených národov o starnutí v Madride v roku 2002, kde bol prijatý Medzinárodný akčný plán o starnutí. Stretnutie sa zaoberalo súčasnými podmienkami a možnosťami na udržanie materiálnej úrovne starších ľudí a zmenami rodiny a medzigeneračných vzťahov.

3.1 Ontogenetický vývoj jedinca

Život jedinca sa skladá z jednotlivých vývojových štádií (ontogenetický vývin človeka). Každé štádium je charakterizované určitými štruktúrnymi a funkčnými znakmi a zmenami vo vzťahu medzi organizmom a prírodným či sociálnym prostredím. Súbor takýchto špecifických charakteristík spravidla od seba odlišuje jednotlivé vývojové štádia, napríklad obdobie vnútro maternicového života, obdobie kojenecké, detské, obdobie dospelosti a tiež aj staroba. Staroba je teda nevyhnutná prichádzajúca záverečná etapa vývinu jedinca. Súvisí so všetkými predchádzajúcimi fázami a každá z nich vsunula starobe svoju pečať a zanechala tu stopy. „*Približne jednu štvrtinu nášho života dospievame a tri štvrtiny starneme*“ (Bromley 1974, s. 15).

Vývin je proces, v ktorom sa vždy niečo stráca, niečo odumiera, aby namiesto toho nastúpilo čosi nové, väčšie, dokonalejšie. Aj kvet musí stratiť svoju krásu, aby z neho bol plod. Nemá zmysel vzpierať sa tomuto nezadržateľnému procesu. Natrvalo sa to aj tak nedá. Každý umelý zásah vedie k vážnym škodám. Staroba je preto tiež normálna vývinová fáza. Pri povrchnom pozorovaní vzniká klamný dojem, že v dospelosti už vývin vrcholí a potom sa vracia späť. Niektoré znaky staroby síce pripomínajú detstvo, ale ozaj len pripomínajú. Odhliadnuc od rokov, rozdiel je v tom, že dieťa vo väčšine prípadov ochraňuje materinská láska, ale starší človek nie vždy vie, kde hľadať oporu. Pri prechode z vrcholu aktívneho veku do staroby sa určite strácajú sily aj mnohé schopnosti. Organizmus postupne fyziologicky odumiera. Vývin človeka ako hmotno-duchovnej bytosti však postupuje dopredu, smeruje predsa k večnosti (Muráňová 2001).

Kedy sa začína staroba? Časový bod nemožno tak jednoducho určiť ako začiatok jesene v kalendári. Ale nepôjdeme chybné, keď sa oprieme o

čísla, ktoré Mojžiš, Boží muž, vyznačil vo svojom nádhernom žalme: „Čas nášho života je sedemdesiat rokov, pri dobrej sile osemdesiat rokov“ (Rappardová 1991, s. 9). U niektorých ľudí nastane jeseň skôr ako u iných, základ je daný temperamentom, chorľavosťou, žiaľ srdca vyrývajú svoje vrásky do vnútorného i vonkajšieho života. Ale v jednom to ide u všetkých rovnako: staroba nastupuje vždy ticho a nepozorovane.

V poslednom období sa zmenilo chápanie pojmu „staroba“ a „starí ľudia“. Vo väčšine štátov sa za hranicu starého veku pokladá 65 rokov, t.j. obdobie, keď väčšina ľudí odchádza do dôchodku. Pri podrobnejšom skúmaní však vidíme, že medzi oficiálnym vekom staroby a skutočnou starobou sú veľké rozdiely. Staroba je obdobie, v ktorom sa stalo zrejším zníženie fyzických a duševných schopností. To sa však nestáva vždy vo veku 65 rokov. Problém staroby nespočíva teda v kalendárnom, ale vo fyziologickom veku. Medzi kalendárnym, teda úradným vekom a začiatkom fyziologických zmien starnutia býva rozlične dlhé obdobie, niekedy 5-10 až 20 rokov. „V živote možno pozorovať aj opak – predčasné starnutie, začínajúce sa v 50. roku alebo aj skôr“ (Bartko 1990, s. 428). Kalendárny vek označuje skutočný počet rokov, ktorého sa človek dožíva. Biologický vek je aktuálny momentálny fyzický a psychický vek, aký my cítime.

B. Balogová (2005) uvádza nasledovnú kategorizáciu veku:

- A. Chronologické hľadisko veku
- B. Biologicko-funkčné hľadisko veku
- C. Demografické hľadisko veku
- D. Hľadisko veku z pohľadu štátnej politiky.

A. Chronologické hľadisko veku (kalendárny vek) je údaj o veku človeka, ktorý začína narodením, je teda dimenziou kvantity. Svetová zdravotnícka organizácia (WHO) prijala takéto chronologické delenie dospelosti a staroby:

- stredný vek 45-59 rokov,
- čiastočná staroba 60-74 rokov,
- vysoký vek 75-89 rokov,
- dlhovekosť 90 rokov a viac.

V. Pacovský (1990) a H. Haškovcová (2010) delia starobu na mladšiu starobu, vymedzenú rokmi 65-75 a pokročilú starobu, ktorá predstavuje kalendárny vek 75 rokov a viac. E. Rheinwaldová (1999) navrhuje kategórie: mladá staroba (60-69), zrelá staroba (70-79), pokročilá staroba (80-89) a veľmi pokročilá staroba (90-99).

R. Čoraničová (2007) člení seniorský vek na:

- starší vek od 60 do 74 rokov, človek je v období počiatkovej staroby,

- staroba od 75 do 89 rokov, človek je v období vlastnej staroby,
- dlhovekosť od 90 rokov vyššie.

Najbežnejším meradlom starnutia je práve chronologický vek ale nie je vhodný ako informatívny údaj. Je známe, že čím sú ľudia starší, tým sa viac líšia jeden od druhého.

B. Biologicko-funkčné hľadisko veku zodpovedá skutočnému funkčnému potenciálu človeka. Funkčný vek má aj svoje charakteristiky:

- biologické,
- psychologické,
- sociálne.

„Pre jednotlivca je ideálnym stavom ak existuje rovnováha medzi kalendárnym a funkčným vekom, dokonca existujú názory, že pri priaznivých podmienkach funkčný vek jedinca zaostáva za jeho kalendárnym vekom, a tak človek v pokročilom veku pôsobí mladistvo“ (Balogová 2005, s.11) .

C. Demografické hľadisko veku je podiel osôb určitého kalendárneho veku v pomere k danému počtu obyvateľstva. Toto delenie veku je dôležité zo spoločenského hľadiska, aby sa spoločnosť na percento rastu starších ľudí adekvátne pripravila.

D. Hľadisko veku z pohľadu štátnej politiky - dôchodkový vek. Vychádza z chronologického veku a z počtu prežitých rokov. Toto hľadisko veku býva označované aj ako dôchodkový vek, ktorý možno charakterizovať ako *„určenú vekovú hranicu, od ktorej občanovi daného štátu vzniká právo zanechať pracovnú činnosť a požiadať o starobný dôchodok“* (Balogová, 2005, s. 9). Dôchodkový vek teda určuje spoločnosť.

„Neexistuje presný kalendárny dátum začiatku staroby“, napísal sovietsky vedec, akademik I.V. Davydovskij, „ranné a večerné šero v kalendári prírody tiež nemôžeme označiť ako začínajúci sa deň alebo nadchádzajúcu noc, je to iba náznak, predzvesť. . . staroba, tak ako rodiaca sa noc, môže byť skorá a neskorá, samozrejme s tým rozdielom, že kalendárne staroby sú ešte menej presné v astronomickom rozmere“ (in Froľkis 1990, s. 28).

Na štvrtom gerontologickom zjazde v Merane roku 1957 prijali Greppioho rozdelenie staroby na 3 obdobia:

- I. **Vek kritický – presenilný** (45-60 rokov), obdobie ženského (a dosiaľ diskutovaného mužského) klimaktéria. Je to obdobie prelomu medzi životom naplneným bojom, úsilím po úspechu a sláve a životom rozumných úvah a prehodnocovania.
- II. **Obdobie starnutia** (60-70 rokov) – s poklesom fyzickej a psychickej výkonnosti, ale na vrchole životných skúsenosti, rozvážnosti a zdravého úsudku.

III. **Obdobie starecké, alebo vysokého veku** (70 rokov a vyššie)
(Bartko 1990, s. 429).

Toto rozdelenie je však len schematické a nevystihuje presne biologický, resp. fyziologický vek.

„Gerontológia je veda zaoberajúca sa všestranným štúdiom javov starnutia, nastavajúcich v bunkách, tkanivách, orgánoch či organizmoch“ (Rheinwaldová 1999, s. 84).

Starnutie a staroba je na konci prirodzeného vývinového procesu individua, ako uvádza Pacovský (1990). V každej fáze ontogenetického vývinu možno identifikovať zmeny vzostupnej povahy (progresie) a zostupnej povahy (regresie) a z toho hľadiska sa staroba, starnutie označuje prevahou regredujúcich zmien. Túto fázu vývinu považuje za špecifický biologický proces, ktorý je charakterizovaný tým, že je dlhodobou nakódovaný, nezvratný, neopakuje sa, jeho povaha je rôzna a zanecháva trvalé stopy.

Podobne sa k tejto problematike vyjadruje aj A. Tomašovičová, a starnutie opisuje ako *„proces, ktorý vedie k úbytku síl, k spomaleniu až k vyhasnutiu životných pochodov. Jeho zakončením je prirodzená smrť“* (Tomašovičová 2002, s. 30). Zároveň poznamenáva, že len menšina ľudí zomiera prirodzenou smrťou na starobu a väčšinou je príčinou úmrtia úraz alebo choroba.

Starnutie je chápané ako nezvratný biologický proces, univerzálny pre celú prírodu, ktorý začína dňom narodenie. Trvanie života je podmienené geneticky, pričom sa hovorí o multifaktoriálnej dedičnosti. Starnutie je prirodzeným procesom, zachytávajúcim celé *„bio-psycho-sociálno-duchovné spektrum života jedinca. Tento proces nazývame starobou“* (Krajčík 2000, s. 20).

„Stárnutí lze považovat za přirozený a biologicky zákonitý proces, který se projevuje sníženou adaptační schopností organismu a úbytkem funkčních rezerv“ (Štilec 2004, s.7; in Žumarová, Balogová 2009).

Dôvody a príčiny starnutia sú predmetom záujmu gerontológov už mnoho rokov. Existuje množstvo výskumov a štúdií, ktoré sa zaoberali príčinami starnutia a staroby. Podľa Š. Litomerického (1992) výskumy objavili fakt, že systémy organizmu starnú rôznou rýchlosťou a že dynamika nezahŕňa len stratu, ale aj stabilitu a zisk, a že zmeny v procese starnutia nespočívajú iba v biologickom procese, ale rovnako sú výsledkom pôsobenia prostredia, ako aj vplyvom psychologických a sociálnych. Takže zmena môže byť pozitívna, negatívna alebo neutrálna. Starnutie je zložitý multifaktoriálny dej. Je výsledkom vzájomného pôsobenia genetických podmienok a faktorov vonkajšieho prostredia, pričom má vysoko individuálny charakter. Každý jedinec starne podľa

„vlastného programu“. Normálne starnutie je prirodzený proces. Na začiatku sa prejavuje zvyčajne nenápadne, v pokročilom veku sa zrýchľuje. Táto fyziologická etapa ľudského života má prirodzené znaky. Je dobré, aby o nich človek vedel, aby nebol prekvapený, keď sa dostavia. *„Z hľadiska individua nejde pri starnutí o chorobu, ale o prirodzený nepretržitý biologický proces, v ktorom dochádza k zmenám organizmu v závislosti od pôsobenia mnohých vonkajších a vnútorných faktorov“* (Hegyí 1994, s. 35).

Ako uvádza Š. Litomerický (1992) v súčasnosti existuje mnoho teórií starnutia:

- teória genetická,
- teória programového starnutia, vychádzajúca z predpokladu, že vývinové obdobie jedinca je súčasťou programu bunky, do ktorého zaraďujeme včasné vývinové fázy, obdobie dospelosti, úbytok niektorých fyziologických funkcií a nástup starnutia, až sa program vyčerpá a nastáva smrť,
- teória autoimúnna, ktorá sa spája s poklesom funkcie imunitného systému, čo vedie k zvýšenému výskytu autoimúnnych porúch vo vyššom veku; prejavuje sa zvýšeným výskytom chorôb, vrátane nádorov u starých ľudí. Podľa tejto teórie je involúcia týmusu spojená s poklesom populácií T - buniek a zvýšenie autoprotilátok je zodpovedné za starnutie a za zvýšený výskyt chorôb vo vyššom veku,
- teória prekríženia vychádza z predpokladu, že starnutie je spojené so zvýšeným výskytom priečných väzieb hlavne kolagénových vlákien. Prekrížením dvoch alebo viacerých makromolekúl nastáva zmena charakteru a funkcie molekúl, a tým aj starnutie. Kolagénové tkanivá postupne strácajú pružnosť – prejavuje sa najmä na koži, v podkožnom tkanive, tepnách, kĺboch a podobne,
- teória hormónová sa zakladá na predpoklade, že rôzne nervové a hormónové funkcie kontrolujú proces starnutia, prípadne smrť. Starnutie vzniká postupným poklesom funkcie hormónov v závislosti od veku a znížením reakcie buniek na hormóny,

teória voľných radikálov vychádza z predpokladu, že voľné radikály sú vysoko reaktívne látky, ktorých množstvo v niektorých patologických prípadoch v organizme stúpa.

V živom organizme sa najčastejšie vyskytujú vo forme voľného radikálu kyslíka. Voľné radikály vstupujú do reakcií s biologicky významnými molekulami. Menia ich chemické zloženie a funkciu, čo zapríčiňuje starnutie buniek. Takéto zmeny prebiehajú v génoch, v bunkových membránach, ale aj v cytoplazme bunky.

3.2 Sociálna adaptácia senioira

Sociálna adaptácia nemôže byť plnohodnotná bez aktívneho vzťahu seniora k sociálnemu prostrediu. Adaptácia seniora súvisí s tým, ako zachováva, plní a rozvíja svoju zmenenú funkciu, ako sa zúčastňuje na živote rodiny, aké má kontakty s inými ľuďmi, ako udržiava svoje fyzické a duchovné schopnosti na základe uspokojovania vlastných potrieb. Ako uvádza Koval (2005), adaptácia človeka je univerzálna a v starobe má celý rad zvláštností. V mladosti je tento proces ovplyvňovaný pracovnou činnosťou a za aktívnej účasti vedomia, no v starobe tieto faktory zanikajú. Adaptácia seniora často pripomína pud sebazáchovy. Morfologicko-fyziologické zvláštnosti seniora, ktoré sú podmienené procesom starnutia, sa nemôžu meniť tak rýchlo ako okolité prostredie. V tomto dôsledku vzniká nezhoda týchto procesov, prejavom ktorej býva zmena spôsobu správania, zmena medziľudských vzťahov a sociálneho prostredia vôbec. Subjektom sociálnej adaptácie môže byť tak spoločnosť ako celok, sociálna skupina, ako aj osobnosť. V zhode s týmto obsahom je stupeň sociálnej dezadaptácie rôzny. Môže to byť porucha jednotlivca v skupine, ale tiež skupinová porucha prispôsobenia, čiže nedostatočné spoločenské vzťahy. Sociálna dezadaptácia je veľmi nebezpečná, pretože jej príčina spočíva v rozporoch medziľudských, skupinových, politických, náboženských, ekonomických a podobne. Dôležitou podmienkou adaptácie je optimalizácia vzťahov, ktoré možno dosiahnuť na základe hlbokého vzájomného emocionálneho pochopenia. Za začiatok sociálnej, ale aj psychologickéj staroby je potrebné považovať rok odchodu ženy a muža do starobného dôchodku, teda okolo 60. roku života. Tento vek je podmienený vznikajúcim sociálnym statusom muža a ženy pri odchode do dôchodku. Status dôchodcu má predovšetkým výrazný psychologický a emocionálny dopad pre jednotlivca a jeho okolie, ale tiež zmenu jeho spoločenského postavenia danú nielen obmedzením spoločenských aktivít, ale aj ekonomického obmedzenia. Možno povedať, že v tomto veku sa začína sociálna staroba jedinca. Sociálna pozícia seniora je určená jeho postavením, ktoré zaujíma vo vzťahu k ostatným sociálnym pozíciám. Sociálna pozícia sa skladá zo sociálneho statusu a sociálnej roly. Získaná sociálna pozícia sa nadobúda vlastným úsilím jedinca. Pripísaná je vrodená, pridelená je príslušnosťou k určitej spoločenskej vrstve. S odchodom do dôchodku každá sociálna pozícia nadobúda na dynamike vzťahov a v súčasnosti sa s narastajúcim vekom len veľmi ťažko udržiava. V starobe často prevláda pridelená sociálna pozícia vyjadrená sociálnym statusom seniora odkázaného na dôchodok. Práve z tohto dôvodu senior stráca prestíž. Materiálne chudobná spoločnosť podmieňuje stratu

sociálnej pozície dôchodcu, na úroveň ktorej ho dostáva výška dôchodku a materiálne zabezpečenie seniora. Pre seniora, ktorý sa usiluje o zdravú a pozitívnu starobu je veľmi dôležité, ako vidí sám seba a ako ho vnímame my. Sociálny status predstavuje termín, ktorý označuje postavenie jedinca v určitej vzorke spoločnosti, ako „súbor práv a povinností“, na rozdiel od termínu „rola“, ktorá je zavedením týchto práv a povinností do činnosti, čo znamená, že je dynamickým aspektom statusu. Sociálna rola je správanie očakávané od osoby v istom spoločenskom postavení. Sociálna rola úzko súvisí jednak so spoločenskými normami správania, ktoré sú zakotvené v spoločenských zvykoch, obyčajach, zákonoch a tabu, jednak s formami sociálnej kontroly správania sa individua. V starobe počet úloh, a tým aj sociálnych pozícií ubúda. Senior často už neplní ani úlohu starého rodiča v rodine. V dôsledku narušených generačných vzťahov, zlej sociálnej adaptácie a iných faktorov sa stáva osamelým.

Ako ďalej Koval (2005) uvádza, sociálna adaptácia je interakčný proces, diferencovaného a v podstate celý život prebiehajúceho prispôsobovania meniacemu sa spoločenského a hmotnému prostrediu života subpopulácie seniorov, v ktorej starý človek žije, kde sa starý človek vyrovnáva s novými alebo zmenenými faktormi svojho sociálneho prostredia, do ktorého je včlenený. Konečnou fázou adaptačného procesu je úplné vyrovnanie, včlenenie nových podmienok, parciálna adaptabilita alebo inadaptabilita. Sociálna adaptabilita je závislá na štruktúre subjektu, na veľkosti zmien, na priaznivých podmienkach adaptácie a ochote pomoci. Na základe týchto podmienok, človeku odchádzajúcemu do dôchodku by mali byť vytvorené vhodné podmienky na adaptáciu na nový životný štýl, nové sociálne postavenie, status a rolu, ktorú bude v danom spoločenstve zohrávať. Akceptácia nového stavu môže seniora pozitívne aktivizovať v prospech jeho nového života. Ľudia na dôchodku sa často dostávajú do úlohy odložených, aj napriek tomu, že sú materiálne saturovaní, zostávajú osamotení a odcudzení. V našej spoločnosti je vytvorený model staroby, ktorý práve starým ľuďom vyhovuje. Seniori sa musia aktívne a s príznačnou múdrosťou usilovať o obojstranne dobré vzťahy s deťmi a vnukmi. Chcú byť užitočnými a zanechať spomienku ako lúč večnosti, ktorý bude sprevádzať mladšiu generáciu celým pozemským životom.

Situácia, v ktorej sa človek ocitol na prahu 21. storočia pripomína novú historickú križovatku, na ktorej musí globalizované ľudstvo nájsť nový zmysel svojej existencie i nový smer svojho rozvoja. V podmienkach globalizácie ľudský zmysel nestratil svoj zmysel. Zmysel stráca len život, ktorý žijeme bez predstáv, ktoré nám vnútila moderná spoločnosť (Balogová a kol. 2009).

Proces starnutia je spojený s výraznými zmenami v sociálnej oblasti. K podstatným zmenám dochádza predovšetkým v rodine. Strnúci rodičia, ktorých deti už dospeli a opustili domácnosť, žijú väčšinou sami. Strácajú nielen rodičovskú, ale i prarodičovskú funkciu, predovšetkým však i významnú materiálnu, sociálnu a psychickú podporu svojich detí v starobe.

Starnutie populácie, hospodársky rast a trvalo udržateľný dôstojný život sú navzájom prepojené problémy dnešnej doby. Ľudia chcú byť šťastní. Často sme však presvedčení, že šťastie a dôstojný život je priamo závislé od hospodárskeho rastu. A tak starnutie populácie sa často chápe ako niečo nevhodné, ba dokonca až škodlivé. Predlžovanie ľudského veku je integrálnou súčasťou vývoja, civilizácie a túžob. Je hmatateľným dôkazom ľudských prianí. V európskych krajinách v 17. storočí bol priemerný vek dožitia 27 rokov, v 18. storočí 37 rokov a v 19. storočí sa ľudia dožívali 48 rokov. Mnoho rodičov dnes žije dosť dlho, aby mohli obohatiť svoje šťastie poznaním ďalších generácií. Ak sa ľudia naučia a dostanú možnosť stravovať sa kvalitnejšie, viac sa o seba budú starať, budú žiť aktívnym životom, vek 80 rokov bude čoskoro úplne bežným.

3.3 Adaptácia na odchod do dôchodku

Odchod do dôchodku je nielen kritickým zlomom, ale aj krízovým obdobím. Začína sa strácať sebadôvera a sebaistota. Je to psychicky náročné obdobie, v ktorom človek stráca dosahovanie sociálneho postavenia. Mnohí sa horšie adaptujú na penzijnú dobu. Hovorí sa preto o dôchodkovej kríze, penzijnom debakli alebo penzijnej chorobe. Starnúci človek sa ešte snaží dohnať to, čo predtým zameškal, ale už sa nesnaží napodobňovať svoje ideály. Počiatočný zmätok sa strieda s uspokojením prítomnosti, ale vzápätí sa vracia nedôvera. Aby sa zabránilo úpadku sociálneho a ekonomického postavenia, je nutné sústrediť sa na ciele zvládnutie takých rizík. Človek očakáva pomerne dlhodobé obdobie medzi ukončením ekonomickej aktivity a začínajúcej závislosti na starobe. Je žiaduce naplniť ju hodnotnou činnosťou, novým programom a perspektívou života.

Starší človek, ako uvádza Balogová (2005) stráca určité sociálne úlohy, stráca skôr nadobudnuté kontakty, menia sa jeho perspektívy a hodnotový systém. Jedinec žijúci doterajším pracovným a rodinným režimom sa musí preorientovať na inú činnosť, na oblasť kultúry, športu a vlastné záujmy. Tieto zmeny v živote seniora by však mali byť postupné a nenásilné. V tomto období je senior konfrontovaný s neustále chudobnejším sociálnym prostredím, kedy sa musí vyrovnávať s odchodom detí z domu, stratou životného partnera, ale aj priateľov

a známych, čím sa prehĺbuje sociálna izolácia. Mení sa finančná situácia, zhoršuje sa zdravotný stav a často krát sa starší človek nedokáže postarať o seba, a tým sa narúša kvalita života. U seniorov vzniká obava zo samoty.

Poláchová (2007) rozlišuje z hľadiska prispôsobovania sa seniorskému veku päť kategórií ako sa vyrovnáť s vlastným starnutím:

- Konštruktivizmus je optimálnou stratégiou. Ľudia majú optimistický postoj k životu, sú tolerantní a nadväzujú vzťahy s ostatnými. Sú zmierení s faktom starnutia a uvedomujú si možnosti svojich výkonov a ich dimenzií.
- Obranný postoj je stratégia typická pre ľudí, ktorí majú strach z akejkoľvek závislosti a z hroziacej straty aktívneho života a z tohto dôvodu odmietajú akúkoľvek pomoc.
- Sklon k závislosti v starobe majú ľudia, ktorí boli celý život pasívni a spoliehali sa hlavne na druhých. Aj teraz očakávajú, že ich potreby uspokojí niekto iný. Svoje problémy často zveličujú, čo im umožňuje ľahšiu manipuláciu s okolím.

Ďalej sú to ľudia, ktorí starobu vnímajú ako nepriazeň osudu. Majú sklon zvaľovať vinu na iných, často bývajú agresívni, podráždení a nespokojní. Títo ľudia sa považujú za akúsi obeť svojho osudu, sú lútoštviví a pesimistickí. Cítia sa osamelí, ale na druhej strane ani žiadny sociálny kontakt s inými ľuďmi nevyhľadávajú. Spôsob zvládnutia všetkých zmien spojených so starobu je vždy individuálny. Stretávame sa s rôznou kombináciou týchto reakcií.

Adaptácia na starobu je ovplyvňovaná celým komplexom činiteľov. Okrem už spomínanej osobnosti človeka a jeho fyzického stavu tu zo sociálneho aspektu patria činitele ako spoločenská atmosféra, preferovaný životný štýl, vstup do dôchodku, zmena spoločenského statusu, strata životného partnera či partnerky, rodina, respektíve to, či sa v nej uprednostňovalo kresťanské zmýšľanie alebo nie. Všetky tieto faktory sa podieľajú na tom, prečo sa niekto lepšie adaptuje na starobu a iný menej. Na vytvorenie mravného vzťahu k starším ľuďom je dôležitá celková spoločenská atmosféra. Dôležitým sociálnym faktorom, ktorý ovplyvňuje život staršieho človeka, je vstup do dôchodku. Vtedy dochádza k obmedzeniu rozsahu činností, k strate dovtedajšieho programu a k zúženiu styku s ostatnými ľuďmi. Senior začína sústreďovať pozornosť na svoje problémy, pripisuje im veľký význam. Takéto správanie môže viesť k sociálnej izolácii (Balogová 2005).

3.4 Nevhodné finanční výdaje (doc. RNDr. Jaroslava Pavelková)

Neuváženým finančním výdajům a následků za ně jsou v současné době vystaveni lidé starší věkové kategorie. Právě důchodci bývají nejsnadnějším terčem nebankovních společností, které mohou využít jejich neznalosti a nezkušenosti s půjčkami. Díky složitým smlouvám jsou následně účtovány částky za vedení účtů, předčasné splacení půjček a mnohé další poplatky (nepřehledné systémy úroků a smluvních pokut), až uvalení exekuce na majetek.²⁰

Naopak příčiny exekucí vedených proti starším lidem jsou jiné. Tito lidé se stávají např. obětí předváděcích akcí, zájezdových nabídek, teleshoppingových reklam nebo neseriózních podomních prodejců či dealerů. Mnohdy také nemalou měrou dotují své potomky či vnoučata. Právě na tuto věkovou skupinu se nyní zaměřuje Exekutorská komora ČR. Domovům pro seniory nabízí praktická školení, v bezplatných poradnách přednostně objednává klienty starší 60 let.²¹

Závažným problémem pro seniory (jak je již zmíněno výše) jsou úvěry, půjčky a nákupy na předváděcích akcích (Pavelková 2012). Spotřebitelské organizace proto seniory neustále varují, aby se nenechávali přemluvit k neuváženému nákupu drahého zboží, nebrali si nechtěné úvěry a zbytečně se nezadlužovali. Podle serveru Finanční noviny.cz již dříve sdružení Spotřebitel.net uvedlo, že největší nebezpečí pro starší lidi představují prodejní akce, kde prodejci návštěvníky přesvědčí k nákupu. Prodejci nacvičenými triky vyvíjejí psychologicky nátlak a manipulují s potenciálními kupci, vyvolávají zmatky, podávají jim alkohol a nechávají podepisovat předkupní smlouvy, které jsou ve skutečnosti kupní s vysokými cenami, a to vše profesionálně a rychle. Rovnou jim často poskytují i půjčky. O problém se konečně začala důsledněji zajímat i média (investigativní dokumentární film natočený Silvií Dymákovou v roce 2013 nazvaný „Šmejdi“ o nekalých praktikách na předváděcích akcích). Dokument pro širokou veřejnost dokonce odvysílala i veřejnoprávní televize.²² Organizátoři využívají následující formy psychologického nátlaku. Jedná se především o metodu reciprocity (vzbudit pocit závazku); metoda rámování, která spočívá v navození dojmu všeobecného prospěchu zúčastněných; technika podvazovací (každý chytrý to pochopí); metoda rozděl a panuj (kupující kontra pijavice, cukr a med); metoda strašení nevyléčitelnou nemocí; nabídka možnosti odstoupení od smlouvy v případě neuspokojení produktem, která v podstatě není realizovatelná, smlouva je platná. I když spotřebitele v ČR chrání Novela spotřebitelského zákona o úvěru (dne 25. února 2013 pod číslem 43/2013 Sb. vyhlášena

²⁰⁾ <http://www.koncimsdluhy.cz/oddluzeni-senioru>

²¹⁾ <http://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/908-seniori-v-exekuci-13-11-2012?w=>

²²⁾ <http://www.ovladac.mzf.cz/videos/prehrat-zdarma-dokument-smejdi-2013-online-ke-shlednuti/>

ve Sbírce zákonů České republiky novela zákona č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru, která se snaží postihovat některé nečestné praktiky na trhu spotřebitelských úvěrů v České republice), dovoluje udělit pokutu, která může být až 100 tisíc korun, neodradila firmy v pokračování organizace předváděcích akcí po celé republice a dále lákat důvěřivé seniory na tyto prodejní aktivity, kde se jim bez jakýchkoliv etických zásad, norem a přístupů firemních kodexů snaží pod psychickým nátlakem vnutit nekvalitní věci, které nepotřebují. Jedná se o vnučování údajně výhodných zájezdů, rozdávání obálek se slevovými kupony, super polštářů, příkrývek, masážních přístrojů, nádobí, či zázračně léčebné bio lampy nevalné kvality.

Používají i další nekalé praktiky. Senioři pak nedokáží vzniklé závazky plnit a dostávají se do složitých finančních situací. Další z nebezpečí, kterému jsou senioři vystaveni, jsou předražené telefonní linky (začínající číslicí 9), které lákají na poskytování půjček či spotřebitelských úvěrů. Minutová sazba je ukryta pod čtvrtou a pátou číslicí. Neboli pokud někdo telefonuje třeba na číslo 900 994 068, pak musí počítat s tím, že za minutu hovoru zaplatí 99 korun. Že případné sjednání půjčky není záležitostí dvou minut, je zřejmé. Tím spíše, že zisky firem poskytujících tímto způsobem úvěry, jsou často založeny víc na drahé telefonní lince než na případných úrocích z půjčky.²³

Do finančních nesnází (Pavelková 2012, 2013), se může senior dostat i následkem gamblerství, které dnes ve společnosti představuje závažný sociálně-patologický jev. Jinou cestou do problémů je i neuvážené ručení, často v rodině, např. dětem.

Na druhé straně je ale nutné konstatovat, že i přes upozorňování rodinnými příslušníky, přáteli, komunitou, či médii, mnozí senioři (a to nejen starší spoluobčané) opakovaně navštěvují tyto prodejní akce a prohlubují tak svojí finanční nestabilitu.

Pomoc nabízí Organizace Člověk v tísni, která se dlouhodobě zabývá otázkami tíživých životních situací, které vznikají v důsledku nedostatečných znalostí finančních produktů. Její zkoumání vedlo k závěru, že řada firem a jednotlivců nabízejících údajně „výhodné“ půjčky, ve skutečnosti dopředu spekuluje na to, že se jejich oběti nebudou moci efektivně bránit. Výsledkem její práce je „Index predátorského uvěřování“.²⁴

Rada seniorů od července 2006 zřídila bezplatnou právní poradnu v Domě odborových svazů v Praze 3, na náměstí W. Churchilla 2. Domovům pro seniory nabízí praktická školení, v bezplatných poradnách přednostně

²³⁾ http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat_198620.html .

²⁴⁾ <http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=113&idArt=1633>

objednává klienty starší 60 let, centralizuje kontakty na další poradenská centra. Navíc disponuje právníkem, jehož specializací je spotřebitelské právo (zájemci, který si neví rady s právy a povinnostmi plynoucími např. ze smlouvy o koupi zboží, poskytují základní rady).²⁵

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách přinesl dlouho očekávané cílené aktivizace těchto skupin. Sociálně aktivizující služby pro seniory jsou upraveny v § 66 tohoto zákona; § 31 prováděcí vyhlášky k tomuto zákonu definuje sociálně aktivizující služby jako ambulantní, terénní i pobytové, poskytované osobám v důchodovém věku nebo osobám se zdravotním postižením ohroženým sociálním vyloučením (Oblast péče o zdravotně a společensky nedeficitní populaci formou sociální prevence a depistáže (stárnoucí a stará populace; Sociálně terapeutické činnosti – aktivity, jejichž poskytování vede k rozvoji nebo udržení osobních a sociálních schopností a dovedností podporujících sociální začleňování jedince → vhodné k implementaci získávání informací finanční gramotnosti a jejich využití v praktickém životě; Pomoc při uplatňování práv, oprávněných zájmů a při obstarávání osobních záležitostí – pomoc při komunikaci vedoucí k uplatňování práv, pomoc při vyřizování běžných záležitostí → možná využití získaných dovedností z finanční gramotnosti v běžných životních situacích; Nabízí se nenásilně implementovat znalosti a dovedností finanční gramotnosti do základních činností a úkonů do Sociálně aktivizujících služeb; Zprostředkování kontaktu se společenským prostředím – zájmové, vzdělávací a volnočasové aktivity).

4 Řešení a prevence sociálně-ekonomických problémů v současné době (doc. RNDr. Jaroslava Pavelková, PhD.)

Znevýhodnění jedinci a rodiny trpícími sociálně-ekonomickými problémy (finanční nestabilita) si často nedovedou, či nemohou sami pomoci. Zde je možné využít pomoci edukovaného sociálního pracovníka, či instituce (státní i nestátní), které je připraveny přispět k řešení vzniklé nepříznivé finanční situace jedince i jeho rodiny. Obecně lze charakterizovat prevenci v oblasti socioekonomické netability v dodržování a důsledném zajišťování (Pavelková 2013, 2014):

- Zákonných předpisů a opatření v rámci státu
- Aktivitách České obchodní inspekce
- Akceptování etiky a mravnosti, upravené právními normami a jejich interpretací podnikatelskými subjekty
- Žádoucí je i spolupráce s médii se všemi jejich možnostmi

²⁵⁾ <http://www.zijemenaplno.cz/Clanky/a1173-Tisice-senioru-jsou-zatizeny-exekuci-na-duchod.aspx>

- Největší úlohu ovšem nese dobře připravený učitel (vzdělávací instituce), odborník v oboru sociální práce, který je navíc znalý problematiky finanční gramotnosti
- Edukovaný sociální pracovník, který disponuje osobními předpoklady, vlastnostmi a schopnostmi, dokáže přispět k zlepšení situace, v tomto případě v oblasti problémů finanční nestability jedince
- Sociální poradenství, nejen základní, ale i odborné (řešení potřeb v konfliktu se společností)
- Důsledné uplatňování etiky (Dávideková 2010)
- Prevence
- Celoživotní vzdělávání, Univerzita třetího věku
- Duchovní a pastorační činnost

Nabízené sociální poradenství je ve svém obsahu, jak uvádějí M. Schavel a M. Oláh (2010, 68-69), zaměřené na zjištění rozsahu charakteru a příčin hmotné nouze. Znamená to, že v začáteční fázi sociálního poradenství se sociální poradce orientuje na identifikaci primárních příčin zadlužení (využívá převážně metody sociálního poradenství – charakteristické pro základní úroveň sociálního poradenství). Sociální poradce musí prostřednictvím svých znalostí a zkušeností (využívá i zručnosti v komunikaci) získat klienta pro spolupráci a mobilizovat jej ke spolupráci na řešení své nepříznivé situace. V další práci s klientem dbá na poskytování relevantních informací (samozřejmě využívá i poskytování odborných rad od specialistů, práce v týmu, např. psycholog, lékař, kněz, právník, finanční poradce, atd.), prezentuje návrhy na řešení, usměrňování, podporování a hledání možných zdrojů, nápomocných k účelné nápravě sociálně-ekonomických problémů klienta. Jak uvádí výše zmínění autoři, jedná se především o obsahové rámce poradenství se zaměřením na:

- Zbavení rodiny dluhů
- Naučit se hospodařit
- Zamezit vytváření nových dluhů
- Vytvářet optimální podmínky pro sociální vazby členů rodiny
- Angažování všech členů rodiny na připravovaných změnách a postupech při řešení vzniklé nepříznivé finanční skutečnosti

Ve státním sociálním systému existují mechanismy, které je možné využít (sítě sociálních subjektů v rámci samosprávy právní předpisy, které umožňují využívat např. poskytnutí sociální půjčky, jednorázová dávka sociální pomoci, aj.). Na úrovni státní správy v oblasti sociálních věcí jsou to dávky pomoci v hmotné nouzi, státní sociální podpora formou příspěvků

(např. na dítě v předškolním a školním věku v podobě dotací stravu, školní potřeby, motivační příspěvky, apod.). Využít lze i občanská združení, která se na problematiku specializují a poskytují klientům dlouhodobě pomoc v návaznosti na jiné subjekty.

4.1 Vzdělávání seniorů v oblasti sociálně-konomických kompetencí

Jak bylo výše zmíněno, mezi sociálně znevýhodněné skupiny v patří v současné době senioři (penežní hmotné zabezpečení ve stáří, vlastním přičiněním či okolnostmi často přítomná finanční nestabilita). Z tohoto důvodu je nutné v rámci důsledné prevence chránit právě starší generaci. Smyslem cílených aktivit je zvýšit šance starší populace získat a udržet si socioekonomické kompetence, v tomto případě tedy finanční gramotnost (samozřejmě nutné jsou i dalších sociálních dovednosti). Na mysli máme:

- Pojem socioekonomické kompetence v sobě zahrnuje finanční gramotnost (tj. peněžní, informační a rozpočtovou gramotnost) a další měkké dovednosti (tj. komunikační a prezentační dovednosti, které vedou ke zvýšení uplatnění na trhu práce).
- Pokud se člověk dostane do tzv. dluhové pasti, tedy situace, kdy splácení jednoho či více úvěrů řeší za pomoci úvěru dalšího, nebo je na něj uvalena exekuce, stává se pro něj výhodnější snížit své legální příjmy, ze kterých je exekuce či úvěrová splátka vypočtena na minimum a přesunout svoji činnost do černé ekonomiky.

Sociální pracovníci působící v obcích, anebo v zařízeních sociálních služeb zaznamenávají potřeby a požadavky v rámci sociálního a specializovaného poradenství také v oblasti ekonomických problémů. Aktuální finanční krizi ukázala potřebnost finančního vzdělávání, zaměřeného na praktické schopnosti, spojeného se správou osobního nebo rodinného rozpočtu, které jsou předpokladem pro finanční zabezpečení jedince a rodiny. Finanční vzdělávání směřuje k aktivní a zodpovědné práci s osobními i rodinnými financemi a přispívá k prevenci zadlužování občanů a domácností. Finanční gramotnost, jak bylo již řečeno, je tedy soubor znalostí, zručností a hodnotových postojů občana, nevyhnutných k tomu, aby finančně zabezpečil sebe a svojí rodinu v současné společnosti a aktivně vystupoval na trhu finančních produktů a služeb (Pavelková 2014). Finančně gramotný občan se orientuje v problematice peněz a cen a je schopný zodpovědně spravovat osobní/rodinný rozpočet, spolu se spravováním finančních aktiv a finančních závazků s ohledem na měnící se životní situaci. Z těchto důvodů byl připraven projekt Vzdělávání finanční gramotnosti pro sociální pracovníky a pomáhající profese (Společnost pro rozvoj sociální práce na Slovensku, pod vedením autorky příspěvku a prof. PaedDr. M. Schavela, PhD.), který je seznámí se základy finančního

poradenství. Absolvent vzdělávacího programu získá odborné vědomosti z pohledu sociálního poradenství ve vzdělávací oblasti finanční gramotnosti (vzdělávání, prevence, poradenství). Naučí se zručnosti ve vedení poradenského rozhovoru se sociálními klienty v otázkách finanční gramotnosti, osvojí si používat metody sociálního poradenství, využívat poradenské postupy a optimalizuje poradenský proces v řešené vzdělávací oblasti. Je schopný analyzovat a identifikovat problém sociálního klienta se zřetelem na jejich finanční gramotnost, akceptovat etické principy poradenské praxe, metodicky usměrňovat postupy při práci se sociálním klientem s využitím sebereflexí. Naučí se ovládat nestandardní situace v oblasti komunikace a kooperace mezi poradcem a sociálním klientem s orientací na motivaci klienta k pozitivní změně a jeho mobilizaci při hledání nových alternativ vyřešení problému vlastními schopnostmi, k prevenci finanční zadluženosti, včetně odkazů na další poradní státní i nestátní instituce k vyřešení finanční situace klienta (zdělávání finanční gramotnosti se zaměřením na cílovou skupinu starší populace; ovládá jak neformálním přístupem implementovat, či řešit základní znalosti a dovednosti finanční gramotnosti do povědomí starších lidí, tedy poskytnutí základního poučení o povaze osobních a rodinných financí, seznámení s jednoduchými metodami vytváření a řízení osobních a rodinných rozpočtů, s řešením nejčastějších situací, předcházení stavů insolvence, metodami jejich řešení apod.). Projekt úspěšně obdržel akreditaci od Ministerstva zdravotnictví slovenské republiky (Dňa 15. 7. 2014 bola OZ Spoločnosť pre rozvoj SP udelená akreditácia pre vzdelávací program Edukácia vo finančnej gramotnosti pre odborných zamestnancov; akreditácia je udelená na 2 roky.).

4.2 Struktura projektu Edukácia vo finančnej gramotnosti

Vzdělávací aktivita se skládá z dvou na sebe navazujících částí. První je věnována frekventantům edukační aktivity. Druhá představuje metodiku, jak pracovat s cílovou skupinou, která má problémy s finanční gramotností a neumí hospodařit se svými finančními prostředky a se svým majetkem (nejen důvod exekucí, ale i nízký finanční měsíční příjem na hranici, či pod hranicí chudoby).

Úvod do problematiky finanční gramotnosti

Vymezení a charakteristika finanční gramotnosti současný stav problematiky finanční gramotnosti ve společnosti s dopadem na jedince a jeho rodinu, globální pohled na finanční gramotnost, potřeba informovanosti a vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti.

Možné příčiny vzniku dluhu

Vlastní zavinění, pořizování nadbytečných věcí, neplacení nájmu, nesplácení povinných poplatků aj.). Podíl příslušníků rodiny na vzniku dluhu; převzetí povinnosti ručení (v rámci rodiny, mezi přáteli, známými, neznámými), kombinovaná zadlužení, návykové závislosti; mentální retardace, neschopnost participace na vlastním životě.

Psychologické a sociální aspekty finanční gramotnosti

Finanční gramotnost z pohledu ekonomické psychologie (psychická zátěž a stres, motivace, psychologický vliv informace a reklamy, psychologie nezaměstnanosti, sociálně patologické jevy ve vztahu k finanční gramotnosti). Předlužení jedince a rodiny, sociální vyloučení z důvodu předlužení, sociálně znevýhodněné (nízkopříjmové) skupiny obyvatelstva, předlužení jako sociálně-ekonomický problém společnosti, její řešení, sociální práce s postiženou skupinou.

Ekonomické aspekty současné finanční gramotnosti

Otázka vzdělanosti ve finanční gramotnosti z pohledu Slovenské a České republiky, zemí střední Evropy, vyspělých státech OECD, včetně rozvíjejících se krajin Asie. Porovnání pomoci v hmotné nouzi ve státech Evropské unie, včetně požadovaných kritérií na její poskytnutí. Nebezpečí vzniku sociálně-ekonomických problémů rodiny s následným sociálním propadem (faktory ovlivňující vznik tohoto statutu), demokratický vývoj společnosti.

Informační gramotnost v rámci finanční gramotnosti

Zdroje informací a média z pohledu finanční gramotnosti, média veřejné služby, komerční média, poradny, sociální sítě na internetu, propagace, reklama (pravdivost, klamavost, regulace aj.), *public relation*, podpora prodeje, vztah reklamy a spotřebitele.

Ochrana spotřebitele

Ochrana spotřebitele, metody poskytovatelů úvěrů a poskytování státními a nestátními institucemi, lichváři, triky ve smlouvách a obchodních podmínkách, osobní zodpovědnost, stát a zákon, sdružení obrany spotřebitelů, poradny pro zadlužení lidí.

Peněžní gramotnost

Peníze (funkce, druhy), domácí a zahraniční měna (mezibankovní úrokové sazby a kurz koruny, kurzovní lístek), způsoby placení (hotovostní platební styk, bezhotovostní platební styk), bankovní a nebankovní sektor, úrok a úroková sazba, typy bankovních účtů, platební karty, spoření, pojištění, investice, úvěry, alternativní způsoby financování, asociace a sdružení v oblasti financí v SR a ČR.

Cenová gramotnost

Trh a tržní mechanismus (poptávka, nabídka, faktory ovlivňující nabídku a poptávku, tržní rovnováha dokonalá a nedokonalá konkurence, monopoly

z pohledu konkurence. Cena (atributy ceny, druhy, metody stanovení ceny, odlišné ceny stejných výrobků, cenové praktiky), inflace.

Rozpočtová gramotnost

Veřejní finance, státní rozpočet, daně a daňový systém, rozpočtová (fiskální) politika, osobní a rodinný rozpočet (příjmy domácnosti, výdaje domácnosti, majetek a závazky domácnosti, rodinný rozpočet, řešení schodku rodinného rozpočtu, finanční plánování ve vztahu k životnímu cyklu rodiny

Právní aspekty a právní gramotnost

Uzavírání smluv o poskytnutí peněžních prostředků (obsah, formy, všeobecné obchodní podmínky), trestně právní dopady (poškození věřitele, zvýhodnění věřitele, úvěrový podvod, úpadek), spory vznikající při neplacení a jeho řešení, vymáhání práv věřitele exekucí, insolvence.

Charakteristika cílové skupiny znevýhodněných občanů s důrazem na starší populaci

Charakteristika jednotlivých skupin znevýhodněných jedinců s jejich specifickými atributy způsobu života ve vztahu k problematice finanční gramotnosti (senioři, osamělí rodiče, mládež z ústavních zařízení, marginalizována komunita, apod.).

Praktické vzdělávací aktivity zaměřené na zmíněná odborná témata finanční gramotnosti se zřetelem na charakteristiku příjmové skupiny (projektové metody výuky, diskusní skupiny, situační hry v oblasti finanční gramotnosti) a tréninkový program – praktická cvičení. Využití všech typů médií. Řešení jednotlivých příkladů z učebních osnov na praktických příkladech.

Závěr

V současné době, trvající globální ekonomické krize (2014), se stále do denodenního života jedince, rodiny i komunity dostávají problémy finanční nestability. Lidem chybí znalost nakládání a hospodaření s penězi, odborně nazývaná **finanční gramotnost**, jež by měla patřit mezi základní znalosti a dovednosti současného člověka. Pohybovat se v dnešní společnosti a finančně se zabezpečovat i do budoucna, tedy dosáhnout finanční nezávislosti je složité a nebezpečné bez těchto socioekonomických kompetencí. Důležitost vzdělávání v oblasti finanční gramotnosti si uvědomuje řada subjektů, počínaje státními a veřejnými organizacemi, přes vysoké školy, až po organizace poskytující sociální služby. Jejich příspěvek je značný, přesto však nepostačuje enormní potřebě. Nadměrné zadlužení a neschopnost splácet dluhy trápí bohužel stále více lidí. Následná lavina exekucí se nevyhýbá ani seniorům, kterým je Česká

správa sociálního zabezpečení nucena dluhy strhávat z důchodů.²⁶ Prevence finanční zadluženosti a získávání kompetencí v oblasti finanční gramotnosti u starší populace spočívá v důsledném vzdělávání sociálních pracovníků, včetně pomáhajících profesí, a předávání nabytých informací přímo seniorům k praktické implementaci řešení finančních situací v běžném životě.

Literatura

- BALOGOVIÁ, B. *Seniori*. Prešov : Akcent Print, 2005. 157 s. ISBN 80-969274-1-8.
- BALOGOVIÁ, B. et al. *Múdrost' veku – vek múdrosti*. Prešov : FF PU, 2009. 101 s. ISBN 978-80-555-0084-3.
- BARTKO, D. *Moderná psychohygiéna*. Bratislava : Obzor, 1990. 483 s. ISBN 80-215-0102-2.
- BROMLEY, D. B. 1974. *Psychológia ľudského starnutia*. Bratislava : Smena, 1974. 349 s. ISBN 73-101-74-02.
- ČEVELA, R.; KALVACH, Z.; ČELEDOVÁ, L. *Sociální gerontologie*. Praha : Grada, 2012. 264 s. ISBN 978-80-247-3901-4.
- ČORNANIČOVÁ, R. *Edukácia seniorov*. Bratislava : FF UK, 2007. 153 s. ISBN 978-80-223-2287-4.
- DÁVIDEKOVÁ, M. Etické hodnoty a dôstojnosť v sociálnej práci. In *Aplikovaná etika v sociálnej práci*. Brno : Institut meziodborových studií, 2010, s.23 -30. ISBN 978-80-87182-13-0.
- DOMBROVSKÁ, M. *Informační gramotnost: funkční gramotnost v informační společnosti*. Diplomová práce. Praha : Ústav informačních studií UK, 2001. ISBN sine.
- FROLKIS, V.V. *Starnutie a predĺženie života*. Martin : Osveta, 1990. 313 s. ISBN 80-217-0140-4.
- HAŠKOVCOVÁ, H. *Lékařská etika*. 3. vyd. Praha : Galén, 2002. 271 s. ISBN 80-7262-132-7.
- HEGYI, L. *Care of Elderly in Countries in Transition*. Bratislava : Charis s. r. o., 1994. ISBN sine.
- HUNYADIOVÁ, S. Sociálne aspekty prostredia. In *Základy sociálnej práce pre pomáhajúce profesie*. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010, s. 148-152. ISBN 978-80-8939-21-6.
- JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi*. Praha : Portál, 2005, 163-193. ISBN 80-7367-002-X. In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. Vyd. 1. Praha : Portál, 2005. 352 s. ISBN 80-7367-002-X.

²⁶⁾ <http://www.duchodovareforma.cz/aktuality/seniori-v-exekuci/>

- KOLEKTIV AUTORŮ. *Slabikář finanční gramotnosti*. Praha : COFET, 2011. 416 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.
- KOVAL, Š. *Gerontológia a geriatría pre sociálnych pracovníkov*. Učebné texty pre bakalárske a magisterské štúdium sociálnej práce. Trnava : FZaSP, 2005. ISBN sine.
- KRAJČÍK, Š. *Geriatría*. Trnava : SAP, 2000. 82 s. ISBN 80-88908-68-X.
- LITOMERICKÝ, Š. *Geriatría*. Martin : Neografia, 1992. 274 s. ISBN 80-217-0499-3.
- MAREŠ, P. *Sociologie nerovnosti a chudoby*. Praha : Sociologické nakladatelství, 1999. 248 s. ISBN 80-85850-61-3.
- MÁTEL, A.; SCHAVEL, M. et al. *Aplikovaná sociálna patológia v sociálnej práci*. Bratislava : ZaSPsv. Alžbety, 2011. 267 s. ISBN 978-80-8132-009-5.
- MURÁŇOVÁ, M. 2001. *Malá učebnica starnutia /aj pre mladých/*. Bratislava : Lúč, 2001. ISBN 80-7114-336-7.
- PACOVSKÝ, V. *Stárnutí a stáří*. Praha : Avicenum, 1990. 136s. ISBN 80-201-0076-8.
- PAVELKOVÁ, J. Sociálně-antropologické aspekty zaměstnanosti a bezdomovectví. In *Socioekonomické a humanitní studie*. ISSN 1804-6800, 2011, vol. 1, no. 2, p. 81-98.
- PAVELKOVÁ, J. Vzdělávání v otázkách finanční gramotnosti pro znevýhodněné občany. In *Sociálna a ekonomická integrácia a dezintegrácia v bezpečnosti jedinca a spoločnosti*. Trenčín : SpoSoIntE, 2011, s. 165-173. ISBN 978-80-89533-02-2.
- PAVELKOVÁ, J. Implementace finanční gramotnosti do vzdělávání v primárním a sekundárním školství. In *Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti*. Praha: BIVŠ, 2012, s. 72-80. ISBN 978-80-7265-224-2.
- PAVELKOVÁ, J. Vzdělávání seniorů v oblasti finanční gramotnosti. In *Zadlužení fenomén současnosti*. Praha : SVSES, 2012, s. 230-242. ISBN 978-80-86744-92-6.
- PAVELKOVÁ, J. Otázky kolem bezdomovců a žebráků v České republice. In *Znalosti pro tržní praxi 2012: Význam znalostí v aktuální fázi ekonomického cyklu*. Olomouc : Societas Scientiarum Olomucensis II, 2012, s. 345-352. ISBN 978-80-87533-04-8.
- PAVELKOVÁ, J. Potřeba vzdělávání dětí a mládeže v oblasti finanční gramotnosti. In *Aspekty kvality života venované 15. Výročiu založenia UCM v Trnave*. Trnava : Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, 2012, s. 116-121. ISBN 978-80-8015-435-8.
- PAVELKOVÁ, J. Sociální a vzdělanostní souvislosti finanční gramotnosti. *Socioekonomické a humanitní studie*, 2013, vol. 3, no. 1, p. 62-65. ISSN

1804-6800.

PAVELKOVÁ, J. Finanční gramotnost. Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu, 2014, vol. 1, no 1, p. 37-52. ISSN 1339-5637.

PAVELKOVÁ, J. Projekt vzdělávání ve finanční gramotnosti. In Ekonomika a řízení zdravotních a sociálních služeb. Praha : International ART CAMPUS Prague, 2014, s. 74-83. ISBN 978-80-86877-70-9.

POLÁCHOVÁ, E. Adaptace a příprava na stáří. Sestra, 2007, roč. 17, č. 5, s. 59 - 63. ISSN 1210-0404.

RAPPARDOVÁ, D. *Radostná staroba*. Bratislava : Creativpress, 1991. ISBN 80-7131-006-9.

RHEINWALDOVÁ, E. *Novodobá péče o seniory*. Praha : Grada, 1999. 82 s. ISBN 80-7169-828-8.

SCHAVEL, M.; OLÁH, M. Sociálne poradenstvo a komunikácia. Bratislava : VŠZaSP sv. Alžbety, 2010. 218 s. ISBN 80-8068-487-1.

SCHAVEL, M. et al. 2012. *Sociálna prevencia*. Liptovský Ján : Prohu, 2012. 267 s. ISBN 978-80-89535-06-4.

ŠAMLOTOVÁ, A. *Finanční gramotnost u znevýhodněných jedinců*. Bakalářská práce. Praha : BIVŠ, 2013. 75 s. ISBN sine.

TOŠNEROVÁ, T. *Mezilidské vztahy v seniorském věku*. Ostrava : Computer Press, 2009, 240 s. **ISBN** 978-80-251-2104-7.

VYBÍHAL, V. a kol. *Slabikář finanční gramotnosti*. 2. aktualizované vydání. Praha : COFET, 2011. 416 s. ISBN 978-80-9043-96-1-0.

ŽUMAROVÁ, M.; BALOGOVÁ, B. *Medzigeneračné mosty*. Svidník : Menta Media, 2009. 112 s. ISBN 978-80-89392-08-7.

Zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách

Novela spotřebitelského zákona o úvěru (dne 25. února 2013) pod číslem 43/2013 Sb. vyhlášena ve Sbírce zákonů České republiky novela zákona č. 145/2010 Sb., o spotřebitelském úvěru

Internetové odkazy

[http://ekonomika.idnes.cz/lide-si-pujcuji-pred-vanoci-mene-ale-vetsi-obnosy-f6v/ekonomika.aspx?c=A140107_212245_ekonomika_brm\[2014-05-14\]](http://ekonomika.idnes.cz/lide-si-pujcuji-pred-vanoci-mene-ale-vetsi-obnosy-f6v/ekonomika.aspx?c=A140107_212245_ekonomika_brm[2014-05-14]).

[http://www.financnitisen.cz\[2014-04-22\]](http://www.financnitisen.cz[2014-04-22]).

[http://www.proficredit.cz/\[2014-06-08\]](http://www.proficredit.cz/[2014-06-08]).

[http://budejovice.idnes.cz/osobni-bankroty-jihocochu-dcm-/budejovice-zpravy.aspx?c=A131222_165912_budejovice-zpravy_khr\[2014-03-15\]](http://budejovice.idnes.cz/osobni-bankroty-jihocochu-dcm-/budejovice-zpravy.aspx?c=A131222_165912_budejovice-zpravy_khr[2014-03-15]).

[http://www.inforum.cz/archiv/inforum2002/prednaska37.htm\[2014-04-16\]](http://www.inforum.cz/archiv/inforum2002/prednaska37.htm[2014-04-16]).

[http://www.unesco.org \[2014-03-15\]](http://www.unesco.org [2014-03-15]).

[http://seminarky.cz/Funkcni-negramotnost-22662 \[2014-03-16\]](http://seminarky.cz/Funkcni-negramotnost-22662 [2014-03-16]).

http://www.inflow.cz/informacni-gramotnost#_ftn6 [2014-06-19].
<http://www.andromedia.cz/andragogicky-slovník/funkcni-gramotnost>
[2014-04-18].
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzd_elavani_MF2010.pdf [2014-02-12].
<http://www.koncimsdluhy.cz/oddluzeni-senioru> [2014-03-14].
<http://www.ekcr.cz/1/aktuality-pro-media/908-seniori-v-exekuci-13-11-2012?w=> [2014-03-18].
http://www.tyden.cz/rubriky/byznys/cesko/exekuce-senioru-prudce-rostou-kolik-jim-stat-musi-nechat_198620 [2014-06-20].
<http://www.clovekvtisni.cz/index2.php?id=113&idArt=1633>[2014-03-14].
<http://www.zijemenapln.cz/Clanky/a1173-Tisice-senioru-jsou-zatizeny-exekuci-na-duchod.aspx>[2014-05-09].
http://www.mfcr.cz/cps/rde/xbcr/mfcr/Narodni_strategie_Financniho_vzd_elavani_MF2010.pdf [2014-06-11].
<http://www.duchodovareforma.cz/aktuality/seniori-v-exekuci/>[2014-06-14].
<http://www.podnikatel.cz/clanky/exekuci-na-duchod-pribyva-jak-vysoka-je-obvykla-srazka/>[2014-06-15].
<http://www.ovladac.mzf.cz/videos/prehrat-zdarma-dokument-smejdi-2013-online-ke-shlednuti/>[2014-04-14].
České vzdělání a Evropa. Praha: Sdružení pro vzdělávací politiku, 1999.
Dostupné na WWW: <<http://www.inforum.cz/archiv/inforum2002/prednaska37.htm>
[2014-07-10].
Lidské zdroje v České republice (1999). Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání a Národní vzdělávací fond. Dostupné na
WWW: <http://old.nvf.cz/publikace/pdf_publicace/observator/cz/lidske_zdroje.pdf
[2014-01-09].
Finanční noviny.cz
Spotřebitel.net

Kontakt :

Doc. RNDr. Jaroslava Pavelková, PhD.

vysokoškolský pedagog

FSS UCM Trnava

mail : jaryk@post.cz

PhDr. Monika Stojáková

externý doktorand

Vysoká škola zdravotníctva a sociálnej práce sv. Alžbety Bratislava

mail : monika.stojakova@gmail.com

EKONOMICKÁ GRAMOTNOSŤ OSÔB S MENTÁLNYM POSTIHNUTÍM

THE ECONOMIC LITERACY OF PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Doc. Mgr. Ján Hučík, PhD - PhDr. Alena Hučíková

Abstrakt: Aktuálnosť finančnej gramotnosti osôb s mentálnym postihnutím vyplýva vzhľadom na ich hendikep, mentálnej retardácie, z potreby ich ochrany pred úpadkom do skupín finančne vylúčených, ako ich prevencia sociálno-patologického správania. Špecifiká psychickej a kognitívnej oblasti osôb s MP predikujú potrebu celoživotného vzdelávania okrem iného aj v oblasti finančnej gramotnosti, čo zvyšuje ich šance plnohodnotnejšieho a samostatnejšieho života, aktívnejšej integrácie do života spoločnosti s podporou poskytovanou aj formou sociálneho a špeciálnopedagogického poradenstva.

Kľúčové slová: finančné vzdelávanie, osoba s mentálnym postihnutím, odlišnosti psychickej a kognitívnej oblasti, špecifiká vzdelávania.

Abstract: Timeliness of financial literacy for people with intellectual disabilities is due to their handicap, mental retardation, the need for protection against the decline of the financially excluded groups, such as the prevention of socio-pathological behaviour. The specifics of the psychological and cognitive areas of lifelong learning, inter alia, the need to predict the MP in the area of financial literacy, which increases their chances of a more full-featured and more independent life, a more active integration into the life of society, with the support provided in the form of social and special pedagogical counselling.

Key words: financial education, person with intellectual disabilities, differences of mental and cognitive area, specifics of education

Potreba finančnej gramotnosti je naliehavá u žiakov, absolventov špeciálnych základných škôl, pomocných škôl i odborných učilíšť, žiakov pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia, či z marginalizovaných skupín obyvateľstva a skupín finančne vylúčených. Nesprávne vzorce finančného správania alebo nedostatočné možnosti a skúsenosti, túžba po získaní predmetov, ktoré sú pre bežnú populáciu samozrejme a bežné (často aj po uspokojovaní základných životných potrieb) sú hlavnými príčinami sociálno-patologického správania, poručovania spoločenských noriem i trestnej činnosti.

Prechod ekonomiky k trhovému hospodárstvu zvýšil nároky na ekonomické vzdelanie a rozhodovanie v bežnom dennom živote, vzdelávania zameraného na praktické životné zručnosti spojené so správou osobného/rodinného rozpočtu, čo je predpokladom finančného zabezpečenia osobného i rodinného (Pavelková, 2014).

Zvýšenú pozornosť treba venovať finančnému vzdelávaniu žiakov a absolventov ŠZŠ, PŠ, OU, ktorí vzhľadom na handicap – mentálnu retardáciu spadajú do skupiny populácie ohrozenej finančným vylúčením rovnako osoby s nízkym príjmom, nezamestnaní, osamelí rodičia starajúci sa o deti, osoby, ktoré z dôvodu ochorenia, nespôsobilosti nemôžu pracovať.

Špecifikácia odlišností psychickej i kognitívnej oblasti osôb s MP determinuje celú osobnosť v jej životnej púti v rodine i spoločnosti a vyžaduje tímovú spoluprácu, podporu všetkých, ktorí zabezpečujú komplexnú celoživotnú starostlivosť v súlade so stupňom mentálneho postihnutia. Preto aj oblasť ekonomickej gramotnosti a podpory podľa uvedeného je viac-menej špecifikovaná, rozvíjaná zväčša pre osoby s ľahším stupňom mentálneho postihnutia.

Problematika finančného vzdelávania a finančnej gramotnosti osôb s mentálnym postihnutím nie je neznáma, možno dlhodobejšie zanedbávaná a aktuálne je viac zviditeľňovaná, dostáva sa do popredia záujmu v komplexnej starostlivosti o osoby s MP, z dôvodov predchádzania ich zneužívaniu, zadlžovaniu, úžere.

Dlhodobým poslaním špeciálnych základných škôl, pomocných škôl a odborných učilíšť vždy bola príprava na praktický život, pracovné uplatnenie v priamom vzťahu ku stupňu mentálneho postihnutia.

Vzhľadom na zložitosť súčasnej spoločnosti sú aj potreby ľudí rôznorodejšie. Peniaze, ktoré sú všeobecne zmeniteľnou hodnotou sa stali základom súčasnej spoločnosti a zasahujú do všetkých oblastí osobného života každého jednotlivca nevynímajúc osoby s mentálnym postihnutím. Medzi základné potreby človeka sa tak dostávajú aj vedomosti ako nakladať s peniazmi. Základné vedomosti, zručnosti a hodnotové postoje k hospodáreniu s financiami, ktoré sú nevyhnutné pre zabezpečenie seba i svojich blízkych tvoria finančnú gramotnosť. V našej spoločnosti stoja proti sebe profesionálne skupiny, vybavené modernými vedomosťami marketingu, reklamy, psychológie, ktoré spolu s právnymi špecialistami a obrovskými finančnými zdrojmi sú pripravení zbaviť nielen peňazí, ale i strechy nad hlavou nevedomého človeka, medzi ktorých možno zaradiť aj ľudí s mentálnym postihnutím. Preto vyvstáva potreba ochrany, podpory a pomoci v oblasti finančnej gramotnosti práve tejto minoritnej skupiny, osôb s mentálnym postihnutím.

Veľa osôb s mentálnym postihnutím, ktorí žijú mimo vlastnú rodinu je ohrozených insolvenčnou pre nedostatok vedomostí základných princípov hospodárenia.

Osoby s MP majú svoje špecifiká, ktoré sú objektívne podmienené stupňom mentálnej retardácie a osvojovanie vedomostí, zručností a návykov aj v oblasti finančnej gramotnosti je preto náročné z pohľadu pedagogického – didaktiky osvojovania, uchovávaní a praktickej aplikácie vedomostí, z pohľadu psychologického – myslenie, pamäť, pozornosť, emotívna zložka, charakter, vôľa, sebahodnotenie, záujmy; z pohľadu právneho – nízka úroveň právneho vedomia; sociálne – nesamostatnosť, potreba dohľadu a podpory napr. formou asistencie.

Kvalitatívnym zhodnotením jednotlivých stupňov možno jednoducho popísať odlišnosti a špecifiká, ktorými si vytvárame obraz o prejavoch týchto osôb.

F-70 Ľahká mentálna retardácia:

- uvažovanie postihnutých býva na úrovni detí stredného školského veku,
- rešpektujú len niektoré pravidlá logiky,
- nevedia abstraktne uvažovať,
- verbálny prejav je jednoduchý, používajú konkrétne a často neprimerané označenia, majú malú slovnú zásobu, vývin reči je výrazne oneskorený sprevádzaný poruchami reči, nespisovné vyjadrovanie,
- sú schopní sa učiť a naučiť určité vedomosti v redukovanom rozsahu, i obsahu, zvládajú edukáciu v špeciálnych základných školách, pomocných školách a odborných učilištiach, ak sa vzdelávajú v podmienkach ZŠ, tak za pomoci špeciálneho pedagóga a podľa vzdelávacieho programu pre žiakov s MP pomocou špeciálnych didaktických a materiálnych foriem, prostriedkov, metód, techník,
- sú afektívne labilnejší, objavuje sa impulzivnosť, úzkostlivosť, zvýšená sugestibilita
- osoby sú zamestnateľné na miestach, kde vykonávajú praktické činnosti aj odborné priamo súvisiace s vyučením v danom odbore, sú schopní pracovnej rekvalifikácie a zamestnania na voľnom trhu práce,
- osoby sú schopné socializovať sa aj v širšom sociálnom prostredí, pracovnom prostredí s určitým stupňom dohľadu a podpory.

F-71 stredne ťažká mentálna retardácia,

- uvažovanie postihnutých býva na úrovni detí predškolského veku,
- verbálny prejav je chudobný, agramatický, nesprávne artikulovaný, slovná zásoba je malá často bez viacerých bežných konkrétnych pojmov,
- učia sa len mechanicky, na praktickej úrovni

- sú schopní zvládnuť bežné návyky a jednoduché sebaobslužné zručnosti
- prejavuje sa impulzivnosť, skratové konanie, nestálosť nálady
- vzdelávania sú schopní podľa individuálnych vzdelávacích programov s využitím alternatívnych didaktických metód, foriem, prostriedkov
- socializácia dohľad
- zamestnávanie chránené dielne

F-72 ťažká mentálna retardácia,

- postihnutí dokážu chápať základné súvislosti a vzťahy zhruba na úrovni batolaťa,
- reč ostáva na úrovni osvojenia si zle artikulovaných slovných výrazov, ktoré používajú generalizovane alebo sa nenaučia hovoriť vôbec,
- učenie je obmedzené a vyžaduje dlhodobé úsilie so zameraním na základné úkony sebaobluhy a plnenia niekoľkých jednoduchých príkazov
- postihnutie je sprevádzané poruchami motoriky, prítomné sú stereotypné automatické pohyby
- afektívna sféra je celkovo poškodená, časté je sebapoškodzovanie
- socializácia celoživotná opatera
- zamestnávanie nemožné

F-73 hlboká mentálna retardácia

- poznávacie schopnosti sa nerozvíjajú, postihnutí dokážu občas diferencovať známe a neznáme predmety a pozitívne alebo negatívne na ne reagovať
- artikulovanú reč nezvládajú, komunikácia sa rozvíja na báze neverbálnej, alternatívne formy
- postihnutí sú zväčša imobilní alebo ich motorické schopnosti sú výrazne obmedzené
- afektívna sféra je poškodená, potrebujú trvalý dohľad
- vzdelávanie veľmi obmedzené, individualizované
- socializácia osoby sú najčastejšie umiestňované do špecializovaných zariadení s trvalou starostlivosťou lekárskou, pedagogickou, terapeutickou, sociálnou
- zamestnávanie v našom ponímaní je nemožné.

Či chceme alebo nie práve tieto osoby existujú a potrebujú pomoc, ktorú by sme im mali vedieť v primeranej forme ponúknuť a poskytnúť. Túto situáciu nemožno ignorovať alebo byť agresívnym voči týmto osobám s MP alebo im pomáhať bezúčelne, formálne, naoko. Pomoc by mala byť premyslená, cielená, pomalá, postupnými krokmi, poskytovaná vecne

a jednoducho na základe dobrých vedomostí o problémoch, potrebách a špecifikách osôb s MP.

Myslenie je poznávacia funkcia a u osôb s MP najviac poškodené. Najväčšie nedostatky sú:

- v analýze a syntéze,
- indukciu a dedukciu,
- nedôslednosť myslenia,
- nesústavnosť myslenia,
- slabá riadiaca úloha myslenia,
- nekritičnosť myslenia.

Učenie

- neschopnosť realizovať všeobecné inštrukcie o charaktere a celi úlohy,
- predĺžená prvá, tzv. orientačná fáza učenia,
- menšia schopnosť využiť informácie o mieste chyby v procese učenia sa,
- zvýšená tendencia vytvárať stereotypné, chybné reakcie.

Jednoduchšia forma učenia je percepčno-motorické učenie. Úspešnosť osôb s MP formou percepčno-motorického učenia sa je podmienená dobrou kvalitou pozornosti, krátkodobou mechanickej pamäti, priestorovej orientácie a senzomotorickej koordinácie. V tomto učení sa osoby s MP najviac približujú k norme.

Verbálne učenie - Osoby s MP majú tendenciu učiť sa text naspamäť.

Pozornosť : Typickými odlišnosťami sú:

- znížená koncentrácia pozornosti,
- znížená stálosť pozornosti, rozdeľovanie pozornosti, rozsah ,
- kolísanie pozornosti.

Pamäť má celkovo nižšiu kvalitatívnu i kvantitatívnu úroveň. Typickým pre pamäť osôb s MP je:

- narušenie vo fáze vstúpenie, zapamätania, uchovania i vybavenia,
- pamäť je krátkodobá.

Informácie si osvojujú pomalšie, potrebujú viac opakovaní, chýba logické zapamätávanie.

Na čo zamerať pozornosť, aby pomoc v oblasti vzdelávania osôb s MP bola efektívna a samotným mentálne postihnutým dostupná, pochopiteľná a upotrebitelná.

Absolventi ŠZŠ , PŠ OU v primeranom rozsahu zodpovedajúcom stupňu vzdelávania si osvojujú vedomosti a zručnosti v oblasti:

Pre osoby s MP je nevyhnutné uvedomiť si, že vzdelávanie alebo osvojovanie si akýchkoľvek nových vedomostí a zručnosti by malo zodpovedať špeciálnopedagogickým zásadám a individuálnym potrebám:

- priebežné a dlhodobé, aby nedochádzalo k rýchlemu vyhasínaniu
- dostupné vo svojej forme, obsahu, materiálnych nákladoch
- orientované na praktické vedomosti, zručnosti a návyky, konkrétne
- názorné, zážitkové spojené s konkrétnou situáciou
- osvojovanie si kompetencií pre hotovostné a bezhotovostné peňažné transakcie,
- rozvíjať schopnosti zvládať životné situácie z hľadiska finančného a osvojovanie kompetencií potrebných pre správu osobného/rodinného rozpočtu
- aktívne využívanie matematického aparátu pri riešení bežných numerických úloh
- vedieť vyhľadávať, použiť dôležité informácie
- mať prehľad o právach a povinnostiach a možnostiach kam sa obrátiť o pomoc

Národný štandard finančnej gramotnosti verzia 1.0 (2008,s.4) vymedzuje kompetencie, ktorými by mal disponovať absolvent strednej školy, tu je potrebné mať na zreteli, že osoby s MP v dôsledku špecifik vyplývajúcich z postihnutia nedosiahnu taký stupeň finančnej gramotnosti ako ich rovesníci z bežných SŠ.

Absolvovanie odborného učilišťa im dáva základ, ktorý v súčasnej rýchlo sa finančne meniacej dobe osobám s MP nepostačuje a potrebujú byť vzdelávaní aj po skončení OU, predovšetkým v oblastiach:

- Uvedomovanie si významu práce a hodnoty peňazí pre vlastnú existenciu, existenciu rodiny, spoločnosti
- Rozpoznávať čo je pre život nutné, čo potrebuje, čo si môže dovoliť, nakupovanie
- Rozpočet domácnosti, finančný plán
- Ako sa vysporiadať so situáciou keď príjmy nestačia
- Orientovať sa v základných pojmoch finančného prostredia (vklad,výber, úhrada)
- Samostatne vyplňovať tlačivá pre hotovostný platobný styk (poštový, platobný poukaz, vklad na účet, úhrada z účtu)
- Rozvíjať kritické myslenie – nepodliehať rozličným zavádzajúcim, nekorektným ponukám,
- Zhodnotiť výhodnosť nákupu z rôznych hľadísk
- Pochopiť význam sporenia (zhodnocovanie kapitálu a majetku)
- Pôžička, dlžník, učiteľ, spoludlžník, úžera

- Použiť finančnú kalkulačku alebo on-line kalkulačku na zistenie celkovej ceny splatenia pôžičky s odlišnými úrokovými sadzbami a odlišnou dĺžkou splácania
- Nebezpečenstvo - Stávky, lotérie, hazard, gamblerstvo
- Poradenstvo, pomoc

Z projektu praktická matematika, finančná gramotnosť v edukácii žiakov s ľahkým mentálnym postihnutím autorka S. Madzgoňová (2012) odporúča ako základné kompetencie, ktorými by mali disponovať absolventi ŠZŠ:

Chcieť a potrebovať: vedieť identifikovať svoje vlastné potreby vo vzťahu k financiám

Hľadať a nájsť: vedieť nájsť vhodnú a spoľahlivú informáciu

Analyzovať a hodnotiť: nájsť informáciu, prevziať informované rozhodnutie a vhodnej reagovať na dosiahnutie cieľa najvhodnejším spôsobom

Porovnávať: byť schopný porovnať rôzne ponuky

Rozhodovať: byť schopný uskutočňovať informované a zodpovedné rozhodnutia

Používať: byť schopným efektívne reagovať vo vzťahu k finančným záležitostiam relevantným k ich potrebám a uskutočniť jednoduché alebo zložité transakcie

Hodnotiť dôsledky: byť schopný predpokladať pozitívne alebo negatívne následky rôznych rozhodnutí a aktivít, najmä riziká a nebezpečenstvá, ktoré sa často nachádzajú „tlačené malými písmenami“

Predpokladáme, že:

- rodičia detí s MP ich len málo alebo vôbec zapájajú do finančného života rodiny,
- deti pochádzajúce z prostredia rodín v hmotnej núdzi, z rodín finančne i sociálne vylúčených majú zamedzený prístup, pre intaktnú populáciu bežným informáciám a finančným produktom, preto nemajú „bežné“ zručnosti,
- žiaci s MP pochádzajú aj z rómskych rodín, pre ktoré je príznačná krátkodobá orientácia (špecifikum rómskej kultúry) ...zameranosť len na blízke ciele a okamžité výsledky. Rómovia sa príliš nezaoberajú budúcnosťou, veria, že bude lepšie a budúcnosť si idealizujú. Žijú prevažne prítomnosťou.

Práve preto je nevyhnutné žiakom rozvíjať schopnosti aplikovať vedomosti a zručnosti pri každodenných finančných rozhodovaniach a činnostiach. Vytvárať primárne zručnosti nevyhnutné pre život: základné zručnosti hotovostného a bezhotovostného styku, oboznamovať sa vstupovať do

finančného prostredia a tak zvyšovať úspešnosť spoločenského začleňovania osôb s MP do spoločnosti.

V celoživotnom vzdelávaní osôb s MP je potrebné vytvoriť priestor aj pre finančné vzdelávanie, s dôkladne aplikovanými špeciálnopedagogickými metódami, prostriedkami, formami a zabezpečiť systematické precvičovanie zručností a poznatkov finančného vzdelávania osôb s MP.

Osvojenie poznatkov, zručností a skúseností v rámci manažmentu osobných financií, zodpovedného rozhodovania, pochopením vzťahu medzi prácou a finančným príjmom, chápaním významu práce pre uspokojovanie životných potrieb, s následným zvyšovaním kvality života – plnohodnotným životom, rozvíjaním návykov smeruje k predchádzaniu problémov spojených nereálnym posudzovaním stavu a možností, rizika hazardu, podvodom, zneužívaniu osôb s MP.

Literatúra:

HUČÍK, J. a kol. 2013 *Osoby s mentálnym postihnutím a spoločnosť*. Liptovský Ján: PROHU, 2013. 280 s. ISBN 978-80-89535-13-2.

HUČÍK, J. *Edukácia osôb s mentálnym postihnutím*. Liptovský Ján: PROHU, 2011. 88 s. ISBN 978-80-89535-00-2.

MADZGOŇOVÁ, S. 2012 *Praktická matematika. Finančná gramotnosť v edukácii žiakov s ľahkým stupňom mentálneho postihnutia*. Bratislava: MPC Bratislava, 2012.

MICHALÍK, J. a kol. 2011 *Zdravotní postižení a pomáhající profese*. Praha: Portál, 2011. 511 s. ISBN 978-80-7367-859-3.

PAVELKOVÁ, J. 2012 Financial Literacy Problems in Children and Youth in the Czech Republic. *Natura*, 2012, vol. 49, no. 3, p. 40-43. ISSN 0355-7863.

PAVELKOVÁ, J. 2014 Finanční gramotnost. *Slovenská revue pre verejnú politiku a verejnú správu*, 2014, vol. 1, no 1, p. 37-52. ISSN 1339-5637.

POŽÁR, L. 2007 *Základy psychologie lidí s postihnutím*. Trnava: TYPI Univerzitas Tyrnaviensis, 2007, 184 s. ISBN 978-80-8082-147-0.

REGEC, V., STEJSKALOVÁ, K. at.al. *Komunikace a lidé se specifickými potřebami*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. 204 s. ISBN 978-80-244-3203-8.

VALENTA, M. a kol. 2012 *Katalog posuzování míry speciálních vzdělávacích potřeb. Část II. Diagnostické domény pro žáky s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogické fakulta, 2012. 201 s. ISBN 978-80-244-3055-3.

VALENTA, M., PETRÁŠ, P. a kol. 2012 *Metodika práce asistenta pedagogika se žákem s mentálním postižením*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012.108 s. ISBN 978-80-244-3380-6.

Kontakt:

doc. Mgr. Ján Hučík, PhD.

VŠZaSP sv. Alžbety

Ústav sociálnych vied a zdravotníctva

Bl. P. P. Gojdiča Prešov,

Ul. Jilemnického 1/A

810 01 Prešov

E-mail: hucik.jan@gmail.com

PhDr. Alena Hučíková

Centrum pedagogicko-psychologického poradenstva a prevencie

Okoličianska 333

03104 Liptovský Mikuláš

E-mail: alena.hucikova@gmail.com

MIESTO PORADENSKÝCH SLUŽIEB V RÁMCI NÍZKOPRAHOVÝCH ZARIADENÍ PRE DETI A MLÁDEŽ

POSITION OF THE COUNSELLING SERVICES WITHIN LOW- THRESHOLD CENTRES FOR CHILDREN AND YOUTH.

Lucia Bednárová

Abstrakt: Poradenské služby sú realizované takmer v každom nízkoprahovom zariadení. Zabezpečujú hlavne anonymitu, dostupnosť a prostredie bez pravidiel. Tieto prvky sú pre ľudí zo sociálneho znevýhodneného prostredia bezpodmienečne dôležité a potrebné v procese skvalitnenia života. Zmeny, ktoré nastanú, sa dotýkajú nielen priamo zainteresovaných obyvateľov, ale celej komunity ako takej. Príspevok uvádza možnosti realizácie poradenských služieb v prostredí izolovaného sídliska Komunitného centra Kopčany, ktoré je hlavným projektom občianskeho združenia Ulita.

Kľúčové slová: sociálne znevýhodnenie, poradenstvo, služby, mládež

Abstract: Counselling services are provided in almost every low-threshold centre. Counselling services ensure anonymity, availability and environment without the rules. These elements are necessarily needed for the people from less-favoured social background and are very important in the process of improving quality of their lives. The changes that will happen will effect whole community and not only the people from less-favoured social background. The article presents the feasibility of advisory services in an isolated community center Kopčany which is a main project of the civil association Ulita.

Key words: social handicap, counselling, services, youth

Na rozdiel od iných sídlisk sú Kopčany geograficky izolované od ostatných častí Petržalky železničnou traťou, budovami závodu Matador, veľkou cestou a obchodnými skladmi. Nachádza sa tu sociálna ubytovňa magistrátu, v ktorej pôsobí Občianske združenie Ulita prostredníctvom Komunitného centra Kopčany už od roku 2004. Sídlisko sa vyznačuje neexistujúcimi možnosťami pre aktívne a bezpečné trávenie voľného času. Rodiny, ktoré tu žijú, sa v mnohých smeroch dostávajú do znevýhodnenia. Hovoríme o tzv. bludnom kruhu chudoby, ktorú spôsobuje už spomínaná izolácia, nedostupnosť či sociálno-ekonomické problémy. Primárnym

cieľom Občianskeho združenia Ulita je preto zvyšovanie kvality života detí a mladých ľudí žijúcich v mestských komunitách.

Jednou z hlavných myšlienok nízkoprahových zariadení je, aby mohlo mať každé dieťa miesto, kde môže tráviť voľný čas alebo dostať podporu bez ohľadu na to, aké je, aké má rodinné, sociálne či ekonomické zázemie. Každé dieťa by malo mať možnosť zažiť, že je pre niekoho dôležité a že sa o neho niekto zaujíma. Vytvorenie priestoru, prijatie a vypočutie prispievajú k rozvoju sociálnych zručností, osobnostnému rastu, budovaniu sebadôvery, umožňujú deťom zažiť úspech, hľadať vlastnú cestu, posilňujú ich schopnosti riešiť problémy, resp. voliť vhodnejšie stratégie zvládania náročných situácií. Pre niekoho môže podpora znamenať pomoc s úlohami, pre iného miesto, kde sa môže zahrať s kamarátmi, ďalší sa potrebuje poradiť, ako zvládnuť ťažkú situáciu v živote. Pracovníci ponúkajú deťom a mladým ľuďom profesionálny vzťah založený na dôvere a spoločne s nimi hľadajú alternatívy riešení v náročných situáciách, do ktorých sa dostávajú v škole, doma a s rovesníkmi. Dostupnosť podpory môže znamenať dôležitú križovatku v živote každého dieťaťa.

Komunitné centrum Kopčany priamo pracuje s približne **170 deťmi a mladými ľuďmi** do 20 rokov a **90 rodičmi** a mladými dospelými. Projekt komunitného centra však ovplyvňuje svojimi činnosťami aj ostatných obyvateľov sídliska. Pravidelný prieskum potrieb obyvateľov sídliska nám poskytuje informáciu o potrebe vytvoriť konkrétnu službu. Tieto informácie sú prospešné nielen pre nás. O potrebách komunity hovoríme aj so zamestnancami samosprávy, prípadne s ďalšími štátnymi inštitúciami, ktorí môžu tvorbu koncepcií a ich napĺňanie na úrovni mesta ovplyvniť.

V rámci centra realizujeme tri typy aktivít, pričom na všetkých poskytujeme poradenské služby deťom, mladým ľuďom a rodičom. Rozdiel je v témach, ktoré sa na jednotlivých aktivitách vynárajú. U rodičov prevládajú témy, ktoré sa týkajú bývania, práce, výživného, hmotnej núdze apod. Na vzdelávacích aktivitách pre deti a mládež sa rodičia s nami zvyknú poradiť ohľadom prípravného ročníka pre deti, type školy – ZŠ, ŠZŠ, diagnostického vyšetrenia apod. Vzhľadom na to, že niektoré naše pracovníčky pracujú priamo v inštitúciách, na ktoré sa rodičia informujú, vieme korektne reagovať a poradiť prípadne ďalší/lepší/iný postup v riešení daného problému.

Sociálne znevýhodnené rodiny pociťujú voči inštitúciám nedôveru. Dôvodom je ich negatívna skúsenosť. Treba však povedať, že nízkoprahové kluby sa nesnažia nejakým spôsobom nahrádzať prácu odborných inštitúcií. Sú do istej miery určitým prvokontaktom, ktorý je

schopný odporučiť človeku (klientovi) kontaktovať príslušnú inštitúciu. Tam sa však môže opäť stretnúť s našim pracovníkom, ktorý s ním už bude komunikovať na základe kompetencií, ktoré má v danom zariadení. Za dôležitý prvok v procese zmeny preto považujeme už nadviazaný kontakt a vzťah s daným pracovníkom v rámci komunitného centra.

1. Vzdelávacie aktivity sú určené pre deti vo veku od 6 do 16 rokov. Prebiehajú 2x do týždňa a ich hlavným cieľom je pomôcť deťom pri príprave do školy. Deti si môžu za pomoci pracovníčok spraviť domáce úlohy, opakovať prípadne precvičovať si preberané učivo, spracovať si školské projekty alebo si zapožičať knihy.

V roku 2013 sme zaznamenali **984 kontaktov so 69 deťmi a 15 dospelými** na tejto aktivite.

2. Preventívne a poradenské aktivity sú realizované 3x do týždňa a prebiehajú v klubových priestoroch. Počas terénnej sociálnej práce pracovníci priamo vonku na sídlisku nadväzujú a udržiavajú kontakt s deťmi a mladými ľuďmi, rovnako ako s ďalšími obyvateľmi sídliska. V rámci tejto služby sa vytvára priestor na konzultácie o rôznych témach.

V roku 2013 sme zaznamenali **3489 kontaktov so 158 deťmi a mladými ľuďmi a 104 rodičmi a dospelými**. V klubových priestoroch majú aktivity najmä preventívny charakter. Ich obsahom sú tvorivé činnosti, aktivity zamerané na rozvoj životných zručností, diskusie a rozhovory. Na skupinových aktivitách sme zaznamenali **566 účastí**.

3. Komunitné a revitalizačné aktivity organizujeme v spolupráci s mladými ľuďmi pre obyvateľov sídliska. Tieto akcie sú príležitosťou na stretnutia v príjemnej atmosfére a pomáhajú predchádzať susedským konfliktom. Príkladom takejto akcie bola „susedská grilovačka“ či piknik pre maminy. Podobné akcie pomáhajú aktivizovať obyvateľov sídliska a zvýšiť ich záujem o riešenie problémov lokality.

Perspektívny a opatrenia

Na internete trávia mladí ľudia veľa času a anonymita a písomná komunikácia uľahčujú rozhovor o ťažkých témach. Pre viacerých klientov môže byť táto forma dostupnejšia, zaručuje väčšie súkromie a bezpečie. Z toho dôvodu sme sa tento rok rozhodli spustiť online poradňu, zatiaľ len formou pilotnej testovacej prevádzky jedenkrát týždenne, aby sme si overili, či bude táto služba využívaná.

Keďže pracujeme s komunitou, považujeme za prínosné, aby sa aj vlastnou prácou pričinila k zlepšeniu kvality života na tomto izolovanom sídlisku. Snažíme sa preto realizovať rôzne komunitné akcie, kde môžeme s ľuďmi z komunity nadviazať kontakt a upevniť vzťahy. Našou snahou je aktívne zapájať mladých ľudí a rodičov do spolupráce pri príprave resp.

realizácií jednotlivých aktivít. Z tohto pohľadu je aktívna participácia obyvateľov významným prvkom v procese zmeny.

Prostredníctvom práce v Asociácií nízkoprahových programov pre deti a mládež komunikujeme so zamestnancami štátnej správy. Táto asociácia je vhodnou platformou na zdieľanie informácií a dobrej praxe z rôznych nízkoprahových organizácií. Týmto sa snažíme poukázať na dôležitosť spolupráce a kompetencií štátnych inštitúcií v kontexte pomoci nízkoprahovým zariadeniam.

Nemenej dôležitá je aj podpora vzdelávania týchto detí. Školské výsledky u týchto detí častokrát závisia od mnohých faktorov, ktoré dieťa neovplyvní. Mnohé deti zažívajú v škole neúspech, no aj napriek tomu k nám prichádzajú na vzdelávaciu aktivitu tzv. „doučko“ a spravia si za pomoci pracovníčok domáce úlohy či školské projekty na počítači.

V roku 2013 vypracovali pracovníčky komunitného centra prieskum v spolupráci s deťmi, rodičmi a pracovníčkami. Cieľom bolo „zlepšiť postavenie detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia vo vzdelávacích procesoch v prostredí školy“ (Juríková, Lemešová, Kupcová, 2013, s. 6). Prieskum bol po jeho ukončení prezentovaný vo viacerých školách a poradenských zariadeniach. Výsledky výskumu zaujali nejedného poslucháča. Ukázali, že **deti sa učia rady** aj napriek tomu, že v škole zažívajú neúspech. Dôležitým opatrením v kontexte vzdelávania detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je preto prepojenie resp. vytvorenie komunikačného kanálu medzi formálnym a neformálnym vzdelávaním, ktorý by deťom pomohol v ich osobnostnom raste.

Na záver považujem za potrebné zdôrazniť a vyzdvihnúť prácu nízkoprahových zariadení, ktoré pre klientov zo sociálne znevýhodneného prostredia vytvárajú dostupný spôsob, ako sa dostať k potrebným informáciám. O profesionalite pracovníkov vypovedá nadviazanie kontaktu/vzťahu a následné komunikovanie o možnostiach. V tomto kontexte môžeme vyzdvihnúť návratnosť klientov do nášho centra aj po presťahovaní sa do inej časti Bratislavy. Môžeme povedať, že tieto zariadenia lámu bariéry, ktoré sú pre týchto ľudí nastavené na rôznych inštitúciách. Týmto spôsobom môžeme nízkoprahové zariadenia označiť za miesta prvokontaktu, ktoré poskytujú klientom bezpečnú orientáciu v nadväzných službách v ďalších inštitúciách.

Použitá literatúra

Ulita a jej činnosť 2014 (Interný materiál OZ Ulita)

JURÍKOVÁ, M., LEMEŠOVÁ, M., KUPCOVÁ, S. 2013. *Učenie je viac ako len škola. Správa z prieskumu*. Bratislava : Občianske združenie Ulita, 2013. 36 s.

Kontakt :

Mgr. Lucia Bednárová

Občianske združenie ULITA

Kopčianska 90, 851 01 Bratislava

mail : lucia.bednarova@ulita.eu.sk